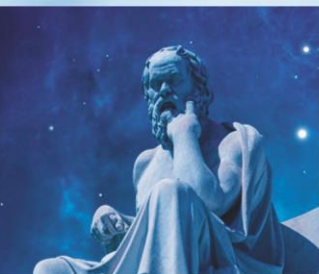




ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»
В ПЕРЕЯСЛАВІ

ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР НАУКИ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ



2 грудня 2020 р.

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

Матеріали
XXIX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»

2 грудня 2020 року

Збірник наукових праць

Переяслав– 2020

УНИВЕРСИТЕТ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ
В ПЕРЕЯСЛАВЕ

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Материалы
XXIX Международной научно-практической интернет-конференции
«Гуманитарное пространство науки: опыт и перспективы»
2 декабря 2020 года

Materials
Of the XXIX International scientific and practical Internet-conference
«Humanitarian space of science: experience and prospects»
December 2, 2020

Сборник научных трудов
Collection of the scientific materials

Переяслав – 2020
Pereiaslav – 2020

УДК 001

Г 94

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. Матеріалів XXIX Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 2 грудня 2020 р. – Переяслав, 2020. – Вип. 29. – 194 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України, ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Енсенов К.А. – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії держави КН МОН Республіки Казахстан;

Лукашевич О.М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України Університету Григорія Сковороди в Переяславі, генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Мамбетназаров А.Б. – доктор сільськогосподарських наук, доцент кафедри «Інвестиційна діяльність в меліорації і водному господарстві» Нукусского філіалу Ташкентського державного аграрного університету Республіки Узбекистан;

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Гайдасенко І.В. – кандидат історичних наук, учений секретар Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Вовкодав С.М. – завідуючий науково-дослідного сектора «Музей космоса» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Лукашевич Ю.Л. – старший викладач кафедри професійної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Вовкодав В.О. – молодший науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», відповідальний секретар редакційної колегії.

ISSN 2523-4900

© УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ
СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

«Гуманитарное пространство науки: опыт и перспективы»: сб. материалов 29 Междунар. научн.-практ. интернет-конф., 2 декабря 2020 г. – Переяслав, 2020. – Вып. 29. – 194 с.

«Humanitarian space of science: experience and prospects»: materials of the 29 scientific-practical. Internet Conf., December 2, 2020. – Pereiaslav, 2020. – Vol. 29. – 194 Pages.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Коцур В.П. – доктор исторических наук, профессор, академик НАПН Украины, ректор Университета Григория Сковороды в Переяславе;

Есенев К.А. – кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института истории государства КН МОН Республики Казахстан;

Лукашевич О.М. – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и культуры Украины Университета Григория Сковороды в Переяславе; генеральный директор Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»;

Мамбетназаров А.Б. – доктор сельскохозяйственных наук, доцент кафедры «Инвестиционная деятельность в мелиорации и водном хозяйстве» Нукусского филиала Ташкентского государственного аграрного университета Республики Узбекистан;

Коцур В.В. – кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела национальных меньшинств Института политических и этнонациональных исследований имени И.Ф. Кураса НАН Украины, доцент кафедры политологии Университета Григория Сковороды в Переяславе;

Гайдаенко И.В. – кандидат исторических наук, ученый секретарь Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»;

Вовкодав С.М. – заведующий научно-исследовательского сектора «Музей космоса» Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»;

Лукашевич Ю.Л. – старший преподаватель кафедры профессионального образования Университета Григория Сковороды в Переяславе;

Вовкодав В.А. – младший научный сотрудник научно-методического отдела охраны культурного наследия Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав», ответственный секретарь редакционной коллегии.

EDITORIAL BOARD:

Kotsur V. – Doctor of History, professor, academician of the NAPS of Ukraine, Rector of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav;

Ensenov K. – Candidate of History, senior research worked of the Institute of History of State KH MES of the Republic of Kazakhstan;

Lukashevich O. – Candidate of History, assistant professor of the Department of the Ukrainian History and Culture of Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, General Director of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Mambetnazarov A.B. – Doctor of Science, assistant professor of the Department of the Melioration and irrigated agriculture of the Nukus State Pedagogical Institute of the Tashkent State Agrarian University of the Republic Uzbekistan;

Kotsur V. – Candidate of Political Sciences, Senior Researcher of the Department of National Minorities of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, Associate Professor of Political Science of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav;

Gaidenko I. – Candidate of History, Scientific Secretary of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Secretary of Council of Young Scientists of the University;

Vovkodav S. – Head of the research sector «Space Museum» National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Lukashevich Y. – Senior lecturer of the Professional Education department of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav;

Vovkodav V. – Junior research worked of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Executive Secretary.

ISSN 2523-4900

©УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

©HRYHORII SKOVORODA UNIVERSITY IN
PEREIASLAV

ЗМІСТ/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENTS:**СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ**

<i>Тайсія Пузир, Катерина Бакумова</i> ГІПОДИНАМІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ	9
<i>Тайсія Пузир, Тетяна Філоненко</i> БІОГЕОХІМІЧНІ ПРОВІНЦІЇ ТА БІОГЕОХІМІЧНІ ЕНДЕМІЇ	11

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

<i>Ольга Андрійчук</i> ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	13
<i>Катерина Болдовська</i> СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЧИННОГО ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	17
<i>Ірина Бондарчук</i> ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	23
<i>Анастасія Куріна</i> СОЦІАЛЬНИЙ МЕДІА-МАРКЕТИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	27
<i>Олена Халабова</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ	30
<i>Орест Шумський, Богдан Проць</i> ТОВАРОЗНАВЧІ І КОМЕРЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ КОСМЕТИКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НОВІТНІХ ФОРМАТІВ	36

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

<i>Федір Проданюк</i> ЕРІХ ФРОММ (1900–1980) – ВІДОМИЙ ФІЛОСОФ, СОЦІАЛЬНИЙ ПСИХОЛОГ, ПСИХОАНАЛІТИК, СОЦІОЛОГ, МИСЛИТЕЛЬ ХХ СТОЛІТТЯ	42
<i>Юрій Сербалюк</i> ЗАКЛАДИ ДЛЯ ОСІБ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	46
<i>Наталія Цвях</i> КНЯЗЬ ЯРЕМА ВИШНЕВЕЦЬКИЙ РІЗНОПЛАНОВА ОЦІНКА ЙОГО РОЛІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	50
<i>Катерина Шабельникова</i> НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА АН УРСР В.П. ВАСИЛЬЄВА З ЕНТОМОЛОГІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	54

СЕКЦІЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЯ

<i>Оксана Грига, Ірина Розман</i> ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	59
--	----

Алла Дмитренко КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ВОЛИНИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МУЗЕЄЗНАВСТВО ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО»	61
Галина-Катруся Малаковська, Ірина Розман ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ	66
Iryna Rozman, Kataryna Movchan SOFT SKILLS AND EMPLOYMENT BENEFITS	68
СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО	
Віталій Симонян ЕТНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХОВОГО ЦИКЛУ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ	71
СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА	
Мейрамкул Абдрахманова, Кундыз Бахытова МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДА ДЕНЕЛЕРДІҢ КОМБИНАЦИЯСЫНДАҒЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУҒЕ ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ	75
Мейрамкул Абдрахманова, Қуаныш Мұбарак МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДАҒЫ ТІРЕК КОНФИГУРАЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУҒЕ ҮЙРЕТУ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ	79
Мейрамкул Абдрахманова, Аружан Уахитова МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫ БОЙЫНША «АЙНАЛУ ДЕНЕЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ БАҒЫТЫ	84
Манат Қожажмет, Аселхан Темірханова, Рухсора Ниязова ЭЛЕКТРОДИНАМИКА КУРСЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ	88
Манат Қожажмет, Спандияр Ташибаев, Арайлым Нургалиева ОРТА МЕКТЕПТІҢ ФИЗИКА КУРСЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	92
Анар Тулегенова, Гүлнұр Ергешова МАГНИТ ӨРІСІНІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ	94
Алла Боришкевич, Наталія Мухаровська СКРАЙБІНГ ЯК МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ	97
Вікторія Волошко, Дмитро Спірінцев МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОЛЕКТИВНІЙ РОБОТІ УЧНІВ ПРИ НАВЧАННІ ФІЗИКИ	100
Назар Даценко ВПЛИВ МЕДИТАЦІЇ НА ПРОЦЕС НАВЧАННЯ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	104
Анна Калінкіна, Дмитро Спірінцев ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ (ФІЗИКИ) ДО КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ	109

Олександр Козинець, Анастасія Сіденко СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	113
Андрій Кравцов, Андрій Шербак, Олександр Боговесов АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	118
Альона Піскоха, Дмитро Спирінцев КОМПЕТЕНТІСНО - ОРІЄНТОВАНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ В КУРСІ АЛГЕБРИ ТА ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ	121
Ксенія Юдіна, Марина Жукова ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ У ВНЗ УКРАЇНИ	125
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
Ніна Атаманчук МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ПРАКТИК	127
Олена Білик-Шиманко, Ганна Афuzова РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ПІДЛІТКІВ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ	129
Анастасія Висоцька, Ольга Лосієвська ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	133
Надія Гончарова, Ольга Лосієвська ПОТРЕБА В СПІЛКУВАННІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	136
Людмила Комарніцька БІБЛІОТЕРАПІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ	140
Валентина Марченко ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В ТОТАЛІТАРНОМУ ТА ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	142
СЕКЦІЯ: СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	
Бабахан Алланазаров, Гулчехра Турымбетова, Жанабай Ибрагимов КОРАКАЛПОФИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНІНГ ТУПРОҚ СТРУКТУРАСИНІ ЯХШИЛАШНИНГ МУХИМ ОМИЛЛАРИ	145
СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Сніжана Князюк ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ОСВІТИ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ	148
СЕКЦІЯ: ТУРИЗМ	
Діна Євсєєва ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ	152
СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
Влада Білогур, Оксана Ковальчук, Максим Голик ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	157
Влада Білогур, Оксана Ковальчук, Олександр Стрюков ОСОБЛИВОСТІ ТА СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	162

<i>Батима Тажигулова, Клара Базарбаева, Дархан Жумаев</i> ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИТНЕС-ИНДУСТРИИ В ГОРОДЕ НУР-СУЛТАН	166
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЯ	
<i>Лаззат Адилбекова</i> АКАДЕМИЯЛЫҚ ХАТ ҚЫРЛАРЫ	171
<i>Indira Kalelova, Indira Betimbaeva, Nazgul Bayandinova</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОЦЕНОЧНОЙ ФУНКЦИИ В ПИСЬМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ	174
<i>Олена Доманова</i> АУДІЮВАННЯ – ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ ВИДІВ РОБІТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ	178
<i>Дамегуль Сейтова, Арзайм Бердыханова, Байрамгуль Менгалиева</i> GENERAL DEFINITION OF SYNONYMS AND THEIR CLASSIFICATION IN ENGLISH LANGUAGE	182
<i>Дамегуль Сейтова, Айзада Жумабаева</i> THE BASIC WAYS OF FORMING WORDS IN ENGLISH LANGUAGE	186
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ/СВЕДЕНЬЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	190

ЕКОЛОГІЯ

УДК 616-7:371.71

Тайсія Пузир, Катерина Бакумова
(Боярка, Україна)

ГІПОДИНАМІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто причини виникнення гіподинамії. Розкрито та охарактеризовано симптоми, негативний вплив на стан здоров'я організму та профілактику гіподинамії.

Ключові слова: гіподинамія, зниження фізичної активності.

The article considers the causes of hypodynamics. Symptoms, negative impact on the state of health of the body and prevention of hypodynamics are revealed and characterized.

Key words: hypodynamia, decline in physical activity.

Досягнення технічного прогресу роблять життя людини більш комфортним: надмірне використання транспорту, занадто довгий постільний режим, побутова техніка, яка все робить за нас. Однак мало хто замислюється над тим, що зниження фізичної активності негативно позначається на її здоров'ї.

Тривале зниження рухової активності призводить до атрофічних змін у м'язах, кістковій тканині, порушується обмін речовин, знижується синтез білка. Гіподинамія несприятливо позначається на роботі головного мозку, виникають головні болі, безсоння, люди стають емоційно невражливими. Ще одна з ознак гіподинамії – підвищення апетиту, через що збільшується кількість споживаної їжі. Знижена фізична активність і надмірне харчування можуть викликати розвиток ожиріння [2].

Гіподинамія – одна з найбільш гострих проблем у сучасному світі. Ця проблема стосується так званих сидячих професій (серед офісних працівників), що призводить до зменшення рухової активності. В людей, які більшу частину часу проводять в сидячому положенні, м'язи починають слабшати, порушуються функції опорно-рухового апарату. Позначається гіподинамія і на серцево-судинній, дихальній, травній та ендокринній системі.

До групи ризику потрапляють і діти шкільного віку, які після занять не займаються в гуртках, спортивних секціях, а проводять вільний час вдома, перед екранами телевізорів і комп'ютерів. Звичайно, існують фактори, які не залежать від людини. Це, наприклад, тяжкі захворювання чи травми, що обмежують або навіть унеможливають рух.

Для повноцінної роботи організму необхідна рухова активність, навантаження на м'язи. Саме це є запорукою гарного самопочуття і міцного здоров'я людини.

Гіподинамія – це стан, який супроводжується величезною кількістю симптомів, більшість із яких є наслідком недостатньої фізичної активності. До головних її ознак належать: в'ялість, сонливість; хронічно поганий настрій; дратівливість; загальне нездужання, постійна втома; зниження або підвищення апетиту; порушення сну; суттєве зниження працездатності [1].

Чимала увага повинна приділятися фізичній активності в дітей шкільного віку. При тривалому сидінні за партою відбувається застій крові в судинах нижніх кінцівок, як наслідок, збідніння кровопостачання інших органів, у тому числі й головного мозку. У результаті погіршуються розумові процеси, пам'ять і концентрація уваги. Крім того, у малорухомих дітей слабка м'язова система, що призводить до порушення постави [2].

Отже, основною профілактикою гіподинамії є рух, фізичні навантаження і здоровий спосіб життя. Починати профілактику гіподинамії необхідно ще з дитинства: дітей слід привчати до ранкової зарядки, активного дозвілля на свіжому повітрі, занять у спортивних секціях. По-перше, дорослі мають поміняти свій розпорядок дня, дотримуватись принципів здорового способу життя. А саме, раціональне харчування, більше руху, відмова від шкідливих звичок, піші прогулянки, пробіжки на свіжому повітрі, заняття спортом, відвідування спортзалів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гіподинамія: до чого може призвести брак фізичної активності? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.medycyna.sm.gov.ua/index.php/uk/1207-gdhg>.
2. Гіподинамія: симптоми, наслідки та профілактика – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <https://www.ukrslovo.net/interesting-facts/zdorovya/27845.html>.

УДК 550.42:546.4/7

*Тайсія Пузир, Тетяна Філоненко
(Боярка, Україна)***БІОГЕОХІМІЧНІ ПРОВІНЦІЇ ТА БІОГЕОХІМІЧНІ ЕНДЕМІЇ**

У статті розкрито поняття біогеохімічної провінції, біогеохімічні ендемії та їх профілактику. Охарактеризовано найбільш розповсюджені ендемічні захворювання.

Ключові слова: біогеохімічні провінції, біогеохімічні ендемії, ендемічні захворювання.

The article reveals the concept of biogeochemical province, biogeochemical endemics and their prevention. The most common endemic diseases are characterized.

Key words: biogeochemical provinces, biogeochemical endemics, endemic diseases.

Як відомо, на стан здоров'я населення надзвичайно великий вплив має довкілля, різкий дефіцит або надлишок хімічних елементів у ґрунті приводить до забруднення атмосферного повітря, підземних і поверхневих вод, а також захворювань тварин, рослин і людини. Такі хвороби називають геохімічними ендеміями, а райони їх розповсюдження – геохімічними провінціями.

На території України вивчені геохімічні провінції з дефіцитом йоду, фтору, міді, кобальту в ґрунтах і водах. Вчення про геохімічні провінції знайшло практичне застосування в медицині і сільському господарстві.

Біогеохімічні провінції – області на поверхні Землі, що відрізняються за вмістом хімічних елементів, з якими пов'язані певні біологічні реакції з боку місцевої флори і фауни. Склад ґрунту впливає на підбір, розподіл рослин і на їх мінливість під впливом тих чи інших хімічних сполук або до хімічних елементів, які містяться в ґрунтах. Різка нестача або надлишок кількості хімічного елемента в середовищі спричиняє в межах даної біогеохімічної провінції біогеохімічні ендемії [1]. Біогеохімічні ендемії – захворювання, які пов'язані із недостатнім або надлишковим вмістом у ґрунті, а отже і у воді та продуктах харчування певної території того чи іншого мікроелементу. Відомо понад 30 хімічних елементів, з якими пов'язано утворення біогеохімічний провінцій, ендемій – хвороб, які виникають внаслідок нестачі або надлишку у ґрунтах, воді і кормах життєво необхідних хімічних елементів, та появи організмів-концентраторів (Li, B, Be, C, N, F, Na, Mg, Al, Si, P, S, Cl, K, Ca, V, Mn, Co, Zn, As, Se, Br, Mo, I, Ba, Pb, U) [1]. Найрозповсюдженішими ендеміями є ендемічний флюороз (надлишок F), ендемічний карієс (недостатність F), ендемічний зуб (недостатність I), урсовська хвороба (надлишок Sr), молібденовий артрит (надлишок Mo) або ендемічна подагра, борний ентерит (надлишок B).

Ендемічний зуб – захворювання пов'язане з недостатньою кількістю йоду в ґрунті, воді, рослинах даної місцевості. Характеризується збільшенням щитоподібної залози (частіше без порушення її функції). Добова потреба організму людини становить 200-220 мкг, а в ендемічних районах організм отримує лише до 50 мкг йоду на добу [3].

Ендемічний флюороз – хронічне захворювання кісткової тканини, яке характеризується болем у кістках, суглобах, м'язах, деформацією кісток.

Одним з проявів фтористої інтоксикації є порушення водно-сольового обміну, що зумовлює зміни функції нирок. Спочатку порушується кальцій-фосфорний обмін, що тягне за собою патологічні зміни в кістковій тканині і гормональній системі. Нарешті, метаболічні порушення призводять до руйнівних змін у водносольовому обміні [2, с. 275-278].

Ендемічний карієс зубів виникає в районах з недостатнім вмістом фтору в питній воді (менше 0,5 мг/л). При підвищенні концентрації солей азотної кислоти (нітратів) в воді спостерігається значне підвищення кількості метгемоглобіну в крові з розвитком ціанозу. Ендемічні остео- і хондродистрофії виникають внаслідок надлишку стронцію в раціоні. У людей в біогеохімічних провінціях, багатих молібденом, спостерігається підвищення вмісту в крові молібдену, посилене утворення сечової кислоти, що призводить до виникнення ендемічного захворювання типу подагри [3].

Основою профілактики біогеохімічних ендемій є збагачення мікроелементами продуктів харчування (йодування солі, фторування води тощо); використання лікарських препаратів, що містять необхідний набір мікроелементів у своєму складі; збагачення мікроелементами добрив; використання в харчовому раціоні морських продуктів.

На нашу думку, з метою недопущення розвитку ендемічних захворювань, необхідно більш ретельно вивчити біогеохімічні провінції та вчасно проводити профілактичні заходи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біогеохімічні провінції, біогеохімічні ендеміки та біогеохімічні ендемії – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: – <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2412/1/KonspBiogeo.pdf>.
2. Смаглюк Л.В. Обґрунтування напрямку профілактики ускладнень під час ортодонтичного лікування пацієнтів із флюорозом зубів / Л.В. Смаглюк, Л. С. Шундрик // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії. – 2013. – Т. 13, Вип. 2 (42). – С. 275–278.
3. Типи геохімічних провінцій. Геохімічні аномалії та ендемічні захворювання (Колчева) – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: – <http://um.co.ua/11/11-2/11-20626.html>.

ЕКОНОМІКА

УДК 368:336(477)

*Ольга Андрійчак
(Львів, Україна)***ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Становлення ринку особистого страхування в Україні пов'язане із низкою питань, зокрема й теоретико-методологічного характеру. Одна з основних проблем – законодавче її регулювання. Незважаючи на старання вітчизняних економістів, які присвячені саме розвитку особистого страхування, необхідно констатувати, що за великий проміжок часу так і не запропоновано повноцінну моделі для функціонування вище зазначеного сектору страхового ринку.

***Ключові слова:** Страхування; сектор особистого страхування; шляхи розвитку; проблеми функціонування.*

The formation of the personal insurance market in Ukraine is associated with a number of issues, including theoretical and methodological. One of the main problems is its legislative regulation. Despite the efforts of domestic economists, which are devoted to the development of personal insurance, it should be noted that for a long time does not offer a full-fledged model of the above sector of the insurance market.

***Key words:** insurance; personal insurance sector; ways of development; problems of functioning.*

Ціль дослідження – проаналізувати сучасний стан ринку особистого страхування в Україні. Висвітлити основні причини, які істотно гальмують розвиток вітчизняного сегменту особистого страхування. Запропонувати основні шляхи вирішення даних проблем. **Наукова новизна** роботи заключається в розробці альтернативних рішень сучасних проблем, які можуть вплинути не лише на розвиток особистого страхування, а й на загальний стан ринку страхування в Україні. **У результаті дослідження** виявлено, що з впливом певних факторів на вітчизняний ринок страхування, стан розвитку особистого страхування в Україні розвивається дуже повільними темпами, тому доцільно запропоновано шляхи стимулювання даного сектору економіки країни.

Вагоме місце в системі страхування посідає особисте страхування, під яким розуміють форму захисту від різноманітних ризиків, які загрожують життю, здоров'ю та працездатності людини. На думку провідних економістів нашої країни, ринок особистого страхування в Україні являється найперспективнішою гілкою страхування загалом.

Ось, як трактує саме визначення особистого страхування Професор М. Зубченко, він зазначив: «...існує дуже багато видів страхування життя, але найпоширенішим є страхування у разі смерті, об'єктом якого є життя, здоров'я і працездатність страхувальників чи застрахованих»[1].

В особистому страхуванні виділяють такі групи ризиків, на випадок яких проводиться страхування:

- смерть страхувальника (застрахованого);
- тимчасова втрата працездатності;
- постійна втрата працездатності;
- закінчення активної трудової діяльності (працездатності) у зв'язку з виходом на пенсію за віком;
- дожиття страхувальника (застрахованого) до закінчення строку дії договору страхування.

Не зважаючи на перспективи розвитку даного сегменту, варто виділити основні фактори, які гальмують розвиток ринку страхування в Україні в цілому.

По-перше, це не адаптована законодавча база до світових стандартів. Наступним можна назвати значний податковий тиск на страхові компанії України. Сюди ж варто віднести наявність великої кількості вимог та бар'єрів, що обмежують конкуренцію на ринку, та низький рівень капіталізації підприємств.

Економічна неграмотність населення, та недостатній розвиток брокерських послуг на ринку, також вносять свої негативні корективи на роботу вітчизняних страхових компаній.

Для того, щоб запропонувати шляхи вирішення вище перелічених проблем, потрібно проаналізувати сучасний стан ринку страхування.

Станом на 31 грудня 2019 року кількість страхових компаній в Україні становила 233, у тому числі СК «life» – 23 компанії, СК «non-life» – 210 компаній, ще рік тому, станом на 31.12.2018 – 281 компанія, у тому числі СК «life» – 30 компаній, СК «non-life» – 251 компанія. Якщо брати до уваги 2020 рік, то станом на 31.03.2020 року, у тому числі СК «life» – 22 компанії, СК «non-life» – 203 компанії (рис. 1.).

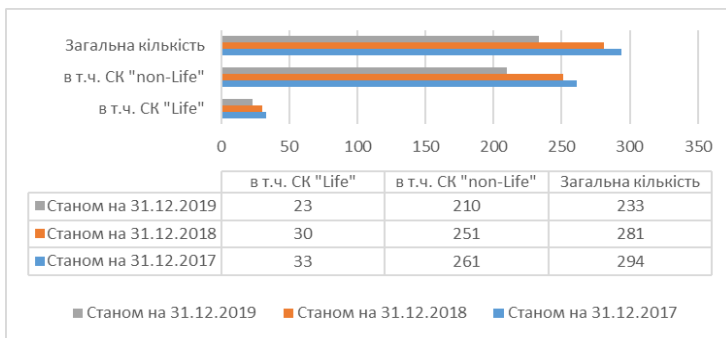


Рис.1. Кількість страхових компаній в періоді з 2017 по 2019 роки [3].

З вище наведеного рисунку, спостерігаємо щорічну тенденцію зменшення кількості страхових компаній на ринку. Це зумовлено тим, що компанії гіганти, щороку витісняють маленькі страхові компанії, які не в змозі конкурувати з ними. Зауважимо і те, що з 1 липня 2020 року, усі страхові компанії підпорядковуються та регулюються Нацбанком.

Національним банком України планується переглянути вимоги, що стосуються статутного капіталу компаній. Зокрема мінімальний розмір

статутного капіталу, а саме 32 млн. грн для СК «non-life», та 48 млн. грн. для СК «life». Стратегічною метою НБУ у першу чергу являється захист прав споживачів страхових продуктів. Важливим фактором на рівень виплат споживачам за полісами страхування, є рівень платоспроможності та фінансової стабільності компанії. Прийняття таких важливих кроків забезпечить у повній мірі розкриття інформації, яка стосується діяльності страхової компанії та донесення її безпосередньо до населення. Це забезпечить прозорість страхового ринку загалом.

Наступним кроком проаналізуємо загальний об'єм кількості укладених договорів страхування в періоді зазначених термінів.

Таблиця. 2.

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка за 2017–2019 роки [2]

	2017	2018	2019	Темпи приросту	
				2018/2017	2019/2018
				%	%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов’язкового страхування від нещасних випадків на транспорті	70 658,2	77 495,0	80 271,1	9,7	3,6

Загальна кількість укладених договорів, окрім договорів обов'язкового страхування, щороку зростає. З наведеної таблиці бачимо, що у 2017 році ця кількість становила 70 658, 2 тис. на вже на кінець 2019 року вона зросла до 80 271,1 тис. договорів на рік.

Навіть, якщо ми і бачимо позитивну динаміку зростання, варто сказати, що вона занадто повільна.

Для вирішення проблем, які стосуються розвитку ринку особистого страхування, потрібно скласти певний план дій.

По-перше, потрібно:

- покращити стан державних фінансів;
- підвищити рівень життя населення;
- забезпечити прозоре функціонування економіки;
- мотивувати страхові компанії до вдосконалення;
- освоювати нові види страхування відповідно з часом та вимогами споживачів;
- забезпечити високий рівень довіри населення до страхових компаній;
- зменшити податковий тиск на страхові компанії;
- владнати конфлікт на сході країни.

Також основною тенденцією можна вважати довершення реформ медичного та пенсійного страхування. Перші кроки уже зроблено, а це доволі важливо. Але у певний момент усі процеси реалізації реформ призупинилися,

тому доцільно буде знову запустити механізм проникнення зазначених двох реформ в економіку країни.

Також підвищення рівня економічної обізнаності населення, в майбутньому може забезпечити доволі швидкі темпи розвитку економіки.

Щоб стати на шлях вдосконалення страхової системи, Україні потрібно розробити чіткий план дій. Варто додати, для того, щоб забезпечити стабільний розвиток страхових компаній, обов'язково потрібно підсилити роботу кіберполіції, адже у 21 столітті проблема шахрайства одна з найактуальніших. Суспільство повинне бути впевнене в тому, що їхні персональні дані захищено.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зубченко В. Стандартизація актуарної термінології, яка стосується видів страхування, інших ніж страхування життя / В. Зубченко, Ю. Мішура // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2018. – №890. – С. 46–49. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2018_890_10.
2. Підсумки діяльності страхових компаній за 2018–2019 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf>.
3. Статистика страхового ринку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/stat>.

Науковий керівник: Танчак Ярина Андріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансового консалтингу та банківництва Університету банківської справи, начальник відділу фандрайзингу, Голова Правління ГО «Академія соціально-економічних ініціатив».

УДК 657.2:336.22

*Катерина Болдовська
(Харків, Україна)*

СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЧИННОГО ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті розглядаються способи оптимізації податку на прибуток підприємства, які можуть використовуватись платниками податку залежно від особливостей визначення ними об'єкта оподаткування згідно вимог чинного податкового законодавства.

Ключові слова: *податок на прибуток підприємств, фінансовий результат до оподаткування, оптимізація, податкове законодавство, бухгалтерський облік.*

The article considers the ways to optimize the corporate income tax, which can be used by taxpayers depending on the peculiarities of their determination of the taxation object in accordance with the requirements of current tax legislation

Key words: *corporate income tax, financial result before taxation, optimization, tax legislation, accounting.*

Податки чинять значний вплив на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. Сплата податків зумовлює вилучення з господарського обороту підприємства грошових коштів, що призводить до погіршення його фінансового стану через зниження маневреності капіталу і зменшення ліквідності активів. Зокрема, податок на прибуток сплачується як частина від отриманого підприємством прибутку, що значно впливає на функціонування суб'єктів господарювання через зменшення можливостей розширеного відтворення.

За сучасних умов господарювання податок на прибуток підприємств є одним з основних податків, які сплачуються юридичними особами, оскільки суми таких інших суттєвих податків як податок на додану вартість та акцизи – практично повністю перекладаються на кінцевого споживача результату господарської діяльності підприємства. Відтак, проблематика оптимізації прибуткового оподаткування на сьогодні є актуальною для кожного платника цього податку.

Як основні способи оптимізації податку на прибуток з урахуванням положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) та вимог чинного податкового законодавства можна визначити такі [1]:

- маніпуляції з амортизацією;
- уцінка запасів;
- віднесення, якщо це можливо, проведених робіт відповідного змісту до категорії «ремонт», а не «поліпшення»;
- відстрочення відображення доходів на наступний звітний період;
- зменшення корисності основних засобів;
- дооцінка повністю амортизованих об'єктів;
- установлення вартісного критерію для відокремлення основних засобів від малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА).

Зауважимо, що перші чотири способи оптимізації податку на прибуток підходять для усіх платників податку – як тих, які застосовують коригування фінансового результату до оподаткування на всі різниці (високодохідних

платників і низькодохідних «добровольців»), так і тих, які прийняли рішення про незастосування таких коригувань, тоді як решта способів підходить лише для низькодохідних платників податку, в яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний період не перевищує сорока мільйонів гривень.

Так, обираючи спосіб оптимізації податку на прибуток, який передбачає маніпуляції з амортизацію, підприємство-платник може застосовувати такі прийоми:

- зміна методу нарахування амортизації;
- зменшення строку корисного використання об'єкта;
- установлення нульової ліквідаційної вартості об'єкта;
- дроблення (окремі облік складових об'єкта).

У разі зміни методу нарахування амортизації необхідно обрати такий метод, щоб із його застосуванням сума амортизації виходила більшою, ніж вона була при використанні раніше передбаченого методу. При цьому прорахувати можливі варіанти можна для всіх методів нарахування амортизації, передбаченими в бухгалтерському обліку (п. 26 П(С)БО 7 «Основні засоби»): прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний і виробничий (заборону щодо застосування останнього у податковому обліку знято відповідно до [2]). Як показує практика, більш «ефективними» для названих цілей методами амортизації є метод прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод. Також зауважимо, що зміну методу нарахування амортизації можна проводити як щодо нових об'єктів, так і тих, що вже були в експлуатації. У другому випадку жодних виправлень у частині раніше нарахованої амортизації проводити не потрібно, адже зміна методу нарахування амортизації згідно є зміною облікових оцінок. Зауважимо, що практичне втілення обговорюваних пропозицій є непростим і передбачає, серед іншого, внесення відповідних змін до Наказу про облікову політику підприємства, в якому, зокрема, згідно з Методичними рекомендаціями фіксуються методи нарахування амортизації основних засобів [3; 4]

Логікою зменшення строку корисного використання об'єкта амортизації передбачається, що чим менше такий строк, тим будуть більші суми нарахованої амортизації, що, відповідно, спричинить зменшення фінансового результату до оподаткування. Разом з тим, встановлення чи перегляд такого строку потребує врахування певних обмежень.

По-перше, при визначенні строку корисного використання (експлуатації) об'єкта амортизації слід ураховувати (п. 24 П(С)БО 7): очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності; фізичний і моральний знос, що передбачається; правові чи інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

По-друге, чинними нормами податкового законодавства встановлено мінімально допустимі строки амортизації основних засобів (п.п. 138.3.3 ПКУ), які зобов'язані враховуватись платниками податку, які застосовують різниці (тобто є платниками податку на прибуток в повнокоригувальному режимі). Тому навіть якщо в бухгалтерському обліку такі платники встановлять менш тривалі строки нарахування амортизації, то на фінансовий результат до

оподаткування, зрештою, вплинуть суми, нараховані в обліку податковому через передбачені положеннями ПКУ (пп. 138.1 і 138.2) коригування фінансового результату (фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму амортизації, нарахованої відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, тобто за правилами П(С)БО 7 «Основні засоби», та зменшується на суму амортизації, розрахованої за податковими правилами).

Амортизація (хоч у бухгалтерському, хоч у податковому обліку) «з'їдає» лише вартість об'єкта, яка амортизується, не «торкаючись» його ліквідаційної вартості.

Згідно п. 4 П(С)БО 7, ліквідаційна вартість – це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Оскільки амортизація є різницею між первісною (або переоціненою) та ліквідаційною вартістю об'єкта, то чим менше ліквідаційна вартість, тим більшою буде вартість, яка амортизується, та, відповідно, тим більші суми будуть віднесені до складу витрат у вигляді амортизації. Отже, якщо це можливо, потрібно встановлювати ліквідаційну вартість об'єкта, що дорівнює нулю. Разом з тим, щодо застосування цієї рекомендації існують певні обмеження. Зокрема, заборонено встановлювати нульову ліквідаційну вартість якщо підприємством використовується метод амортизації зменшення залишкової вартості (п. 26 П(С)БО 7) або при переоцінці основних засобів, залишкова вартість яких дорівнювала нулю (п. 17 П(С)БО 7).

Згідно з п. 4 П(С)БО 7, об'єктом основних засобів є закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього; конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій; відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс – певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно; інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством. Іншими словами, об'єктом основних засобів може вважатися не лише актив загалом, але і його частини.

Далі, П(С)БО 7 передбачається, що якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів. Якщо деякі із цих частин можна класифікувати як малоцінні необоротні матеріальні активи, це, своєю чергою, надасть можливості амортизувати їх методами 50/50 % і 100 %, передбаченими п. 27 П(С)БО 7. Зазначимо, що останній метод є особливо вигідним, адже він дозволяє вже в першому місяці використання об'єкта віднести до складу витрат у вигляді амортизації всю його вартість, яка амортизується, що, відповідно, спричинить зменшення фінансового результату до оподаткування. Також зауважимо, що передбачені положеннями ПКУ коригування фінансового результату (в частині нарахованої амортизації) МНМА не стосуються.

П(С)БО 9 «Запаси» передбачається оцінювання запасів за чистою вартістю реалізації, якщо на дату балансу: ціна запасів знизилася; запаси зіпсовані; запаси застаріли; запаси іншим чином втратили первісно очікувану економічну вигоду.

Уцінка запасів до чистої вартості реалізації проводиться за рішенням керівника, оформлюється актом уцінки (згідно п. 3.15 Методичних рекомендацій [5]) та у бухгалтерському обліку відображається такими кореспонденціями: Дт 946 – Кт 20, 22, 26, 28; Дт 791 – Кт 946. Отже, при списанні витрат у дебет рахунку 79, а саме субрахунку 791, відбувається зменшення фінансового результату. Оскільки чинними нормами ПКУ жодних коригувань у цій частині не передбачено, то така операція спричинить і зменшення фінансового результату до оподаткування. Відповідно, зменшиться й сума податку на прибуток до сплати. Але при цьому варто зауважити, що в разі продажу таких запасів витрати в частині собівартості також будуть меншими.

Логіка використання наступного способу оптимізації податку на прибуток спирається на те, що залежно від віднесення проведених робіт до категорії «ремонт» або до категорії «поліпшення» витрати на такий захід відображатимуться в бухгалтерському обліку по-різному. Так, при проведенні ремонту витрати відразу потраплять до складу витрат звітного періоду, тоді як при проведенні поліпшення витрати збільшуватимуть витрати періоду поступово у вигляді амортизації.

Перший варіант є більш вигідним у короткостроковій перспективі, тому проведені роботи бажано класифікувати як ремонт, але можливо це не завжди. Зокрема, у Методичних рекомендаціях [6] наводяться приклади поліпшень, які, як наслідок, ремонтом бути не можуть. Рішення про характер і ознаки здійснюваних робіт приймається керівником підприємства з урахуванням результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат. Також необхідно враховувати, що якщо об'єкт, який ремонтували, – невиробничий, то у платників податку, які застосовують різниці, витрати на його проведення на фінансовий результат до оподаткування не вплинуть через передбачене положеннями ПКУ (п. 138.1) коригування за рахунок відповідної «збільшуючої» різниці.

Ще одним способом оптимізації податку на прибуток є відстрочення відображення доходів, що призведе до зменшення фінансового результату до оподаткування, оскільки величина доходу (виручки) від реалізації продукції безпосередньо впливає на цей показник. Умови, наявність яких необхідна для визнання доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, інших активів) регламентуються п. 8 П(С)БО 15 «Дохід».

Розглянемо випадки, в яких можливо показати доходи «пізніше».

По-перше, у цілях відстрочення відображення доходів можна маніпулювати передачею ризиків і вигід, пов'язаних з правом власності на продукцію (товар, інший актив). Оскільки відвантаження товарів не завжди тотожне передачі таких ризиків і вигід, а дохід визнається лише після передачі останніх, то має сенс «зіграти» умовами у відповідних договорах.

По-друге, на наступний звітний період можливо «відкласти» дохід від надання послуг/робіт, але тут варто зважити на те, що це не пройде з довгостроковим договором на надання послуг, за яким необхідно оцінювати ступінь завершеності операції з надання послуг. При цьому «варіанти для маневру» надають самі методи такої оцінки, передбачені п. 11 П(С)БО 15,

через те, що вони дають різні результати залежно від того, в якому періоді понесені основні витрати на надання послуг/робіт.

Далі перейдемо до розгляду прийомів, які будуть корисними з точки зору можливостей оптимізації податку на прибуток лише для низькодохідних його платників, які за власним бажанням не «підписалися» на різниці, передбачені чинними нормами ПКУ. Адже застосування цих різниць «згладить» вплив операцій, що нижче пропонуються, на фінансовий результат до оподаткування.

Так, відповідно до п. 5 П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів» на дату річного балансу підприємство має оцінювати, чи існують ознаки можливого знецінення активу згідно переліку таких ознак, регламентованих у п. 6 П(С)БО 28.

Згідно п. 31 П(С)БО 7, втрати від зменшення корисності об'єктів основних засобів включаються до складу витрат звітного періоду та в обліку відображається такою системою проводок: Дт 972 – Кт 131; Дт 793 – Кт 972. Відповідно, фінансовий результат при цьому зменшується через субрахунок 793. Як уже відмічалось, для високодохідних платників податку на прибуток і низькодохідних «добровольців» такий вплив на фінансовий результат «вирівнюється» коригуванням, передбаченим чинними нормами ПКУ (п. 138.1), згідно яких фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів, включених до витрат звітного періоду відповідно до НП(С)БО або МСФЗ.

Якщо залишкова вартість об'єкта основних засобів дорівнює нулю, а повністю («у нуль») амортизований об'єкт справно функціонує і продовжує використовуватись, то п. 17 П(С)БО 7 дозволяється проведення його дооцінки. При цьому переоцінена залишкова вартість об'єкта визначається додаванням справедливої вартості цього об'єкта до його первісної (переоціненої) вартості (яка дорівнює нулю) без зміни суми зносу об'єкта; також обов'язково визначається ліквідаційна вартість. Унаслідок цього може з'явитися можливість додатково віднести до складу витрат у вигляді амортизації й такі суми (але за вирахуванням ліквідаційної вартості об'єкта). Й знову зауважимо, що високодохідні платники податку на прибуток і низькодохідні «добровольці» повинні враховувати чинні вимоги ПКУ (п.п. 138.3.1), згідно яких для розрахунку амортизації визначається вартість основних засобів без урахування їх переоцінки (уцінки, дооцінки), проведеної відповідно до П(С)БО. А отже, зазначених платників така дооцінка (у контексті оптимізації з податку на прибуток) не «зігріє».

Ще одним способом оптимізації податку на прибуток є встановлення вартісного критерію для відокремлення основних засобів від МНМА, адже, якщо в податковому обліку чинними положеннями ПКУ (п.п. 14.1.138) для цього встановлено чіткий критерій у розмірі 20 тис. грн (для об'єктів, що вводяться до експлуатації після 22.05.2020 р.; основні засоби, введені до експлуатації до цієї дати, й далі амортизуватимуть у податковому обліку, навіть якщо їхня залишкова балансова вартість не перевищує 20 тис. грн), то в обліку бухгалтерському вирішення цього питання (встановлення вартісних ознак предметів, що входять до складу МНМА) віддається на відкуп підприємства (п.п. 5.2.7 П(С)БО 7). Відтак, встановлення вартісного критерію на якомога вищому рівні, забезпечує можливість збільшити амортизаційні витрати, адже, оскільки за такого підходу більше необоротних активів потрапить до складу МНМА (а не основних засобів), то й амортизацію на них можна нараховувати

за допомогою надвигідного методу, що передбачає її нарахування у розмірі 100 % вартості, яка амортизується, в місяці введення об'єкта до експлуатації. Але при цьому необхідно зауважити на те, що зміна обговорюваного критерію трактується Методичними рекомендаціями [4] як зміна облікових оцінок, – відповідно, класифікувати по-новому вийде лише ті об'єкти, які введені до експлуатації після внесення змін до розпорядчого документу про облікову політику підприємства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 25.11.2020).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16 січ. 2020 р. №466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (дата звернення: 23.11.2020).
3. Лист М-ва фінансів України від 02.11.2009 р. №31-34000-20-23-5535/5708. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/440137___440202 (дата звернення: 16.11.2020).
4. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: затв. наказом М-ва фінансів України від 27.06.2013 р. №635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення: 18.11.2020).
5. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів: затв. наказом М-ва фінансів України від 10.01.2007 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/v0002201-07#Text> (дата звернення: 18.11.2020).
6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів: затв. наказом М-ва фінансів України від 30.09.2003 р. №561: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

*Науковий керівник: Ковальова Тетяна Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент, Харківський
національний автомобільно-дорожній університет.*

УДК 331:658.012.7

Ірина Бондарчук
(Рівне, Україна)**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розглядаються основні особливості впровадження системи контролінгу в аграрному секторі. Для здійснення ефективного управління потрібні спеціальні управлінські інструменти, які ґрунтуються на використанні широких можливостей, що розкриваються прогресом інформаційних технологій.

Ключові слова: контролінг, аграрний сектор, інформаційні ресурси, потоки контролінгу.

The article examines the main features of the implementation of the control system in the agricultural sector. To effectively manage, special management tools are needed, based on the use of wide possibilities, revealed by the progress of information technology.

Key words: controlling, agricultural sector, information resources, flows of control.

Вагомим чинником поживлення стану агроформувань України є відновлення зв'язків між сировинною і переробними ланками. Натомість цей процес обумовлений глибокими інституційними змінами, що здійснює вплив на процес управління.

Контролінг – нова концепція в теорії і практиці сучасних інформації та управління, яка забезпечує підтримку внутрішнього балансу стану підприємства шляхом формування інформації про витрати та доходи як основу для прийняття оптимальних управлінських рішень [2, с. 58].

Під контролінгом слід розуміти ефективне управління підприємством і забезпечення його довгострокового існування, яке передбачає розробку філософії поведінки фірми, використання принципу прямого і зворотного зв'язку в біокібернетичному контурі регулювання, розробку енергетичного балансу, балансу оточуючого середовища, створення системи обліку витрат, активізацію нематеріальних факторів (комунікації, мотивації, стимулювання праці).

Причини появи на сучасних аграрних підприємствах контролінгу:

- підвищення нестабільності внутрішнього і зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до системи управління підприємством:

- зсув акценту з контролю минулого на аналіз майбутнього;
- збільшення швидкості реакції на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, гнучкості підприємства;
- необхідність в безперервному відстежуванні змін, що відбуваються в зовнішньому і внутрішньому середовищах підприємства;
- необхідність швидкого виявлення та реагування на зміни зовні та всередині підприємства;
- необхідність продуманої системи дій по забезпеченню виживання аграрного підприємства і уникненню кризової ситуації;
- ускладнення систем управління підприємством вимагає механізму координації усередині системи управління;

- недолік релевантної (суттєвої, значної) інформації вимагає побудови спеціальної системи інформаційного забезпечення управління;

- прагнення до синтезу, інтеграції різних областей знання і людської діяльності [1, с. 77].

Першим важливим завданням контролінгу є створення системи раннього попередження і реагування, яка повинна забезпечити:

- відстеження всієї релевантної зовнішньої та внутрішньої інформації;
- порівняння планових і фактичних показників результатів і витрат з метою виявлення причин, винних осіб і наслідків відхилень;
- аналіз впливу відхилень на виконання поточних планів;
- розробку заходів і підготовку управлінських рішень, спрямованих на покращення поточної фінансово-господарської діяльності.

Основною метою контролінгу є орієнтація управлінського процесу на досягнення всієї мети, що стоїть перед підприємством – забезпечення прибутковості та ліквідності підприємства шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків при зіставленні фінансових результатів від реалізації та витрат, а також вживання заходів регулювання виявлених відхилень і оптимізація співвідношення «витрати – обсяг – прибуток».

Аграрний сектор в сучасному інформаційному суспільстві потребує постійного отримання інформації з численних зовнішніх джерел у будь-який час і будь-де. Вихідна інформація має бути зручною для оцінки біологічних та виробничих систем з метою продукування знань про поточний стан виробництва, прогнозування результатів реалізації управлінських рішень та сценаріїв вирішення проблем. Наявності комплексу опрацьованих даних, які характеризують стан об'єктів фінансово-господарської діяльності та задовільняють вимоги управлінського апарату. Інформаційні потоки контролінгу формуються на основі контролінгової інформації. Безперечним є той факт, що якість вихідної інформації підсистеми «контролінг» в значній мірі залежить від якості вхідної інформації, яка надходить із суміжних підсистем управління.

На основі даного положення можна зробити висновок про те, що на межі переходу потоків інформації із різноманітними підсистемами управління у підсистему «контролінг» необхідно дотримуватись чітко визначених інформаційних вимог:

- своєчасність, тобто дотримання необхідних для конкретної ситуації строків подання інформації;
- достовірність – відповідність реальним фактам фінансово-господарської діяльності підприємства;
- корисність – передбачає якісно вищий рівень господарського ефекту від використання інформації в порівнянні із затратами на її отримання;
- зрозумілість, тобто забезпечення фактичного сприйняття інформації без застосування додаткових зусиль;
- регулярність надходження – формування календарного розкладу руху інформаційних потоків з чітким дотриманням встановленої періодичності.

Інформація, яка надходить в підсистему «контролінг» для опрацювання, повинна бути попередньо згрупована відповідно до основних елементів затрат, сконцентрованих у даній підсистемі. При цьому її метою на рівні входу є збір і групування всіх необхідних даних в розрізі елементів підсистеми [3, с. 123].

Формування альтернативних варіантів управлінського впливу на суміжні підсистеми управління з метою оптимізації їх роботи і досягнення максимального ефекту функціонування аграрного підприємства є основною метою підсистеми «контролінг» на виході. Відповідно, рух інформаційних потоків контролінгу здійснюється в розрізі основних функцій управління (табл. 1.).

Таблиця 1.

Концепція руху інформаційних потоків контролінгу (структурно-логічна модель)

Функції управління	Вхідна інформація	Опрацювання інформації	Вихідна інформація
Планування	• коригування цін • умови кредитування • валютна політика • фінансові показники	Формування планів підприємства	• план витрат • план реалізації • план прибутку • прогноз балансу
Обліково-контрольна	• результат діяльності • обсяг виручки, ціни • заборгованість • грошові залишки	Співставлення показників, аналіз причин відхилень	• звіт про результати контролю • рекомендації на перспективу
Аналітична	• обсяг виручки • обсяг витрат • собівартість • показники за рік	Визначення точки безбитковості, аналіз коефіцієнтів	• баланс-нетто • аналіз звітів • ймовірність банкрутства

Однак, якщо функціонуючі інформаційні потоки підприємства є не зовсім досконалими, тобто існує безліч так званих «вузьких» місць, зайвих елементів, які дублюють інформацію і т.д., то робота з впровадження інформаційних потоків контролінгу дасть мало користі. Зважаючи на це, процес формування інформаційних потоків контролінгу повинен проводитись паралельно з трансформацією та оптимізацією всієї системи інформаційних потоків підприємства, удосконаленням механізму документообігу, автоматизацією процедури передачі інформації.

Дослідження свідчать про те, що в найближчій перспективі в Україні буде збільшуватись використання ресурсозберігаючих технологій, які забезпечуватимуть виробництво конкурентоспроможної продукції з мінімальними витратами.

Система управління аграрним виробництвом, що склалася на сьогодні помітно відстає порівняно з іншими галузями національного господарства у питаннях використання інформаційних технологій. Це пояснюється відсутністю сучасних засобів обчислювальної техніки, невідповідністю або відсутністю фахівців і відповідного програмного забезпечення.

У відповідності з потребами керівництва в аграрному секторі в інформації необхідно науково обґрунтувати організацію та впорядкувати склад і

структуру всіх інформаційних потоків, які в сукупності гарантуватимуть ефективне інформаційне забезпечення для прийняття рішень.

Низький рівень лояльності працівників виробничих господарств до керівних ланок, що виражається у негативному ставленні до обов'язків передачі будь-якої інформації та, відповідно, у безвідповідальній подачі даних.

Іншою особливістю впровадження контролінгу в аграрний сектор – це фінансове забезпечення, а саме:

- використання сучасних технологій спостереження за виробничим процесом – GPS-навігація, відео спостереження, супутникове спостереження за розвитком рослин, тощо;
- використання у своєму штаті науково-дослідних одиниць, які можуть не тільки аналізувати фактичні результати використання технологічних прийомів, а й розробляти їх.

Хоч структура аграрних підприємств може бути різною, доцільно запровадити орієнтовану організаційну структуру служби контролінгу, яка повинна адаптуватися менеджментом до тих особливостей функціонування підприємства, які притаманні саме їй. Тобто, коли аграрне підприємство спеціалізується на виробництві певного виду продукції, то при формуванні служби контролінгу менеджмент повинен формувати функціональні завдання відповідно до своєї основної діяльності (спеціалізації, виробничого напрямку).

Значимість впровадження системи контролінгу для забезпечення ефективного управління аграрним підприємством обумовлюється рядом факторів: значним збільшенням масштабів виробництва, зрушеннями в економіці держави, непередбачуваністю і нестабільністю зовнішнього середовища тощо. Керівництву аграрних підприємств доводиться приймати рішення, виходячи зі значної кількості інформації, яку часом просто неможливо в повній мірі та у потрібні терміни правильно інтерпретувати. Служба контролінгу аграрного підприємства повинна працювати у тісному контакті з бухгалтерією, фінансовим та планово-економічним відділами, відділом диспетчеризації (GPS навігація), відділом лабораторних та польових досліджень, і може бути віднесена до складу фінансово-економічних служб підприємства [1, с. 79].

Отже, організаційно-методичні аспекти формування системи контролінгу в аграрному підприємстві включають питання організації служби контролінгу, визначення її місця в організаційній структурі підприємства, аналіз інформаційних потоків і можливих варіантів впровадження контролінгу в аграрному секторі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткаченко О.С. Контролінг як інструмент оздоровлення підприємства АПК. *Агросвіт*. 2015. №10. С. 75–80.
2. Плаксієнко В.Я. Роль контролінгу в управлінні прибутком сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Сер.: Економічні науки. 2013. №11. С. 58–62.
3. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств: монографія / Р.Ф. Бруханський, М.К. Пархомець, П.Р. Пуцентайло та ін. Тернопіль: Крок, 2015. 300 с.

УДК 316.663:339

*Анастасія Куріна
(Вінниця, Україна)*

СОЦІАЛЬНИЙ МЕДІА-МАРКЕТИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті йдеться про визначення та суть SMM маркетингу, що таке волонтерська діяльність у медіа-маркетингу. Висвітлено потрібність та проблематику SMM волонтерства та дано поради, як правильно вибрати та ввести соціальні мережі організації.

Ключові слова: волонтерська діяльність, волонтерство, маркетинг, медіа соціальний медіа-маркетинг, соціальні мережі.

The article discusses the definition and essence of SMM marketing, what is volunteering in media marketing. The need and problems of SMM volunteering are highlighted and advice on how to choose and implement social networks of the organization is given.

Key words: volunteering, marketing, social media marketing, SMM.

У сучасному світі наявний великий потік інформації, що постійно змінюється, при такій умові важко здійснювати свою діяльність, а розповідати про це, доносити свої дії до інших ще важче, тому на допомогу приходять маркетинг соціальних мереж. Соціальний медіа-маркетинг або його ще називають SMM – це особливий інструмент Інтернет маркетингу, що передбачає просування продукту, послуги, компанії чи бренду шляхом використання соціальних медіа, контент яких створюється та оновлюється зусиллями їх відвідувачів за допомогою таких ресурсів, як Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube, Google, Instagram, Tik Tok [2].

Темою статті є соціальний медіа-маркетинг у діяльності волонтерів. Волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а саме виконання волонтерами робіт та надання послуг на безоплатній основі. Слід зазначити, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [1]. Цей вид діяльності важливий та потрібний нашому суспільству, адже він допомагає висвітлити соціальні потреби та допомогти багатьом людям при виникненні труднощів, тому волонтерство потребує привернення уваги, освітлення та залучення більшої кількості людей в цьому йому допомагає SMM.

Тобто на основі цього можна зробити загальне визначення, що соціальний медіа-маркетинг у діяльності волонтерських організацій – це інформування людей про діяльність, залучення волонтерів до акцій, просування волонтерських організацій на більш вищий рівень, пошук партнерів шляхом просування інформації через соціальні мережі.

На основі свого трьох річного досвіду можу зробити висновки. Перше, хочеться сказати, що цей вид маркетингу слугує фундаментом побудови відносин між аудиторією та формує бренд волонтерської організації. Від нього залежить перше враження людей, які почали цікавитись даною діяльністю та інших організація, які можуть стати потенційними партнерами. Крім того, це значно впливає на те, яку кількість волонтерів ми зможемо залучити до нашої діяльності. Уявімо ситуацію: у людини прокинулось

бажання займатись волонтерством, але ні в неї ні в її знайомих немає досвіду в цій сфері. Тоді вона починає шукати волонтерську організацію у соціальних мережах, які допоможуть почати перші кроки. Перед нею стоїть вибір волонтери у яких в медіа подана вся інформація, живі та яскраві фото, цікаві пости, чи ті у кого буденні фото та малоінформативний блог? Здається тут відповідь очевидна. Проблема полягає в тому, що ця людина не одна. Таких, мало обізнаних, людей тисячі. Варто зробити висновок і поставити собі питання, а чи готові ми жертвувати великою кількістю волонтерів через свою необізнаність в медіа-маркетингу.

По-друге, соціальних мереж є багато до прикладу: Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, Google, Telegram та інші. Проблематика полягає в тому, що деякі організації не можуть вибрати основну соцмережу, розвиватись волонтерське угруповання можна одночасно у всіх, але потрібно визначитись і обрати головний напрям. Потрібно проаналізувати свою аудиторію та скласти статистику віку людей, яких ми охоплюємо. Якщо людям до 29 років це однозначно Instagram, більше 30, то тут обираємо facebook. Наступним кроком потрібно визначитись з метою введення нашого медіа. Потрібно спілкування і взаємодія між волонтерами – створюємо відкритий чат у Telegram, якщо ми хочемо просто інформувати людей про наші події та досягнення тоді у цій самій соціальній мережі створюємо відкритий канал з посиланням для всіх. Тобто ключове тут є наша аудиторія на яку ми звертаємо увагу та мета.

По-третьє, контент, через нього ми передаємо інформаційне повідомлення до волонтерів і від них залежить, як сприймуть це повідомлення люди. Вони мають бути чіткі, інформативні, структурні, зрозумілі, цікаві, можливо, навіть мотивуючі. Як вже було зазначено публікація має бути структурно, ця структура включає в себе: лід, тобто заголовок, містити він має до 8 слів та коротку суть про, що буде йтись або якесь речення, яке заохочує читати далі. Після цього прописуємо основний текст, в цій складовій ми вказуємо короткий опис проекту чи заходу, в чому його користь для соціуму. Наступний етап залежить від мети публікації, якщо це залучення волонтерів до певної акції, то ми вказуємо задачі, що мають робити учасники, вигоди, які отримає від цього волонтер (матеріальні подарунки, нові знайомства, сертифікат, досвід у роботі та ін.) та те, як стати учасником цієї події. Якщо ж мета заключається в простому інформуванні підписників про якусь подію, то в кінці варто зробити маленький висновок або запитати людей про те, як вони ставляться до тої чи іншої проблеми, це допоможе збільшити активність і привернути увагу підписників. Заключним етапом є хеш теги. За алгоритмами соціальних мереж їх має бути не більше п'яти і вони не повинні повторюватись у кожному пості, адже це дія може бути сприйнята, як спам і публікація буде показувати в ленті меншій кількості людей. Зміст хеш тегів зелазить від тематики посту, це може бути назва вашої організації, щоб люди змогли швидше її знайти, може містити слово волонтерство, щоб коли люди шукають загальну інформацію про цю галузь бачили саме цей аккаунт. Далі фото, на них увага людей падає впершу чергу. Тому робити їх потрібно чіткими та яскравими, які максимально будуть інформувати, що саме відбувалось чи буде відбуватись в майбутньому. Варто придумати свій стиль картинок, щоб це було вашою візиткою. І пам'ятаємо, що на успішність соціальних мереж впливає якість контенту.

По-четверте, піар. Це теж важливий етап в просуванні соціальних мереж. Від нього залежить, як швидко і якісно ми наберемо аудиторію. На

жаль, не всі розуміють важливість цієї складової і як правильно в ній орієнтуватись, тому аудиторія таких організацій довгий час може стояти на місці. До прикладу, якщо аккаунт має стабільну аудиторію, варто знайти волонтерську організацію в якій така сама тематика, схожа кількість стабільної аудиторії та домовитись з ними за бартер: ви піарите їх на своєму аккаунті, а вони вас. Якщо стабільної аудиторії ще немає, то потрібно замовляти платну рекламу у інших організацій, місцевих блогерів або самої соціальної мережі. Також, як джерело реклами ми можемо використати наших волонтерів, тут наведу приклад з власного досвіду: я займаюсь волонтерством вже довгий час, було багато організацій, які дарували подарунки тим хто напише кращий пост або виставить інформаційну історію про подію, яка відбувається або про організацію, яка це проводить, тобто так ми збільшуємо свою аудиторію за рахунок аудиторії наших активістів. Ще, як варіант можна розглядати giveaway, розіграш чогось між людьми, що має відношення до вашої організації, за те, що вони розповсюджують інформацію про діяльність організації. Тому потрібно аналізувати свій бюджет та аудиторію, тоді обирати піар, який краще застосувати.

Розвивати соціальний медіа-маркетинг важливо для волонтерських організацій, адже в сучасному світі майже кожна людина зареєстрована у соціальних мережах. Завдяки цьому можна розширити коло людей, які знають про організацію, залучити більше волонтерів до організованих акцій, знайти більше партнерів з якими ми можемо співпрацювати та розвивати рівень волонтерства, який в Україні, на жаль, на низькому рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України про волонтерську діяльність // Відомості Верховної Ради України від 19 квітня 2011 №3236-VI року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
2. Що таке соціальний медіамакетинг? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dalistrategies.com/ua/shho-take-soczialnij-media-marketing/>.

*Науковий керівник: Масловата Дар'я Романівна,
викладач економічних дисциплін, Вінницький економічний коледж.*

УДК 336.774:657

*Олена Халабова
(Львів, Україна)*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті проаналізовано сучасні підходи до аналізу кредитоспроможності позичальників малого бізнесу. Визначено основні теоретичні аспекти оцінки кредитоспроможності. Дано характеристику та аналітичний огляд на кредитний портфель АТ АКБ «Львів». Визначено основні проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників банками в Україні та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кредит, кредитоспроможність, кредитна політика, малий бізнес, кредитний портфель, банк.

The article analyzes modern approaches to the analysis of creditworthiness of small business borrowers. The main theoretical aspects of creditworthiness assessment are identified. A description and analytical review of the loan portfolio of JSC JSCB «Lviv» are given. The main problems of assessing the creditworthiness of borrowers by banks in Ukraine and possible ways to solve them are identified.

Key words: credit, creditworthiness, credit policy, small business, loan portfolio, bank.

На сьогодні світовий досвід провідних країн стверджує про те, щоб функціонування економіки країни було ефективне та результативне, необхідно оптимальне поєднання в ній малого, середнього та корпоративного бізнесу.

Здебільшого останнім часом у економічно-розвинутих країнах є тенденція щодо переваги в економічних системах країн саме малих та середніх підприємств. Це пов'язано з тим, що розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ) є в пріоритеті держав, оскільки вважається як один із найвагоміших факторів запобігання та вирішення соціально-економічних проблем в регіонах та держави загалом. Саме тому малий бізнес сьогодні в різних країнах світу є домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва.

В економічній літературі проблема визначення категорії «малий бізнес» розглянута багатьма науковцями. При цьому, їхні думки часто розділяються, спостерігається певна невизначеність та неузгодженість. Певні групи дослідників ще досі не можуть визначитися із розмежуванням поняття «малий бізнес» і поняття «підприємництво» та стверджують, що терміни є абсолютно ідентичними, інші ж, навпаки, кажуть про їх кардинальну різницю.

В Україні законодавчо не визначено саме категорію «малий бізнес». Зокрема, в Господарському кодексі (стаття 42) використовується термін «підприємництво» – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів й отримання прибутку [1].

Тобто, малий бізнес – діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) із метою одержання прибутку. Практично це означає будь яку діяльність зазначених суб'єктів господарювання, спрямовану на реалізацію власного економічного інтересу. Не обов'язково це

має бути особливо ризикова й інноваційна діяльність на засадах повної економічної відповідальності.

В умовах сьогодення ефективне використання інструментів фінансово-кредитного залучення грошових ресурсів є важливим чинником забезпечення стабільного функціонування, сталого розвитку та підвищення на ринку конкурентоспроможності вітчизняного малого бізнесу. І одним з таких джерел фінансування для малого підприємництва є саме кредити банківських установ. З метою кредитування мікро- та малого бізнесу банки активного створюють спеціальні структурні підрозділи для розробки та подальшої реалізації кредитних програм для даного сегменту. Однак, якщо проаналізувати докризові періоди, незважаючи на існування досить великої кількості таких програм, кредитування малого бізнесу не було серед пріоритетів банків. Першочерговим завданням було залучення корпоративних клієнтів та роздрібне кредитування, завдяки чому збільшувався кредитний портфель та зростав дохід банків.

Але останні декілька років можна спостерігати тенденцію банків, які поступово змінюють фокус з великих підприємств у зв'язку з їх високою закредитованістю, на малі і середні підприємства. Це пов'язано з тим, що фінансування малих і середніх підприємств дає можливість банкам диверсифікувати свої кредитні портфелі та поліпшення якості управління ризиками.

Варто зазначити, що в сучасній економічній літературі та нормативних актах є різні підходи до трактування сутності поняття «кредитоспроможність».

Національний банк України трактує «кредитоспроможність» як здатність позичальника в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями.

Існує низка підходів до оцінки кредитоспроможності, в яких враховуються кількісні, якісні показники, галузева специфікація, оцінка власників, автоматизація рейтингування та виводиться підсумкова оцінка доцільності кредитування для клієнтів.

Особливі складнощі виникають при оцінці кредитоспроможності позичальників – суб'єктів малого і середнього бізнесу, через його специфіку, а саме:

- відсутність (недостатність) інформації через неякісне ведення звітності та специфіку спрощеної системи ведення бухгалтерії і можливість ведення чорної та сірої бухгалтерії з метою мінімізації податкового тягара, що вимагає врахування ризику виявлення податкових порушень та можливість накладання санкцій;
- малий розмір статутного капіталу, невеликі обсяги обороту грошових коштів, короткий життєвий цикл, відсутність кредитної історії, неможливість використання застави у зв'язку з відсутністю у підприємства ліквідного майна, вразливість підприємства до зовнішніх шоків, нестабільність економічного становища та недосвідченість (низьку фінансову грамотність) керівників;
- вузький перелік видів економічної діяльності для малих підприємств і низьку привабливість суб'єктів малого підприємництва для інвесторів;
- малий термін ведення бізнесу потенційних позичальників (як правило для повноцінної оцінки кредитоспроможності потрібні дані за 3-5 років, що більше ніж термін роботи малого підприємства. Тому кредити суб'єктам

малого підприємництва розцінюються як старт-ап, які вважаються більш ризикованими, а тому – надаються на більш суворих умовах;

- приватну (одноосібну) форму власності, коли власник є одночасно і менеджером і керівником і власником;

- недосконалість нормативно-правової бази, що не стимулює банки до розвитку кредитування сегменту малого і середнього бізнесу [2, с.154].

У сучасних умовах розвитку банківської справи якість кредитного портфеля стає визначальною для існування та успіху банку. Ефективність кредитної діяльності банків сьогодні є необхідним, якщо не вирішальним, чинником життєдіяльності банків, оскільки кредитний портфель становить, у більшості випадків, від третини до половини всіх активів банку.

Кредитний портфель (credit portfolio) – сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики.

Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. прострочених, пролонгованих і сумнівних. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, яка має свій рівень дохідності та відповідний рівень ризику.

Об'єктом дослідження даної роботи обрано Акціонерне товариство Акціонерно-комерційний банк «Львів», який є юридичною особою, створеною внаслідок зміни найменування Відкритого акціонерного товариства Акціонерно-комерційний банк «Львів», на підставі рішення Загальних зборів акціонерів Банку від 14.09.2009 у зв'язку з приведенням Статуту у відповідність до норм Закону України «Про акціонерні товариства» та виступає правонаступником по всіх правах та зобов'язаннях ВАТ АКБ «Львів».

Щорічно банк оцінюється різноманітними уповноваженими рейтинговими агентствами. У 2020 році рейтингове агентство «IBI-Rating» підтвердило надійність банківських вкладів АТ АКБ «Львів» на рівні «5», що характеризує банк як надійну фінансову установу.

Варто проаналізувати кредитний портфель АТ АКБ «Львів», який безпосередньо є об'єктом дослідження даної роботи.

Динаміка росту кредитного портфелю АТ АКБ «Львів» за період 2017-2019 р.р., узагальнена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кредитний портфель АТ АКБ «Львів» за період 2017–2019 рр.

№	Назва	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	Приріст 2019/2017, %	Приріст 2019/2018, %
1	Кредитний портфель бізнес, тис.грн	1 022 310	1 309 430	1 800 672	176,14%	137,52%
2	Кредитний портфель роздріб, тис.грн	88 200	101 800	165 265	187,38%	162,34%

3	Загальний кредитний портфель, тис.грн	1 110 510	1 411 230	1 965 937	177,03%	139,31%
---	---------------------------------------	-----------	-----------	-----------	---------	---------

Джерело: складено автором на основі [4].

На основі таблиці 1 можемо зробити висновок, що протягом 2017–2019 рр. банк активно збільшував свій кредитний портфель як в бізнес кредитуванні, так і в роздрібному, про що свідчить загальний приріст портфелю на 177,03%. Протягом 2020 року банк продовжує активне кредитування клієнтів різних сегментів, дотримуючись своєї стратегії розвитку.

Банк щомісячно здійснює аналіз концентрації кредитного ризику за сумами кредитів, наданими у сектори економіки. Такий аналіз визначає найбільшу концентрацію кредитів у кредитному портфелі за видами економічної діяльності та є невід'ємною складовою управління кредитним ризиком.

Станом на 31.12.2019 загальна сума кредитів 10 найбільших позичальників Банку становила 279 554 тис. грн., або 14% від кредитного портфелю до знецінення, станом на 31.12.2018–382 535 тис. грн. (34%).

Тому варто проаналізувати кредитний портфель банку в розрізі видів забезпечення за період 2017–2019 рр, узагальнену в табл. 2.

Таблиця 2.

Інформація про кредити в розрізі видів забезпечення за період 2017–2019 рр, тис. грн.

№	Назва	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019
1	Незабезпечені кредити	-	59 343	145 142
2	Кредити, забезпечені, всього	1 121 683	1 362 925	1 820 805
2.1	• грошовими коштами	23 432	28 040	39 972
2.2	• нерухомим майном	438 958	1 059 642	1 445 313
2.2.1	• у т.ч. житлового призначення	109 022	303 537	436 001
2.3	• гарантіями та поручительством	-	45 836	19 680
2.4	• іншими активами	659 293	229 407	315 480
3	Всього кредитів та заборгованості клієнтів без резервів	1 121 683	1 422 268	1 965 947

Джерело: складено автором на основі [4].

За 2019 рік найбільшу частку у структурі кредитів займають забезпечені кредити (92,6%), в тому числі нерухоме майно (73,52%). У порівнянні з 2017 р., частка забезпечених кредитів банку зросла на 699 122 тис грн або на 62,3%. Щодо забезпечення кредитів грошовими коштами, у загальній структурі за 2019 р. вони займають 2,03%, тобто кредити під депозити не користуються значним попитом серед позичальників банку. Також варто звернути увагу, що від кінця 2018 р. банк почав активно кредитувати без застави, зокрема на кінець 2019 р. незабезпечені кредити складають 7,39% у структурі забезпечення.

В Україні кредитування сфери малого підприємництва відіграє в роботі комерційних банків другорядну роль, у той час як підприємства продовжують активно розміщувати кошти на своїх банківських рахунках. У результаті створюється парадоксальна ситуація: незважаючи на потребу в кредитах, малі підприємства виконують, по суті, роль кредиторів, а не позичальників, що не відповідає світовій банківській практиці.

Організація банківського кредитування малих підприємств в ринковому середовищі переважно визначається особливостями їх господарської діяльності. Оцінюючи вплив зазначених особливостей на кредитні відносини малих підприємств і комерційних банків, виділимо найважливіші з них:

- обмежені розміри власних реальних активів, специфічна структура активів, що характеризується мінімальним внеском в нерухомість, наслідком чого є зниження заставних можливостей. На момент створення підприємства власник, як правило, не володіє основними засобами, які отримані шляхом викупу або приватизації [3, с. 118];
- характерний для малих підприємств короткий життєвий цикл і, відповідно, відсутність репутації на кредитному ринку, так званої "кредитної історії";
- незначна в порівнянні з великим і середнім бізнесом потреба в обсягах зовнішнього позикового фінансування, що призводить до зростання операційних витрат під час кредитування;
- орієнтація на локальні ринки збуту та обмежена кількість партнерів, і, як наслідок, слабка стійкість до змін зовнішнього середовища;
- відносно низькі показники рентабельності і норми прибутку, що призводить до низької еластичності платоспроможного попиту на кредит, відсутність можливості оплачувати інформаційно-консалтингові послуги та страхування кредиту.

Особливості організації діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу призводять до виникнення труднощів при оцінці фінансового стану потенційного позичальника. Необхідно оцінити не тільки фінансовий стан фірми, але й фінансовий та майновий стан її власників, інших пов'язаних осіб тощо. Для такої оцінки не завжди є повна та достовірна інформація. Ринкова вартість активів позичальника може бути як вищою, так і нижчою за балансову. Банк змушений користуватися непрямими джерелами інформації, що ускладнює процедуру оцінки кредитоспроможності позичальника.

Тому, сучасна практика оцінки кредитоспроможності підприємств потребує вдосконалення, а оцінка має бути комплексною з урахуванням всіх аспектів діяльності суб'єктів господарювання. Відсутність науково-обґрунтованих методів оцінювання кредитоспроможності позичальника і ризику повернення кредитів, а також відсутність спеціалістів, компетентних

щодо підготовки й прийняття рішень про можливість та умови кредитування, можуть бути наслідком погіршення якості кредитного портфеля.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України №436-IV від 16 січня 2003 р. (із змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Сирчин О.Л. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку / О.Л. Сирчин // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2018. – №1. – С. 153–160. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2018_1_18.
3. Халабова О.О. Актуальні аспекти управління кредитоспроможністю підприємств в Україні/ О.О. Халабова // Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в цифровій економіці: матеріали наук.-практ. інтерн. конф. студ. аспір. і молод. вчених. Київ, 23 березня 2020 р. / [Л.О. Примостка, І.Б. Охрименко, А.В. Нікітін]. – Дніпро: Середняк Т.К., 2020. – с.118–119.
4. Фінансова звітність АТ АКБ «Львів» за 2017–2019 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.banklviv.com/>.

*Науковий керівник: **Пилик Богдан Іванович**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансового консалтингу і банківництва навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин Університет банківської справи.*

УДК 687.55:339.13+339.3

*Орест Шумський, Богдан Проць
(Львів, Україна)*

ТОВАРОЗНАВЧІ І КОМЕРЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ КОСМЕТИКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НОВІТНІХ ФОРМАТІВ

Розглянуті товарознавчі аспекти сучасного ринку косметики. Висвітлені товарознавчі особливості косметики і космецевтики. Досліджені особливості роздрібної і гуртової реалізації косметики у торговельних підприємствах новітнього формату.

Ключові слова: косметика, космецевтика, косметичні товари, торгівля косметикою.

Considered commodity aspects of the modern cosmetics market. Highlighted commodity features of cosmetics and cosmetic products. Investigated peculiarities of retail and wholesale sales of cosmetics in trade enterprises of the latest format.

Key words: cosmetics, cosmetology, cosmetic products, trade in cosmetics.

У межах виконання багаторічних науково-дослідних робіт на кафедрах *товарознавства і технологій непродовольчих товарів та експертизи товарів у митній справі* Львівського торговельно-економічного університету, з поміж інших, об'єктом нашого дослідження були «парфумерно-косметичні вироби» – товарна група з комплексною гігієнічною, захисною, естетичною і соціальною функціями. Конкретизованим об'єктом ми обрали «косметичні товари/засоби», які є продуктами різноманітних технологічних процесів парфумерно-косметичного виробництва, що обумовлює специфіку формування визначених для них функцій.

Предмет дослідження полягав у встановленні товарознавчих особливостей видів/різновидів косметичних засобів (споживних властивостей, систем класифікації, виробничого асортименту та ін.), у вивченні товарознавчих аспектів сучасного ринку “косметичних товарів”, а також – специфіки організації їх роздрібного та гуртового продажу на підприємствах новітніх торговельних форматів.

1. Товарознавчі аспекти сучасного ринку косметики. Результати аналізу ситуації на світовому та українському ринках косметичних засобів за останні 5-7 років, з товарознавчого погляду, дозволяють виділити такі загальні аспекти.

Головний прогноз незалежних експертів з розвитку світового ринку косметики, косметології та засобів особистої гігієни – це його стійке зростання у період з 2013 по 2019 р. Передбачалося, що загальний обсяг ринку косметичних та косметологічних товарів у світі зросте з \$598 млрд. у 2013 р. на 6,3% до \$ 635,7 млрд. у 2019 р. [1].

Головними світовими тенденціями і напрямками розвитку ринку косметики у період 2014-2019 рр. були: 1) інтенсифікація наукових і технологічних інновацій, зокрема впровадження інноваційних продуктів; 2) зростання темпів старіння населення стимулювало збільшення сегменту «засобів проти старіння»; 3) розвиток сектору косметичних «зручностей» та послуг – косметичні кабінети, фітнес, продукція для SPA тощо; 4) активізація пошуку і застосування новітніх косметичних і фармакологічних інгредієнтів; 5) зростання

маркетингової значимості тари/упаковки; 6) вирішення екологічних проблем, зокрема утилізації упаковки; 7) масове активне застосування засобів мобільної комунікації та Інтернет-технологій для реклами і продажів; 8) глобалізація і загострення конкуренції.

На сучасному косметичному ринку України інноваційним продуктом можна вважати так звані *парафармацевтичні товари* – вироби відомих ТМ, які, хоча і призначені для задоволення «косметологічних потреб» споживачів практично всіх статево-вікових груп, але мають *посилений лікувальний ефект*. Фахівці такі засоби називають *космецевтичними*, або *космецевтикою*. На наш погляд, космецевтика як товар, має ознаки ринкової новизни, які характерні для інноваційної продукції: 1) якісну новизну – їх створення є результатом новітніх наукових досліджень та сучасних технологій; 2) їх реалізація відбувається виключно через *аптечні заклади*, а гуртова торгівля і логістика – через *дистрибуторські фармацевтичні компанії*; 3) вони є основою формування нового сегменту ринку та ін. [3].

Вагомим підтвердженням цього є визначення Технічного регламенту ЄС, за яким «... речовина/суміш, яка підпадає під визначення косметичної продукції, однак змінює фізіологічні функції у людини шляхом здійснення фармакологічного, імунологічного чи метаболічного впливу, призначена для проковтування, вдихання або ін'єкції чи імплантації в тіло людини не повинна розглядатися, як косметична продукція» [9]. З огляду на останнє, подасмо детальнішу товарознавчу характеристику об'єкту дослідження.

2. Специфіка споживних властивостей «косметики» і «космецевтики».

У контексті предмету нашого дослідження товарна підгрупа «космецевтика» від традиційної косметики змістовно відрізняється і на предметному рівні, і за специфікою споживної цінності, насамперед, *функціональністю*, фактично на рівні органіки, що робить її близькою до *фармацевтичних засобів* [3; 9].

Номенклатура споживних властивостей *сучасних косметичних засобів* – це комплекс функціональності, насамперед, гігієнічності, естетичності, ергономічності, надійності і технологічності. В цілому ж *споживна цінність косметичних товарів* визначається, фізичними (структурними, механічними), хімічними і біологічними властивостями складників та інгредієнтів, з яких вони виготовляються [2].

Ми встановили, що споживна цінність засобів *космецевтики* полягає у вищій, порівняно з *традиційною косметикою*, біохімічній активності та глибшому проникненні у шари шкіри саме на клітинному рівні. Біохімічну активність космецевтиці забезпечує наявність у компонентному складі високоєфективних інгредієнтів натурального походження, а також відсутність традиційних, потенційно шкідливих, компонентів косметичних засобів з їх псевдолікувальним ефектом [3].

Особливе місце у структурі споживних властивостей *косметики/космецевтики* займають *властивості безпеки або безпечності застосування*, яка визначається токсичністю/нетоксичністю застосованих компонентів: кремових основ, активних і духмяних речовин, біодобавок та ін., а також – їх подразнюючою і сенсibiliзуючою (алергічною) дією [2-5].

Безпечність/безпека споживання окремих видів косметичних виробів характеризується комплексом як об'єктивних, так і суб'єктивних показників, які дуже різноманітні для конкретних видів/різновидів, визначаються їх рецептурою і залежать від їх призначення. Всі показники можна згрупувати за видами безпеки на 4 групи (показники хімічної безпеки, мікробіологічної,

токсикологічної і показники клінічних випробувань [4; 5].

3. **Дослідження відмінностей класифікаційних систем групи «косметичні товари» і підгрупи «косметовтика/косметовтичні засоби».** Аналіз чинних класифікаційних систем косметичних засобів показав, що у торговельній (комерційній) практиці активно застосовуються: навчальна класифікація, ринкова (поділ на класи), стандартна і *класифікація за УКТ ЗЕД*.

В *УКТ ЗЕД* об'єкти нашого дослідження входять у групу 33, яка включає 11 позицій, і є достатньою інформаційною і методологічною основою для ідентифікації косметичних засобів у різних видах експертиз (в т.ч. і митної), для їх кодування при здійсненні експортно-імпорتنних операцій, для обліку у ЗЕД, при визначенні і застосуванні митних тарифів [8].

У навчальній класифікації косметичних товарів/засобів використовують 5 основних ознак (функціональне призначення, характер впливу на організм людини, консистенція засобу, тип шкіри або волосся, вік/стать споживача), за якими їх групують у товарознавстві і, до деякої міри, у роздрібній торгівлі.

У ринковій класифікації, яка має місце у торгівлі, мерчандайзингу і косметології, косметику умовно поділяють на 5 класів: «мас-маркет»; «мідл-маркет»; «люкс»; «професійна» і «косметовтика». Кожен з них, на думку косметологів, технологів і маркетологів, має споживчі переваги і недоліки. Однак, у реальній комерції, часто в межах одної ТМ виготовляються і реалізуються вироби різних ціннових категорій і, відповідно, різного рівня якості, тобто різних класів. Крім того, часто різниця у рівні якості і ціні однакових видів виробів суміжних класів є досить умовною. Виходячи з цього, можна говорити про певну *умовність і «штучність» групування косметичних засобів на класи (цінові категорії)*, і, відповідно, про недосконалість даної класифікаційної системи.

Найбільш репрезентативною на сьогоднішній день є *стандартна класифікація косметичних засобів за вимогами ДСТУ 2472-2006*, згідно з якими їх поділяють на 6 груп за *ознакою «функціональне призначення»*: косметичні засоби для губ та очей; косметичні засоби для манікюру та педикюру, пудри, рум'яна та тональні креми (декоративна косметика); косметичні засоби доглядання за шкірою; косметичні засоби доглядання за волоссям; косметичні засоби для гігієни порожнини рота; туалетні та гігієнічні засоби [5].

Видова номенклатура засобів косметики за класифікацією ДСТУ 2472-2006 є вкрай широкою і налічує понад 170 їх видів (!!!), включаючи біля 100 різновидів (!). Глибина і повнота асортименту тут забезпечується за рахунок його внутрішньовидового наповнення на рівні ВМ/ТМ, у яких, як правило, поєднуються 4-6 основних і додаткових товарознавчих ознак групування чи розпізнавання виробів. Таким чином, номенклатура косметичних засобів на рівні кожної ВМ/ТМ – може включати десятки найменувань (марочних чи асортиментних назв). Водночас, критичний аналіз стандартної класифікаційної системи свідчить, що така широта і глибина є досить штучними, оскільки більшість видів/видових назв відрізняються лише функціональним/віковим призначенням або іншими ознаками, які для споживача не є важливими.

Нами також встановлено, що *класифікація косметовтики* порівняно з *класифікацією традиційної косметики* має певні відмінності, як щодо ознак, так і щодо кількості класифікаційних угруповань та їх змісту. Відмінності зумовлені специфікою споживчої цінності і споживчих властивостей, які її формують, зокрема здатністю і глибиною проникнення засобу через базальний

бар'єр на клітинному рівні (космецевтика 1-го, 2-го і 3 рівнів) [2; 3].

4. Особливості реалізації косметичних товарів у роздрібному торговельному підприємстві (РТП) новітнього формату. Базою для вивчення особливостей торгівлі косметикою ми обрали РТП – вузькоспеціалізовані магазини сучасного і прогресивного формату «Drogerie» (мала площа, зручна дислокація, доступні ціни). Одним з лідерів вітчизняного ринку роздрібною торгівлі у цьому форматі є ТОВ «Watsons» (колишня компанія «ДЦ Україна»). Ще у 2014 р. торгова мережа WatsonsTM була представлена у 109 містах України і нараховувала біля 370 закладів, загальна торгова площа яких складала понад 55,5 тис. м², а у 2019 р. їх кількість сягнула уже понад 400 [6]. Безпосередні дослідження проводилися у магазинах WatsonsTM у м. Червоноград, Володимир-Волинський, Нововолинськ та Львів (4 заклади). В результаті встановлено наступне.

Товарна спеціалізація вказаних магазинів WatsonsTM за КВЕД – це продаж товарів непродовольчої групи, а саме косметичних, парфумерних і галантерейних виробів, товарів для дітей, ТПХ, засобів особистої гігієни, сувенірів та деяких інших. Площа магазинів – від 124,5 до 140,6 м². Режим роботи: щоденний, без вихідних днів. Форма торгівлі косметикою – самообслуговування покупців з активною участю продавців-консультантів. Персонал – переважно від 4 до 6 осіб [6].

Технологічний процес продажу косметики у магазинах WatsonsTM є комплексом взаємопов'язаних і послідовних операцій, які забезпечують доведення товарів до кінцевого споживача. Він включає у себе *транспортування товарів*, їх *розвантаження*, *приймання* за кількістю і за якістю, частко – зберігання, підготовку до продажу, викладку і власне, сам *продаж*.

Методом роздрібною торгівлі, який використовується у магазинах WatsonsTM, є самообслуговування з можливим інформаційним забезпеченням продавцем-консультантом і подальшим оформленням покупки через вузол розрахунку (РРО, продавець-касир). *Викладка товарів* – комбінована: вертикальна, горизонтальна та «навалом», так як саме ці її види сприяють зростанню обсягів реалізації.

Результати дослідження групової структури торговельного асортименту магазину WatsonsTM (м. Червоноград) свідчать, що вона повністю відповідає основним видам діяльності підприємства за КВЕД і його *товарній спеціалізації*. В той же час *груповий асортимент* косметичних товарів досліджуваного магазину хоча і формується на основі їх сучасної виробничої номенклатури, однак суттєво відрізняється за структурою (кількістю товарних груп, підгруп, їх назвами і класифікаційними ознаками) від чинних класифікаційних систем, в т.ч., від ринкової (поділ на класи косметики – див. вище). *Торговельний асортимент* – широкий (7 товарних груп, 36 підгруп) і вкрай насичений, тобто відзначається глибиною і повнотою (понад 4,0 тис. товарних позицій), однак має свою специфіку – окрім косметики включає ТПХ (понад 400 товарних позицій), вироби особистої гігієни (біля 200 позицій), дитячі гігієнічні товари/аксесуари (біля 100 позицій), галантерейні вироби (станки для гоління, зубні щітки та ін.).

Класифікація саме *косметичних засобів* не є чіткою – ознаки і назви окремих груп/підгруп/видів (стайлінг, демакіяж, жіноче гоління, підгузки, серветки і т.п.) не відповідають ознакам чинним класифікаційних систем. В одній підгрупі можуть виділятися або об'єднуватися вироби за різними ознаками, невластивого призначення або ж просто супутні дитячі товари – пелюшки для дорослих, засоби для волосся – дитячі шампуні, зубні щітки та ін.), окрема група «Набори» тощо. Однак, наявність подібних виробів можна вважати елементами формування

функціональних комплексів «Дитяча гігієна», «Все для немовлят», «Все для гоління» і т.п.

Насичення видового асортименту за повнотою і глибиною всередині груп, підгруп і функціональних підгруп проходить на рівні конкретних ВМ/ ТМ (марочних та асортиментних назв), які відображають додаткові ознаки класифікації/групування, важливі саме для конкретних видів виробів.

Встановлено також, що вагомим засобом покращання показників комерційної діяльності, у магазині WatsonsTM (м. Червоноград) є комплекс заходів *мерчандайзингу*, які мають певні особливості, зокрема., сильні сторони та окремі недоліки, а саме [6]:

- основними елементами мерчандайзингу, які позитивно впливають на реалізацію косметики у нашому магазині є *загальна атмосфера* (рівень якості обладнання, *ефективне використання торгової площі, запах у приміщенні, його чистота/охайність, звуковий супровід, кольори інтер'єру, викладка товарів* (косметики та інших), *зовнішній вигляд товарів, зовнішній вигляд і кваліфікація персоналу, та якість обслуговування*;

- недоліком у практиці мерчандайзингу магазинів WatsonsTM є фактична відсутність роботи мерчандайзера (немає спеціально розроблених документів, посада мерчандайзера – відсутня, його функціональні обов'язки покладені на продавців-консультантів, планограми викладки товарів застосовуються лише тоді, коли вони надаються постачальником). Товари (косметика) розміщуються на власний розсуд продавців WatsonsTM, без дотримання будь-яких стандартів, окрім тих, які прийняті негласно керівником магазину (викладка за призначенням і ТМ/виробниками).

5. Загальні засади організації гуртової торгівлі косметичними товарами дистриб'юторської фармацевтичної компанії.

Базовим підприємством для вивчення засад гуртової торгівлі нами обрано фармацевтичну компанію «БаДМ» (Дніпро-Львів), яка є одним з постачальників косметичних/космецевтичних товарів у торгову мережу WatsonsTM [6, 7].

Станом на 01.12.20 року ТОВ «БаДМ» є одним з провідних дистриб'юторів на фармацевтичному ринку України, про що свідчать такі показники: 1) кількість клієнтів/покупців – понад 18,0 тис., магазинів, аптек та лікувальних закладів України; кількість партнерів-постачальників – біля 300 зарубіжних і 160 вітчизняних виробників; кількість кваліфікованих співробітників – понад 2800; 10 регіональних структурних підрозділів і 12 офісів-представництв; загальна складська площа – 60,0 тис. м² (сертифікат «GDP»); 300 транспортних засобів вантажопідйомністю до 3,5 т і 25 авто вантажопідйомністю 20 т; торговельний асортимент – 12,0 тис. позицій лікарських засобів і товарів медичного призначення, в т.ч., і косметики [7].

Основними чинниками досягнення комерційного успіху ТОВ «БаДМ» за результатами гуртової торгівлі є: 1) *ефективна дистрибуція* (вибір надійних партнерів-виробників з високою ринковою репутацією, які гарантують якість продукції, що постачається в аптеки, магазини і лікувальні заклади); 2) *ефективна логістика* (масштабна і розгалужена логістична інфраструктура, яка забезпечує оперативний збір замовлень та безперерйне постачання усієї номенклатури продукції в будь-яку точку України); 3) *ефективна сертифікація* (всі склади сертифіковані за вимогами «належної дистриб'юторської практики» – GDP); 4) *ефективний сервіс* (гарантія якості продукції на всіх етапах її життєвого циклу) [7].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Журнал «Forbes»: архів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/opinions/1372-753-yak-kosmetichnij-rinok-reague-na-krizu/>.
2. Вилкова С.А. Товароведение и экспертиза парфюмерно-косметических товаров: [учебник для вузов] / С.А. Вилкова. – М.: Издательский дом «Деловая литература», 2000. – 286 с.
3. Шумський О.В. Косметевтика: проблеми термінології і класифікації / О.В. Шумський, Н.І. Попович, М.М. Ковалюк // Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів: Матеріали III-ї Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції: (м. Полтава, 16-18 березня 2016 р.). – Полтава: ПУЕТ, 2016. – С. 179–184.
4. Пешук Л.В. Технологія парфумерно-косметичних продуктів: [навчальний посібник] / Л.В. Пешук, Л.І. Бавіка, І.М. Демідов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 376 с.
5. Продукція парфумерно-косметична. Терміни та визначення: ДСТУ 2472-2006. – [Чинний від 2007-01-07]. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 66 с.
6. Офіційний сайт WatsonsTM в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.watsons.ua/>.
7. ТОВ «БадМ»: Про компанію. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.badm.ua/ua/pro-kompaniyu/>.
8. Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності. – Державний класифікатор України: ДК 017-98 // Офіційне видання. – К: Держстандарт України, 2008. – 644 с.
9. Пояснювальна записка до проекту «Технічного регламенту на косметичну продукцію». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://apcu.ua/kosmetichni-zasobi/tehnichnij-reglament.html/>.

ІСТОРІЯ

УДК 9(092)"19":165.74

Федір Проданюк
(Київ, Україна)**ЕРІХ ФРОММ (1900–1980) – ВІДОМИЙ ФІЛОСОФ, СОЦІАЛЬНИЙ ПСИХОЛОГ, ПСИХОАНАЛІТИК, СОЦІОЛОГ, МИСЛИТЕЛЬ XX СТОЛІТТЯ**

У статті проаналізовано основні етапи наукової діяльності та творчого доробку Еріха Фромма - відомого мислителя XX ст., німецького та американського філософа, соціального психолога, психоаналітика, соціолога, представника Франкфуртської школи, одного із фундаторів неофрейдизму та фрейдомарксизму. Значний вплив на становлення світогляду Е. Фромма мало його навчання в Гейдельберзькому та Берлінському університетах. Він досконало вивчав вчення З. Фрейда, а згодом відкрив власну психоаналітичну практику. Після приходу до влади в Німеччині А. Гітлера, молодий вчений емігрував до США. Вчений переосмислив ідеї Фрейда, переніс акцент наукових досліджень з біологічних проблем на соціальні. Е. Фромм сформував основні ідеї неофрейдизму.

Ключові слова: Еріх Фромм, соціальна психологія, психоаналітика, неофрейдизм, фрейдомарксизм.

The article analyzes the main stages of scientific activity and creative refinement of Erich Fromm, a famous thinker of the twentieth century, a German and American philosopher, social psychologist, psychoanalyst, sociologist, representative of the Frankfurt school, one of the funders of neofreidism and Freudomarxism. A significant influence on the formation of E. Fromm's worldview was his studies at the Universities of Heidelberg and Berlin. At the Universities of Berlin, he perfectly studied the teachings of S. Freud, and after their graduation he opened his own psychoanalytic practice. After A. Hitler came to power in Germany, a young scientist emigrated to the United States. The scientist rethought Freud's ideas, he shifts the emphasis of scientific research on biological problems to social ones. E. Fromm formed the main ideas of neo-Freidism.

Key words: Erich Fromm, social psychology, psychoanalytics, neo-Freidomarxism.

Постановка проблеми. Перша світова війна та загальна криза буржуазного суспільства мали значний вплив на суспільно-політичне, соціально-економічне та національно-культурне життя. Криза вплинула також на розвиток освіти й науки. Не оминула вона й різноманітні теорії та доктрини філософії, соціології та психології. У 1920–, 1930-х рр. послідовники З. Фройда (З. Фрейда) започаткували новий напрям в психології, який отримав назву неофрейдизму. Фундатором нового напрямку був Еріх Фромм (1900–1980). Аналіз характерних рис неофрейдизму має не лише наукове, але й практичне значення.

Метою статті є критичний аналіз основних положень радикального гуманізму Е. Фромма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий доробок Е. Фромма, ґрунтовано проаналізована у роботах І. Литвин, Л. Кондратика, І. Осипова, К. Політкіної, А. Фоменка та ін. Етичний вимір фроммівського вчення знайшов своє відображення у дослідженнях Т. Андрущенко, В. Грицишина, В. Добренькова, І. Єгорової, В. Калач, А. Колодного, І. Матвієнко, О. Мирошнікової, Р. Процюка, Т. Розової, С. Сімута, А. Фуллера, Л. Шугасової та ін.

Виклад основного матеріалу. Еріха Фромма (1900-1980) відносять до відомих психологів-теоретиків, які мали значний вплив на філософію, антропологію, історію, соціологію та психологію. Серед них почесне місце займають Зигмунд Фрейд (Фройд), Карл Густав Юнг, Карен Хорні, Гаррі Саллівен, Еріх Фромм та інші [1].

Е. Фромм народився 23 березня 1900 р. у Франкфурті. Батьки допомогли йому отримати класичну початкову освіту. На формування його світогляду значний вплив мало навчання в Франкфуртському та Гейдельберзькому університетах. Після закінчення університетів він отримав наукову ступінь доктора філософії. Саме в цей період Е. Фромм захопився філософськими роботами К. Маркса, психоаналізом Зигмунда Фрейда (Фройда), буддизмом та роботами Йоганна Якоба Бетховена (1815–1887). Відомий швейцарський правознавець, історик та етнограф Й.Я. Баховен обґрунтував гіпотезу еволюції людського суспільства та материнського права.

З 1927 р. Е. Фромм розпочав активно займатися науковою діяльністю. У 1927–1929 рр. від надрукував свої перші відомі роботи з психології та з психоаналізу: «Психоаналіз і соціологія» та «Про метод і завдання соціальної психології: зауваження про психоаналіз та історичний матеріалізм».

Дослідники виділяють в творчості Е. Фромма декілька періодів.

Перший (1929–1935) – прийнято називати фрейдомарксистською фазою, для якої характерні дослідження з психоаналізу, історичного матеріалізму, психології авторитаризму, фашизму та критичне відношення й незадоволення ортодоксальним фрейдизмом [1, с. 3-4]. У 1930 р. Фромм розпочав працювати в Франкфуртському інституті соціальних досліджень, де очолив відділ соціальної психології. Він був одним із перших дослідників хто розпочав вивчати відношення робітників та селян Німеччини до диктаторського режиму А. Гітлера.

У 1933 р. Е. Фромм залишив Німеччину та емігрував до США. Згодом до цієї країни переїхала й переважна більшість співробітників Франкфуртського інституту соціальних досліджень. Вони відновили роботу інституту та розпочали видавати «Журнал соціальних досліджень» [3, с. 26].

Другий період (1936–1960) – це етап значної уваги до релігійних та теологічних тем [1, с. 4]. Саме в цей період вчений надрукував ряд своїх відомих праць, які і сьогодні викликають значний інтерес у читачів. Серед них особливе місце належить таким найбільш популярним: «Втеча від свободи» (1941), «Здорове суспільство» (1955), «Мистецтво любити» (1956), «Дзен-буддизм і психоаналіз» (1960).

Книга Е. Фромма «Втеча від свободи» складається з семи розділів: «Свобода – психологічна проблема; Відчуження індивіда і двозначність свободи; Свобода в епоху Реформації; Два аспекти свободи для сучасної людини; Механізм «втечі»; Психологія нацизму; Свобода і демократія» [4].

В основу методології наукового дослідження покладено вчення К. Маркса та З. Фрейда. Він намагався пояснити природу авторитарної

особистості. Значна частина книги відведена аналізу нацистського тоталітаризму. Вчений проаналізував вчинки нацистів, а також поведінку людей в умовах гітлерівського режиму. Е. Фромм розкрив проблему становлення страху. Джерелом нацизму вчений вважав почуття страху перед свободою особистості. Основними носіями відчуття страху Фромм вважав нижчі прошарки суспільства та представників середнього класу [4].

У науковій роботі «Здорове суспільство» Е. Фромм досліджував проблеми розвитку сучасної цивілізації. Він говорить про те, що за останні сто років жителі західного світу створили більше матеріальних благ, ніж будь-яке інше суспільство в історії людства. Однак при цьому вони примудрилися знищити мільйони людей у війнах. Економічна система розвинутих країн є такою, де дуже високий врожай найчастіше виявляється економічним лихом – і держава обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва з метою стабілізації ринку, хоча мільйони людей мають гостру потребу в продуктах [5].

Третій період (1960–1980) – це час повернення Еріха Фромма до вчення З. Фрейда з метою трансформувати його концепцію про інстинкти життя та смерті в новому авторському ключі [1, с. 4-5].

Е. Фромм досліджував проблеми конфлікту. Фромівське розуміння конфлікту вирізняється впевненістю у його конструктивних наслідках і користі для суспільного розвитку. Концепція особистості Е. Фромма базується на розумінні внутрішнього конфлікту, де перевага того чи іншого визначає сутність людини. Конфлікт не патологія, а хвороба, яку можна вилікувати зниженням рівня агресії людини через творчу самореалізацію і конструктивні зміни. Людство має враховувати наявність такого потужного ресурсу задля викорінення деструктивних конфліктів із суспільної взаємодії [5].

У книзі «Здорове суспільство» (1965) дослідник ставить болючі питання для розвитку сучасної цивілізації. Він говорить про те, що за останні сто років жителі західного світу створили більше матеріальних благ, ніж будь-яке інше суспільство в історії людства. Однак при цьому вони примудрилися знищити мільйони людей у війнах. Економічна система розвинутих країн є такою, де дуже високий врожай найчастіше виявляється економічним лихом – і держава обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва з метою стабілізації ринку, хоча мільйони людей мають гостру потребу в продуктах, які обмежуються [7, с. 21]. Е. Фромм прямо і рішуче заявляв, що сучасне західне суспільство паталогічно хворе і на статистичних даних доводить, що у 60-ті рр. XX ст. в країнах Європи – найбільш демократичних, мирних і процвітаючих, а в США знаходять прояв найбільш тяжкі симптоми психічних відхилень. Саме на ці країни припадала найбільша кількість вбивств і самогубств, а також хворих на алкоголізм [7, с. 21].

У книзі «Мистецтво любові» Е. Фромм підкреслював, що любов і праця – це основні чинники, за допомогою яких здійснюється розвиток позитивної свободи. Е. Фромм демонструє гуманістичну спрямованість, відображає певні соціально-психологічні реалії. Водночас, у ньому соціальні явища дещо підмінюються психологічними, а основні тенденції поведінки людини мають надто фатальний характер [3, с. 26].

Е. Фромм пов'язував гуманістичний розвиток суспільства із зміною самої людини, утвердженням внутрішньої свободи та розкриттям внутрішніх потенцій [7, с. 22].

Висновки. Еріх Фромм перший, хто показав, що проблеми, які виникають від взаємодії людини та суспільства, не може вирішити ортодоксальний фрейдизм [8, с. 77]. Шукаючи відповіді на дані питання він сприяв появі нового напрямку в психології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуманстический психоанализ Эриха Фромма // Бегство от свободы. Человек для себя / Эрих Фромм; пер. с англ. Москва: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. 571 с.
2. Шарп Д. Типы личности: юнговская типологическая модель. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1994. 127 с.
3. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
4. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
5. Пісна Ю.В. Проблема конфлікту у філософії Еріха Фромма // Philosophy and political science in the context of modern culture. 2019, Т. 11, №2. С. 24
6. Фромм, Э. Искусство любить. СПб.: Азбука-классика, 2005. 189 с.
7. Пилипенко Г.М. Еволюція марксизму в ХХ ст.: гуманістичний радикалізм Е. Фромма // Економічний вісник, 2018, 2. С. 16–23.
8. Матвієнко І.С. Соціально-філософська концепція Е. Фромма // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2014. Випуск 8. С. 77–80.

УДК 376.1-056.2/3:373.3.5:94(477)"18/19"

Юрій Сербалюк
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ЗАКЛАДИ ДЛЯ ОСІБ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Розглянуто діяльність навчальних закладів для осіб з фізичними вадами в губерніях Правобережної України в кінці XIX – на початку XX ст. Визначено статистику сліпих, глухонімих, осіб з вадами інтелекту в державі та регіоні. На прикладі губерній Правобережної України проаналізовано можливості соціального включення осіб з фізичними вадами за рахунок організованого навчання у спеціалізованих закладах.

Ключові слова: Правобережна Україна, навчання, особа з фізичними вадами.

The educational institutions' activity is considered for people with physical disabilities in the provinces of the Right Bank Ukraine in the late XIX – early XX centuries. The statistics of blind and deaf-muted people with intellectual disabilities are determined in the country and the region. The possibilities of social inclusion of people with physical disabilities due to organized training in specialized institutions are analyzed on the example of the provinces of the Right Bank Ukraine.

Key words: Right-bank Ukraine, education, person with physical disabilities.

Кінець XIX ст. в історії України був відзначений пришвидшеним розвитком капіталістичних відносин, переходом на рейки ринкової економіки, руйнацією звичного укладу життя, передусім на селі, появою нових джерел соціальних протиріч. Існуюча до цього часу система соціального захисту (приказна, общинна, сімейна) потребувала кардинального реформування, оскільки не спроможна була адекватно і своєчасно реагувати на нові соціальні виклики. Ця проблема знайшла своє відображення у наукових доробках Гузенка Ю., Курінної Т., Махоріна Г., Поляруш С., Ступака Ф., Хаустової О., та ін.

Мета нашого дослідження – виявити кількісні категорії осіб з особливими потребами у губерніях Правобережної України та можливості їх соціального включення у життя спільноти.

Традиційно об'єктами соціальної опіки у всі часи були немічні, каліки, сліпі, глухонімі, люди з порушеннями інтелектуального розвитку. Вони не могли практично самостійно заробляти собі на прожиття, їх існування залежало від доброї волі батьків, родичів, благодійників і, за рідкими виключеннями, державних інституцій. Це перетворювало їх на баласт суспільства.

У кінці XVIII – на початку XIX ст. ставлення до частини таких осіб міняється. У Європі з'являються перші навчальні заклади для сліпих, глухонімих. Дещо пізніше виникають спеціалізовані навчально-виховні інституції і для дітей з порушеннями інтелекту. Це викликано поширенням ідей філантропії, гуманізму у суспільній свідомості, утвердження буржуазних цінностей рівності прав і свобод. Розвиток капіталізму вимагав робочих рук і тому люди з вадами зору, слуху, інтелекту розглядались як потенційна частина продуктивних сил суспільства, яка може бути задіяна до суспільного виробництва при певній організації роботи з ними.

Російська імперія, до складу якої на той час входила більша частина території сучасної України, також відзначилась змінами у цьому напрямку. За всеросійським переписом населення 1897 р. до осіб з фізичними вадами (осіб з особливими потребами за сучасною термінологією) відносили такі категорії: сліпі, німі, глухонімі, німі, божевільні. За даними перепису населення 1897 р. їх кількість в державі становила: сліпих – 247 900 осіб або 0,19 % від всього населення, глухонімих – 124 513 (0,09%), божевільних – 117 709 або (0,09%) Ці показники перевищували аналогічні у багатьох провідних країнах Європи [8].

У губерніях Правобережної України(Волинська, Київська та Подільська губернії) за нашими підрахунками на основі аналізу результатів всеросійського перепису населення 1897 р. нараховувалось: сліпих – 15 382 особи, глухонімих та німих – 13 414, божевільних – 7 511 осіб. Загалом люди з такими фізичними вадами складали 0,38% населення губерній Правобережної України.

На зміну утриманню осіб з фізичними вадами у притулках, богадільнях, сімейній ізоляції, почали приходити навчально-виховні, лікувально-педагогічні заклади. Звичайно, вони охоплювали далеко не всіх, але давали надію хоч декому стати корисними членами суспільства.

Певних успіхів було досягнуто на ниві організації навчання сліпих дітей. Цим значною мірою опікувалось Попечительство Імператриці Марії Олександрівни про сліпих, засноване у 1881 р. За його ініціативою ще у 1886 р. (до всеросійського перепису 1897 р.) було виявлено, що у межах Європейської Росії і Кавказу 189 872 осіб, що втратили зір [1]. В українських губерніях таких налічувалось 34 742 [2].

На українських землях, що входили до складу Російської імперії для сліпих навчальні заклади були засновані у Києві, Харкові, Одесі, Чернігові, Полтаві, Кам'янці-Подільському. Таким чином, на Правобережжі було лише 2 заклади для такої категорії осіб.

Київське училище для сліпих було відкрито у 1882 р. Заклад був розрахований на дітей Київської, Волинської та Полтавської губерній. В училищі існувало три відділення: для хлопчиків, для дівчаток і для малолітніх сліпих дітей обох статей. За час навчання діти опановували навичками гігієни, самообслуговування, а з 14 р. отримували освіту за програмою звичайної міської школи. Також в училищі навчали нескладним ремісничим вмінням, рукоділлю. Однак не всі випускники мали можливість розпочати самостійне життя – частині з них просто не було кути піти. У зв'язку з цим у 1902 р. Київське губернське відділення Попечительства імператриці Марії Олександрівни про сліпих відкриває гуртожиток для випускників Київського училища, але лише православного віросповідання. Тут вони перебували на повному утриманні Попечительства за наявності довідки, що не має рідних і власного житла [4; 7].

Другим училищем для сліпих дітей було училище у Кам'янці-Подільському, адміністративному центрі Подільської губернії. Воно було сформовано було у 1899 р. на базі ремісничого притулку для сліпих Попечительства імператриці Марії Олександрівни про сліпих. Варто зазначити, що і притулок-майстерня виконував соціалізуючі функції – сприяв здобуттю ремесла сліпими усіх віросповідань віком до 35 р. Перевага надавалась нижчим війським чинам. У притулку ремеслу лозоплетіння навчались жителі Подільської, Київської, Харківської, Херсонської губерній.

Це ремесло було доступне для сліпих, мало багату місцеву сировину і непоганий ринок збуту, оскільки вироби з лози були в ті часи в досить широкому вжитку і користувались попитом у населення. Це давало можливість хоч невеликого, але стабільного заробітку і відчуття власної гідності для вихованців.

Крім навчання ремесла вихованці притулку освоювали музику і музичні інструменти, навчалися співу, а деякі вивчали грамоту за системою Брайля, але останніх було мало. Все це робилось для того, щоб сліпі могли своєю працею здобути місце належне місце у суспільстві і не бути для нього тягарем.

Термін перебування у притулку складав 3 роки. Після його закінчення випускників за кошти Кам'янець-Подільського комітету Попечительства імператриці Марії Олександрівни про сліпих забезпечували одягом, взуттям та білизною, набором необхідних для самостійної діяльності інструментів і відправляли за місцем постійного проживання.

Після реформування у 1899 р. притулку-майстерні для сліпих в училище для сліпих дітей, випускники притулку продовжували отримувати допомогу місцевого Попечительства дитячих притулків. Воно, враховуючи їх важке матеріальне становище, сприяло постачанням сировини та допомагало реалізовувати вироблену продукцію. Сліпі з найбільш віддалених районів Подільської губернії отримували незначну грошову допомогу в розмірі від 1 до 10 руб. У деяких випадках розмір такої разової допомоги становив навіть 20-25 руб. [9].

Кам'янець-Подільське училище для сліпих почало приймати дітей на навчання з 1899 р. Тут вони могли навчатись та освоювати плетіння з лози меблів, килимів, виробництво щіток. Діти з Подільської (безкоштовно) та інших губерній (за плату у 300 руб. на рік) [4; 9]. Організація притулків для сліпих дорослих з навчанням ремеслу та училищ для сліпих дітей відповідало на той час європейській тенденції охоплення навчанням цієї категорії населення.

Інша категорія осіб з вадами фізичного розвитку – глухонімі та німі. Вони мали також свої спеціалізовані заклади. Для глухонімих дітей наприкінці XIX – на початку XX ст. в Україні діяло під патронатом Попечительства Імператриці Марії Федорівни про глухонімих 16 шкіл. Спеціально організованим навчанням охоплювалося близько 1% глухонімих, із загальної кількості в 50 тисяч [10]. Однак, у досліджуваний період на території Правобережжя їх було зовсім мало. Хоча, варто зазначити, що перші кроки з навчання глухонімих дітей робились саме тут – у Волинській губернії. Одним з перших фундаторів навчання глухонімих в Україні був граф А. Ілінський У 1805 р. він отримав дозвіл на заснування у м. Романові заклад для глухонімих дітей, а у 1808 р. тут розпочалось навчання. Заклад був розрахований на глухонімих дітей обох статей християнського віросповідання віком від 8 до 14 років. Однак з огляду на фінансові труднощі, відсутність підтримки з боку влади у 1821-1822 рр. заклад поступово припинив своє існування.

Завдяки пожертвам відомого українського мецената М.А. Терещенка Київський осередок Попечительства Імператриці Марії Федорівни про глухонімих відкриває школу-інтернат у Києві. У 1904 р. тут же було відкрито приватний дитячий садок Патканової-Кранковської Н.К., який був розрахований на невелику кількість дітей, здебільшого із заможних родин, та дитячий садок Фомічової. У 1915 р. до Києва переїхала єврейська школа для глухих, яка також існувала на приватні кошти [5].

Більше навчальних закладів для дітей з фізичними вадами в губерніях Правобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст. не було. Звичайно, теоретично вони могли отримати освіту у спеціалізованих закладах інших губерній. Так, для сліпих дітей діяли училища у Харкові, Одесі, Чернігові, Полтаві. Для глухонімих були навчальні заклади в Одесі, Харкові, Лохвиці, Кочетках, Олександрівському хуторі та ін.

Стосовно навчання дітей з вадами інтелекту, то їх навчання лише починалось організовуватись в Україні у цей період. Заклади для них мали більше лікарсько-педагогічне спрямування. Так, у 1903 р. Ольга та Олена Сікорські створюють Лікарсько-педагогічний інститут для розумово недорозвинених, відсталих і нервово-хворих дітей у Києві. Крім посиленого навчання тут навчали і ремесел, але це було спрямовано більше на розв'язання педагогічних завдань, ніж на професійні цілі. Це був єдиний заклад на Правобережжі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Перший допоміжний клас для дітей із інтелектуальними порушеннями виник в Україні у 1911 р. у Харкові при Пушкінському міському училищі. У ньому у перший рік існування навчалась 31 дитина [6].

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. відбулись певні зрушення щодо соціальної опіки і створення умов для соціального включення осіб з фізичними вадами у суспільне життя. Це були переважно навчальні заклади для дітей. Їх було надзвичайно мало і вони охоплювали незначний відсоток осіб, які потенційно могли б здобувати освіту і забезпечувати своє існування у майбутньому. Основна ж маса таких дітей і дорослих могли розраховувати лише на соціальну підтримку з боку суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Благотворительная Россия. История государственной, общественной и частной благотворительности в России. Санкт-Петербург: Электронпечатня, 1902. Т. I, ч. II. 264 с.
2. Благотворительность в России: в 2 т. Санкт-Петербург: Типо-лит. Н. Л. Ныркина, [Б.г.]. Т. I: Обзор состояния общественного призрения и благотворительности. XXXVIII, 79, 208, 397, 84, III-XVI, 63, 11, 22 с.
3. Благотворительность в России: в 2 т. Санкт-Петербург: [Б.м], [б.г.]. – Т. II, ч. I: Список благотворительных учреждений. 56 с.
4. Благотворительность в России: в 2 т. Санкт-Петербург: [Б.м], [б.г.]. – Т. II, ч. II: Список благотворительных учреждений. 941 с.
5. Бойчук Ж.В. Навчальні заклади для глухих в дореволюційний. 36. матеріалів I Всеукр. конф. з питань навчання глухих в Україні, м. Київ, 9-10 черв. 2000 р. Київ, 2001. С. 13–24.
6. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки. Київ: Знання, 2007. 375 с.
7. Кравченко О.В. Опіка над сліпими дітьми в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: «Історія та географія» Харків, 2012. Вип. 44. С. 50–54.
8. Новосельский С.А. Очерк статистики населения, заболеваемости и медицинской помощи в России. Санкт-Петербург: Тип. «Сельский вестник», 1912. 40 с.

9. Обзор Подольской губернии за 1903 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. [Б.м.]: [Б.н], [1903]. IV, 195, [87] с.; укр.

10. Шевченко В.М. Розвиток спеціальної освіти для дітей з порушенням слуху в Україні (XIX – початок XX століття) Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2017. Вип. 33. С. 96–100.

УДК 908:94(477)(092)

Наталія Цвях
(Збараж, Україна)

КНЯЗЬ ЯРЕМА ВИШНЕВЕЦЬКИЙ РІЗНОПЛАНОВА ОЦІНКА ЙОГО РОЛІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті подано коротку біографію Яреми Вишневецького. Висвітлено події в національно-визвольній війні і його роль в битві під Збаражем.

Ключові слова: Ярема Вишневецький, Богдан Хмельницький, козаки, війна, військо, князь, Збараж, подія, постать.

The article presents a short biography of Yarema Vyshnevetsky. The events in the national liberation war and its role in the battle of Zbarazh are covered.

Key words: Yarema Vyshnevetsky, Bohdan Khmelnytsky, Cossacks, war, army, prince, Zbarazh, event, figure.

Князі Вишневецькі посідають особливе місце як в історії України, так і в історії Польщі. Цей князівський рід дав кілька яскравих фігур, котрі й донині займають не останнє місце в символічному світі українців та поляків. Можна згадати Дмитра Байду-Вишневецького, якого багато хто з українців вважає засновником Запорізької Січі, й своєрідну «альтернативу» йому – Ярему Вишневецького, трактованого як «ворога українського народу». Натомість поляки дуже шанували й шанують Ярему. Його син, Міхал-Томаш Корибут-Вишневецький, навіть став королем Речі Посполитої. Фактично це був єдиний випадок в історії Польщі, коли на її престолі опинився представник руської (української) князівської династії. Інша річ, що Міхал Вишневецький не виправдав сподівань, котрі поклалися на нього, й був лише блідою тінню свого батька [1].

Байда Вишневецький походить з відомих на Україні князів Вишневецьких, які колись були гарячими патріотами України і віри православної, а потім стали зрадниками свого народу і римокатолицькими фанатиками. Рід князів Вишневецьких був старшою лінією князів Збараських, нащадків князя Федька Несвідського, героя повстання під проводом Свидригайла. Це був багатий княжий рід, гніздом якого були два міста – Збараж і Вишнівець [2, с. 2].

Народився Ярема 17 серпня 1612 р. в м. Лубнах. Походив з русько-литовського князівського роду Великого Князівства Литовського, син київського каштеляна Михайла Вишневецького і молдованки, доньки господаря Молдови Раїни Вишневецької – Могилянки. Став сиротою в 7 років, виховував його стрийко (дядько по батькові) князь Костянтин Вишневецький.

27 лютого 1639 р. одружився з Гризельдою Замоїською, донькою великого коронного канцлера Томаша Замоїського та Катерини Острозької. 1640 р. в Замості у них народився єдиний син Міхал Томаш Корибут-Вишневецький (1640–1673), майбутній польський король у 1669–1673 рр.

Навчався Ярема Вишневецький в колегіумі єзуїтів у Львові, потім вивчав військову справу в Нідерландах, Італії, Іспанії.

Ярема походив з родини, де були сильні православні традиції. Існують різні припущення щодо причин рішення Вишневецького перейти з православ'я у католицизм, але скоріш за все князь Ярема виходив з того, що для отримання політичного впливу, необхідного для реалізації його планів щодо розбудови Руського князівства, слід було прийняти католицизм. Щодо православних святинь, то князь не те, що не чіпав їх, він навіть дбав за православну віру: відомі його підтвердження привілеїв для закладених батьками монастирів. У травні 1636 р. він видав документ про обдарування Мгарського монастиря. 17 лютого 1646 р. князь підтвердив свою ж дарчу грамоту цьому монастиреві на село Мгар і звільнив монастир від поборів. Князь впроваджував пільги для новоприбулих поселян, активно заохочував ремесла. Відбивши у магната Адама Казановського спадкове місто Ромни, відібране в його батька, Ієремія за чотири роки перетворив його в найкрупніший на Західній Україні торговельно-економічний центр. Князь впроваджував пільги для новоприбулих поселян, активно заохочував ремесла. Нині звинувачення Яреми в «антиукраїнськості» будуються переважно на тому, що він виступив проти дій Хмельницького, який зумів підняти на повстання запорозьких козаків. Зараз Хмельницький однозначно трактується як український національний герой, символ українства.

На нашу думку, треба відмовитися від оцінки князя Яреми як героя чи антигероя, виходячи з вузького бачення нашого минулого. Вишневецький належить до нечисленних особистостей, які зуміли вплинути на перебіг історичних подій. Без нього історія як України, так і Польщі була б інакшою. Тому діяльність цієї особистості (зі всіма її плюсами й мінусами) заслуговує на серйозне вивчення.

Коли вибухнуло козацько-селянське повстання під проводом Богдана Хмельницького, яке згодом переросло у війну проти Речі Посполитої, Ієремія не став на бік гетьмана. Він захищав польську корону, вважав Хмельницького королем розбійників, жорстоко придушував та катував повсталіх селян і козаків у своїх маєтках як на Лівобережній, так і на Правобережній Україні.

1649 р. очолив оборону Збаража від козацько-татарського війська. Після поразки від українських козаків на Брацлавщині та Волині польсько-шляхетські загони під командуванням Яреми Вишневецького й інших загонів кількістю до 15 тисяч вояків відступили до Збаража під захист його укріплень. Було вирішено закласти спільний табір під Збаражем. Яремі на той час було нелегко, йому доводилося вирішувати проблему дезертирства у власних військах. Князь влавив у борги, а не заплачені вояки йшли від нього. Але на звітку про скрутне становище, Вишневецький в супроводі 200 слуг вирушає з Білого Каменя до свого родового замку у Вишнівці на воєводу руського чекала тисяча його власних бійців. Зі своєї резиденції князь розсилав в усі боки роз'їзди, котрі в дрібних сутичках з передовими роз'їздами козаків виручають регіментарські сили, а також збирають інформацію про неприятеля. Активні дії «вишневецьчан» породжують у козаків чутки, ніби з Вишневецьким прибуло щонайменше 15 тисяч вояків, і змушені їх відійти до основних сил.

Поступає інформація про те, що Б. Хмельницький з'явиться з усіма силами під Збаражем не раніше 10 липня. А 7 липня Ярема з'явився в регіментарському обозі і прийняв командування обороною міста. Регіментарських жовнірів це настільки сповнило ентузіазмом, що вони готові були служити під орудою воеводи шість місяців задарма. За наполяганнями князя, посилюлися фортифікаційні роботи, розпочалася додаткова заготівля харчів. В усі сторони були розіслані під'їзди. Доки була можливість стримувати козацькі й татарські війська, що надходили. 10 липня Вишневецький відбив атаку передового татарського підрозділу, який намагався захопити його табір, ще не встиг відійти за стіни Збаража. Наступного дня основні сили Б. Хмельницького підійшли до міста і оточили його, встановивши навколо фортечного муру 30 гармат. Ярема в цей час давав учту воякам, палкими промовами спонукаючи їх до бою. Так почалася героїчна Збарзька епопея [4, с. 223].

Доречно буде зазначити, що видатний український історик М. Грушевський віддавав належне обом сторонам – як обложеним (чиї сили він оцінював «всього 9-10 тисяч властивого війська»), так і тим, хто вів облогу («Гетьман мав з собою 70 тисяч козацького війська і дещо більше орди»), визначаючи за ними рівною мірою «прояви високого героїзму і посвячення». Загалом обложені відбили 17 штурмів. Ярема Вишневецький у Збаражі розкрився як полководець, і як людина. Практично все залежало від Яреми, і він виклався повністю, зробивше можливе й неможливе. Дії Вишневецького в Збаражі давали привід для роздумів як його сучасникам, так і пізнішим дослідникам про те, яким би шляхом пішла далі війна, якби за князем усе ж таки залишилася булава коронного гетьмана [4, с. 225].

Зносячи нарівні з обложеними бій, спрагу й голод, князь Ярема в найскладніші хвилини неодноразово стримував захисників міста від утечі. Ночував на бойових позиціях, особисто відвідував поранених, брав участь у всіх виласках. Під час одного з найтяжких штурмів, коли основний удар припав на позиції князя і військо запанікувало, Вишневецький вишшов навперейми утікаючим жовнірам з оголеною шаблею зі словами: «Якщо хтось посунеться назад, той сам загине, або мене положить!» - і повів військо у контратаку. «Історія русів» повідомляє, що в одному з боїв у Збаражі Ярема Вишневецький був важко поранений у ногу «і віднесений в місто на плащі жовнірському», однак продовжував керувати військовою радою захисників фортеці [4, с. 227].

Отже, стереотип Яреми Вишневецького, як антигероя, ворога українського народу давно пора стерти з нашої історії. В своїх земельних володіннях він не чинив ніяких утисків своїм підданам. Його край, що називався Вишневеччиною, активно розвивався [3].

За 16 років існування «України-Вишневеччини» чисельність населення краю збільшилася з 4,5 тисяч до 230 тисяч чоловік.

Князь впроваджував пільги для новоприбулих поселян, активно заохочував ремесла. Відбивши у магната Адама Казановського спадкове місто Ромни, відібране в його батька, Ієремія за чотири роки перетворив його в найкрупніший на Задніпрів'ї торгівельно-економічний центр. У місті почали розвиватися ковальство, ткацтво, шевство, з'явився двір для приїжджих купців, а роменські ювеліри стали відомими далеко за межами Вишневеччини.

Жива торгівля велася як із «далеким зарубіжжям» (хліб, поташ і селітра йшли з тих країв у Західну Європу), так і з Росією. Причому торгова експансія з Вишневеччини була такою сильною, що її купці вели свої справи в самій

Москві, всупереч існуючій в ті часи заборони «литовським людям» торгувати в столиці Московщини.

Заохочуючи цехову систему, Ієремія звільняв ремісників «від повинностей менших і частих», за виключенням ремонту греблі в разі її прориву і оборони міста від неприятеля. Частина цехової продукції йшла «на замок», за яку намісник князя мав платити цеховикам за твердими розцінками.

Князь сприяв розвитку православної релігії, хоча й сам був католиком. Також, він сформував військо для захистку своїх володінь від татар та козаків. Після розгрому свого міста Лубни козаками, Ярема починає їм мститися. Помста була дуже жорстокою. Людину, яка керувала повстанцями під час розгрому Лубен, було посаджено на палю. Після битви під Берестечком, політичне становище Яреми могло б покращитися, він міг би відновити становище своїх земель, таким, яким воно було до Національно-визвольної революції під проводом Б. Хмельницького. Також, він міг би втілити свої плани щодо створення Руського князівства. Проте рання його смерть цьому завадила...

20 серпня 1651 р. Ярема помер у віці 39 років. За офіційною версією, князь помер від дизентерії. За своє життя Ярема ніколи не скаржився на здоров'я. Можна припустити, що Ярему отруїли. Коштів на поховання

Яреми не вистачило, а тіло його до сьогоднішнього дня не віддане землі [5].

Ярема Вишневецький зробив значний внесок в історію як України, так і Польщі. Він належить до нечисленних особистостей, які зуміли вплинути на перебіг історичних подій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кралюк П. Князі Вишневецькі в літературі польській та українській / Петро Кралюк // День Щоденна Українська газета Україна Incognita.
2. Малевич А.П. Дмитро Вишневецький (Байда) До 500-річчя виникнення Українського козацтва / А.П. Малевич. – Тернопіль. Куйбишева. 25: Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву., 1990.
3. Новицький А. Ярема Вишневецький: спроба переосмислення історичної постаті. Глобал Аналітик. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalanalitik.com/istoria/yarema-vyshnevetskiy-sproba-pereosmysl/>.
4. Рудницький Ю. Ієремія Вишневецький: Спроба реабілітації / Юрій Рудницький. – Львів: Літературна агенція піраміда, 2008. – 299 с.
5. Рудницький Ю. Міфи Яреми Вишневецького. Князь – такий же «наш», як і Хмельницький / Юрій Рудницький. – Львів.

УДК 001.89:595.7:911.6"19"

*Катерина Шабельникова
(Київ, Україна)***НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА АН УРСР В.П. ВАСИЛЬЄВА З
ЕНТОМОЛОГІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОЛІТТЯ**

Вагомий внесок у розвиток ентомологічної науки здійснив відомий український вчений у галузі ентомології і захисту рослин, доктор біологічних наук, професор, академік АН УРСР, Заслужений діяч науки і техніки – Вадим Петрович Васильєв (1912–2003). Завдяки його науковим напрацюванням та очолюваному ним колективу теоретично обґрунтовано економічну доцільність застосування інсектицидів для захисту сільськогосподарських культур на основі ентомологічного районування. Розроблено економічні пороги шкідливості фітофагів, показники екологічної безпеки хімічного методу за дотримання регламентів застосування препаратів та теоретичні основи інтегрованого захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів. Визначено шляхи оптимального застосування сучасних методів захисту рослин (організаційно-господарського, агротехнічного, імунологічного, біологічного і хімічного), їх реальні можливості. У другій половині XX ст. вчений обґрунтував комплексну шкідливість основних фітофагів та розробив методіку розрахунків комплексної шкідливості фітофагів зернових культур і плодового саду за умов, коли чисельність окремих видів не перевищувала економічного порогу шкідливості, але сумарна їх чисельність збільшувала цей показник. Цінним є те, що В.П. Васильєв розробив систему заходів боротьби зі шкідниками плодівих культур для різних зон Української РСР, Європейської частини СРСР і Кавказу, керував опрацюванням ефективних способів боротьби з буряковим довгоносиком та дослідженнями з удосконалення хімічного методу захисту рослин.

Ключові слова: захист рослин, інсектициди, ентомологічне районування, зонування, організаційно-господарський метод, агротехнічний та імунологічний методи, біологічний і хімічний методи.

A great contribution to the development of entomological science was made by the famous Ukrainian scientist in the field of entomology and plant protection, Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Honored Worker of Science and Technology – Vadym Petrovych Vasyliiev (1912–2003). Thanks to his scientific work and the team headed by him, the economic feasibility of using insecticides to protect agricultural crops was theoretically substantiated. Economic thresholds of phytophagous harmfulness, indicators of ecological safety of a chemical method for observance of regulations of application of drugs and theoretical bases of integrated protection of crops against harmful organisms are developed. The ways of optimal application of modern methods of plant protection (organizational and economic, agrotechnical, immunological, biological and chemical), their real possibilities are outlined. In the second half of the twentieth century, the scientist substantiated the complex harmfulness of basic phytophagous and developed a method of calculating the complex harmfulness of phytophagous cereals and orchards under conditions when the number of individual species did not exceed the economic threshold, but their total number increased. It is valuable that V.P. Vasyliiev developed a system of

measures to control pests of fruit crops for different areas of the Ukrainian SSR, the European part of the USSR and the Caucasus, led the development of effective ways to control beet weevil and research to improve the chemical method of plant protection.

Key words: *plant protection, insecticides, entomological zoning, zoning, organizational and economic method, agrotechnical and immunological methods, biological and chemical methods.*

Ентомологія є комплексною наукою, яка досліджує будову і життєдіяльність комах, їх індивідуальний та історичний розвиток, багатогранність форм, розподіл на Землі у часі і просторі, взаємовідносини із середовищем. Обсяг ентомології як науки дуже великий, оскільки об'єкти її дослідження – понад 1 млн видів комах. Серед них – види, які шкодять рослинам, тваринам та людині. Однак є підгрунття вважати, що позитивна роль комах у природі значно перевищує шкоду, яку вони спричиняють лісовому і сільському господарству. Комахи практично єдині запилювачі квіткових рослин. Більшість видів шкідливих та корисних комах – важливе джерело харчування багатьох хребетних тварин. Велике значення мають комахи у процесах ґрунтоутворення та використання мертвої органічної природи (санітарна функція) [1, с. 306].

Однією з основних екологічних особливостей багатьох шкідливих видів комах є їх здатність швидко розмножуватись, поширюватись на великі площі і наносити великі збитки сільському господарству, як в Україні, так і за кордоном. Тому актуальним є комплексне дослідження наукових досягнень вчених-ентомологів, які здійснювали науково-організаційну діяльність у напрямі захисту рослин від шкідливих організмів на основі ентомологічного районування. До когорти українських вчених-ентомологів належать С.І. Антонюк, Б.А. Арешніков, В.П. Васильєв, В.І. Гусєв, М.П. Дядечко, Г.Н. Жигаєв, А.І. Зражевський, Є.М. Кітїцин, Б.М. Литвинов, І.З. Лівшиць, В.О. Мамонтова, А.К. Ольховська-Буркова, М.М. Падій, О.Й. Петруха, Й.Т. Покозій, П.І. Сусідко, М.Д. Тарануха, М.А. Теленга, І.О. Федько та багато інших [2, с. 3-12]. Для удосконалення комплексу заходів боротьби з шкідливими організмами цінним є дослідження наукової спадщини академіка АН УРСР В.П. Васильєва з ентомологічного районування у другій половині ХХ ст. Він розробив систему заходів боротьби зі шкідниками плодівих культур для різних зон Української РСР, Європейської частини СРСР і Кавказу, дослідження якої забезпечить покращення фітосанітарного стану ґрунту та посівів, як в Україні, так і за кордоном [3; 4].

Доктор біологічних наук, професор, академік АН УРСР, Заслужений діяч науки і техніки – Вадим Петрович Васильєв (1912–2003) присвятив своє життя розробленню оптимального застосування сучасних методів захисту рослин – організаційно-господарського, агротехнічного, імунологічного, біологічного і хімічного. Наукову діяльність він розпочав, працюючи в Українському науково-дослідному інституті плідівництва, де у 1940 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1946 р. – докторську. Упродовж 1953–1979 рр. очолював Український науково-дослідний інститут захисту рослин (нині – Інститут захисту рослин НААН) [2, с. 3]. Упродовж наступних 20 років був старшим науковим співробітником, консультантом цієї установи. Маючи фах зоолога-ентомолога, упродовж 1959–1984 рр. В.П. Васильєв був головою Українського відділення Всесоюзного ентомологічного товариства, упродовж

1962–1990 рр. – віце-президентом Всесоюзного ентомологічного товариства. Ним підготовлено 50 кандидатів і 9 докторів наук [2, с. 4].

Його бачення проблем захисту рослин, результати власних наукових досліджень висвітлені у понад 200 наукових працях, серед яких 10 монографій, 8 довідників, понад 10 брошур [5, с. 2]. Вони присвячені вирішенню ентомологічних проблем за різними напрямками: боротьбі з шкідниками зернових, бавовника, плодкових і ягідних культур, цукрових буряків. Велике значення приділено опрацюванню хімічного, біологічного та інтегрованого методів захисту рослин. Важливим є висвітлення у наукових працях В.П. Васильєва історичного розвитку ентомологічної науки, економіки та організації ентомологічних заходів. Цінною є його наукова спадщина щодо розроблення ентомологічного районування УРСР, Європейської частини СРСР і Кавказу у другій половині ХХ ст. [6, с. 88].

Вирізняється за вагомістю для розвитку ентомологічної науки тритомне видання: «Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений» за редакцією В.П. Васильєва, що вийшло з друку в 1973–1975 рр. За це видання Васильєву та іншим авторам була присуджена Державна премія УРСР в галузі науки і техніки. Ця ж монографія, виправлена і доповнена, була перевидана вдруге у 1987–1989 рр. [7; 8; 9]. Серед вітчизняних та зарубіжних публікацій другої половини ХХ ст. це видання визнано як найбільш повне з ентомології і захисту рослин, воно не мало аналогів у галузевій світовій літературі.

У першому томі книги висвітлені фізико-географічні умови та агро-ентомологічне районування УРСР, а також економічне значення захисту рослин від шкідників у сільському і лісовому господарстві республіки. Здійснено систематичний огляд шкідливих нематод, моллюсків, членистоногих [7]. У другому томі продовжений систематичний огляд шкідливих членистоногих, а також описано основні шкідники з підтипу хребетних [8]. У третьому (завершальному) томі довідкового видання наведені відомості про методи і засоби боротьби зі шкідниками, фауністичні комплекси шкідників та системи заходів щодо захисту від них основних сільськогосподарських культур, лісових і паркових насаджень, методи виявлення та обліку шкідників, планування та організації робіт із захисту рослин [9]. Три томи книги розраховані на фахівців сільського та лісового господарства, науковців, викладачів і студентів біологічних факультетів та факультету захисту рослин аграрних закладів вищої освіти.

У своїх працях В.П. Васильєв надавав значення правильному вживанню термінів у сучасній прикладній ентомології і захисті рослин. Зокрема, це стосувалось термінів «боротьба» і «захист рослин», «агроценоз» і «агроекосистема», правильне вживання яких потребувало пояснення. Щодо правильного вживання терміну «ентомокомплекс агроценозів» вчений акцентував увагу на тому, що для умов багаторічного існування садового насадження можливе певне наближення екосистеми до фази гомеостазу. Проте для польових культур за щорічного територіального переміщення рослин за схемою ротації у сівозміні за один вегетаційний період не встигала сформуватися навіть початкова стадія утворення системи [3, с. 2].

Таким чином, комах фітофагів і ентомофагів, які послідовно заселяли поля, мігруючи з інших резервацій, необхідно було означити як тимчасовий фауністичний комплекс. Багатокомпонентну систему декількох рівнів могла утворити сівозмінна або її ланка, до якої входили всі поля, де вирощували рослини, придатні для живлення шкідників певної культури, та інші місця їх

постійних або зимових резервацій. Лише таку просторово екологічну структуру можливо було трактувати як агроценоз або краще – агрокосистема з ознаками часткової саморегуляції. Таке тлумачення відповідало визначенню біоценозу В.М. Сукачова, Д.М. Кашкарова, К. Мебіуса, як сукупності живих організмів, які займали певну територію на основі ентомологічного районування, де відбувався їх повний життєвий цикл [6, с. 84].

Аналізуючи розвиток прикладної ентомології в УРСР упродовж 1956–1975 рр., можна відмітити, що сформувалась повномасштабна мережа сільськогосподарських науково-дослідних установ з відділами і лабораторіями із захисту рослин, що забезпечило дослідження шкідників і хвороб практично всіх сільськогосподарських культур, які вирощували в УРСР на основі ентомологічного районування. Український науково-дослідний інститут захисту рослин став республіканським науково-методичним, координаційним центром. Науковці успішно вирішували завдання щодо обґрунтування заходів захисту рослин від основних шкідливих організмів, ними розроблено систему зональних заходів захисту рослин [3, с. 3].

Важливим було досягнення значного прогресу в удосконаленні хімічного методу в захисті рослин. Виконано велику роботу з удосконалення біологічного методу контролювання чисельності шкідників. Здійснено ентомологічне оцінювання агротехнічних заходів. Розширено експериментальні роботи з генетичної теорії механізму імунітету рослин, а також практичної селекції сільськогосподарських культур на стійкість сортів проти хвороб і шкідників. Експериментально оцінено нові методи контролювання чисельності шкідників: статевої стерилізації та управління поведінкою комах за допомогою синтетичних феромонів. Одержали цінні наукові матеріали з екології та динаміки популяцій, методики масового розведення комах на штучних поживних середовищах. Розширено дослідження щодо прогнозування динаміки розмноження шкідників. Статистичними методами підтверджено можливість прогнозування динаміки популяції комах за допомогою математичного моделювання [6, с. 85].

Навіть цей загальний перелік основних напрямів досліджень вчених-ентомологів Українського науково-дослідного інституту захисту рослин, який очолював В.П. Васильєв, свідчить про важливі масштабні роботи на основі ентомологічного районування, результати яких забезпечили цій установі високий рівень серед світових установ з вирішення проблем ентомології та захисту рослин.

Держава високо оцінила вагомий внесок академіка АН УРСР В.П. Васильєва у розвиток вітчизняної ентомологічної науки. Вченого нагороджено орденами «Трудового Червоного Прапора», «Знак пошани» та медалями. Американським біологічним інститутом, що є головним центром з бібліографічних відомостей про видатних діячів науки і культури всього світу, В.П. Васильєву присвоєно почесний титул – «Людина 1997 року» [3, с. 4].

Можна зробити висновок, що внесок академіка АН УРСР В.П. Васильєва у розвиток ентомологічної науки та захисту рослин у другій половині ХХ ст. є актуальним і вагомим. Його наукові здобутки у напрямі ентомологічного районування багато років будуть приносити користь аграрному виробництву як України, так і за кордоном. Результати численних наукових досліджень, здійснених В.П. Васильєвим та його учнями, є теоретичним обґрунтуванням економічної доцільності застосування інсектицидів, розроблення економічних порогів шкідливості основних шкідників сільськогосподарських культур,

показників екологічної безпеки хімічного захисту рослин та прогнозу можливого ступеня забруднення сільськогосподарських угідь токсичними речовинами. Цінним є всебічне обґрунтування вченого основ найважливішої проблеми інтегрованого захисту рослин на основі ентомологічного районування УРСР, Європейської частини СРСР і Кавказу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ветеринарная энциклопедия / Глав. ред. К.И. Скрябин. Москва: Советская энциклопедия. 1972. 1128 с.
2. Круть М.В. Відомі українські вчені-ентомологи – учасники великої вітчизняної війни. Український ентомологічний журнал. 2015. №1–2(10). С. 3–12.
3. Васильев В.П. Энтомологическое районирование Украинской ССР для плодовых культур. Тезисы докладов III энтомологической конференции. Киев, 1954. 220 с.
4. Васильев В.П. Районирование Европейской части СССР и Кавказа в отношении вредителей плодовых культур. Тезисы докладов III Всесоюзного совещания. Ленинград, 1958. Т. 1. 240 с.
5. Трибель С.О. В.П. Васильев – всесвітньо відомий вчений (1912–2003): до 100-річчя від дня народження. Карантин і захист рослин. 2012. №12. С. 1–3.
6. Трибель С.О. В.П. Васильев – всесвітньо відомий вчений (1912–2003): до 100-річчя від дня народження. Український ентомологічний журнал. 2012. №2(5). С. 81–93.
7. Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. В 3-х томах. Под общ. ред. В.П. Васильева. 2-е изд. испр. и доп. Т. 1. Вредные нематоды, моллюски, членистоногие. Киев: Урожай, 1987. 440 с.
8. Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. В 3-х томах / Под общ. ред. В.П. Васильева. 2-е изд. испр. и доп. Т. 2: Вредные членистоногие, позвоночные. Киев: Урожай, 1988. 576 с.
9. Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. В 3-х томах / Под общ. ред. В.П. Васильева. 2-е изд. испр. и доп. Т. 3: Методы и средства борьбы с вредителями, системы мероприятий по защите растений. Киев: Урожай, 1989. 408 с.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 005:001.895:37.091(045)

*Оксана Грига, Ірина Розман
(Мукачеве, Україна)***ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

У статті висвітлено особливості сучасного інноваційного управління в освіті, як складного багатогранного процесу. Особливу увагу приділено управлінню інноваційними процесами, який створює умови для впровадження та реалізації освітніх нововведень у практику навчання та виховання.

Ключові слова: управління, заклад освіти, освітні інновації, інноваційна освітня діяльність, інноваційні педагогічні процеси.

The article highlights the features of modern innovation management in education as a complex multifaceted process. Particular attention is paid to the management of innovation processes, which creates conditions for the introduction and implementation of educational innovations in the practice of teaching and education.

Key words: management, educational institution, educational innovations, innovative educational activity, innovative pedagogical processes.

Нові умови, у яких функціонують заклади освіти, вимагають сучасних підходів до організації їх діяльності, ефективного й гнучкого управління, швидкого реагування на виникаючі проблеми. Перед освітою актуальною стає потреба змінювати застарілі управлінські підходи. Сучасний керівник закладу освіти повинен навчитися сучасним механізмам управління і завдяки цьому підвищувати ефективність роботи закладу [1].

В умовах сьогодення перед вищою освітою ставиться завдання управління цілісним педагогічним процесом, знання закономірностей педагогічної взаємодії, яка сприяє розвитку особистості.

Реформування освіти починається насамперед із змін в управлінні освітою. Ефективність освітніх процесів залежить від ефективності управлінської діяльності. Управління інноваційним розвитком закладів освіти здійснюється на загальнодержавному рівні та на рівні закладів освіти, їх структурних підрозділів.

Інноваційний розвиток закладу освіти – це діяльність, завдяки якій відбувається розвиток освітнього процесу. На відміну від інноваційної, традиційна освітня діяльність забезпечує стабільність освітнього процесу. Заклад освіти, який реалізує освітню діяльність створює нове уявлення про цілі і завдання в освіті.

Питання управління інноваційною діяльністю вивчали Л. Кармушкіна, Л. Буркова, Л. Колеснікова, О. Пісарєва, В. Полянський, Ю. Швабл, Т. Семенюк, Л. Артемов, Г. Васильєва, Л. Пісоцька, Р. Стеркіна. Управління інноваційними процесами в закладах освіти розглядається дослідниками як частина управлінської діяльності, яка, з допомогою планування, організації, керівництва, контролю процесів, які відбуваються в закладі, забезпечують

цілеспрямованість та організованість інноваційної діяльності колективу щодо покращення роботи, отримання якісно нових результатів в освіті [2].

Підготовка колективу до інноваційної діяльності, реалізація інноваційних ідей потребує системного підходу до проблем, широкого залучення формальних і неформальних способів дослідження результатів управління такими процесами. Управління змінами передбачає не лише управління якимось одним інноваційним процесом, який відбувається в закладі освіти а і управління розвитком, саморозвитком закладу, управління якістю освіти.

Дослідження науковців даної проблеми свідчать, що найвищий з певних умов результат не є показником ефективності роботи всього закладу освіти. Не можна ігнорувати цільовий, ціннісний аспект інновацій. Головну роль в успішному управлінні інноваційним розвитком відіграють ціль, засоби управління, впливу, організаційні структури, функціональний склад, технології, підходи, які визначають організацію нововведень, характер їх планування, керівництво інноваціями [3].

Отже, на сучасного педагога, керівника закладу держава покладе відповідальну місію – виховання, навчання. Сучасна освіта повинна досягати таких освітніх результатів, які б відповідали вимогам суспільства. Це можливо лише за умови впровадження нових науково-методичних підходів у роботу закладу освіти та до управлінської діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко Л.В. Сучасні підходи до управління навчальним закладом. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/17489/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.
2. Нововведение во внутришкольное управление / А.М. Монсеев, А.Е. Кампо, А.В. Лоренсов, О.Г. Хомерики. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 272 с.
3. Пасічник Ю.М. Управління інноваційним розвитком закладу загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/upravlinna-innovacijnim-rozvitkom-zakladu-zagalnoi-serednoi-osviti-120622.html>.

УДК 008:719(477.82):[378.09-057.87:069

Алла Дмитренко
(Луцьк, Україна)**КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ВОЛИНІ В СИСТЕМІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«МУЗЕЄЗНАВСТВО ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО»**

Проаналізовано місце культурної спадщини Волині в системі підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство Пам'ятокознавство» в ході аудиторних занять, проведенні свят, участі в екскурсіях-квестах, проходженні практик, роботі над випусковими проектами та ін. Відзначено внесок студентів у вивчення культурної спадщини краю та використання отриманих знань у професійній діяльності.

Ключові слова: культурна спадщина, об'єкт культурної спадщини, спеціальність «музеєзнавство пам'ятокознавство».

The place of cultural heritage of Volyn in the system of preparation of students of the specialty «Museum Studies Monument Studies» in the course of classroom classes, celebrations, participation in excursions-quests, internships, work on graduation projects, etc. is analyzed. The contribution of students to the study of the cultural heritage of the region and the use of acquired knowledge in professional activities is noted.

Key words: cultural heritage, object of cultural heritage, specialty «Museum Studies, Monument Studies».

В епоху глобалізації, коли в усі сторони культурно життя проникають інонаціональні елементи, які іноді розглядаються значно кращими за свої, на особливої уваги потребує національна культурна спадщина в усіх своїх проявах. Адже сьогодні ми святкуємо день Валентина, Хелловін, їдемо споглядати об'єкти культурної спадщини (історичні, культурні, природні та ін.) в далекі краї, забуваючи про свої традиції і про те, що поруч є свої, не менш цікаві для захоплення пам'ятки.

Особлива увага на вивчення культурної спадщини приділяється викладачами кафедри музеєзнавства, пам'ятокознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, яку очолює професор Світлана Гаврилюк. Студенти-музейники вивчають різноманітні аспекти культурної спадщини, її охорони, збереження та ревіталізації на лекційних і практичних заняття під час вивчення численних курсів (пам'ятокознавство, традиційно-побутова культура, об'єкти культурної спадщини в туристичній індустрії України і Європи та багатьох інших).

Вже при вивченні курсу «Вступ до спеціальності» студенти освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент і культурний туризм» готують презентації на тему «Туристична привабливість мого населеного пункту». Студентам пропонується провести невелике дослідження історії села та його околиць і наявності тут тих чи інших об'єктів культурної спадщини (далі – ОКС): історичних, археологічних, етнографічних, монументальних, архітектурних, природи. Міські студенти для презентації обирають село своїх бабусь і дідусів або ж мікрорайон міста, в якому вони проживають.

Абсолютна більшість студентів виконують це завдання на високому рівні і отримують відмінні оцінки. Для прикладу можна назвати презентацію

тепер уже другокурсника А. Пушкаша на тему «Туристична привабливість села Лобачівка Горохівського району». Насамперед, студент зробив прив'язку свого села до всім відомого туристичного об'єкту – Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви». Демонструючи мальовничі околиці села, автор презентації повідомляє про версії походження назви села, одна з яких – від довколишніх пагорбів, які називаються «лобамми». Далі урочище «Глибоке» з річкою Гнила Липа, де колись була польська колонія. При в'їзді в село знаходиться Меморіальний комплекс, де увіковічена пам'ять про горохівчанам, що загинули в Афганістані, серед яких і уродженець Лобачівки. Автор комплексу – теж уродженець Лобачівки, скульптор В. Рижук, відомий далеко за межами Волині і України ще й тим, що впродовж багатьох років висаджує соняшники і чорнобривці по узбіччях доріг не тільки в Україні, а навіть і в Берліні. У селі ставок, біля якого розміщені залишки старої Вапнярки. Гарні красивиди приваблюють сюди туристів. Далі студент проводить екскурсію сільськими вулицями, відзначаючи наявність тухлих чи інших місцевих пам'яток: школа; церква; обеліск; адміністративний будинок, де, за місцевими віруваннями, живе домовик; залишки єврейського кладовища, де у 2017 році нащадок лобачівських євреїв установив кам'яну плиту; сільський садок та ін. Знайомить з відомими людьми, серед яких В. Музика, що загинув у Афганістані; колишній вчитель математики І. Харкевич; артист Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка П. Панчук. Розповідає про творчість аматорського театру, гурт «Відлуння», створений на основі духового оркестру, що бере початок з 1950-их рр.

До вивчення культурної спадщини міста Луцька спонукають численні екскурсії-квести, які зазвичай організовує доцентка Т. Трофімук-Кирилова. Серед них: «Луцьк: через пам'ятки до джерел духовності», «Луцьк в обіймах легенд», «З'їзд європейських монархів у Луцьку 1429 р.», «Легенди Старого міста» [15-18].

Важливу роль у формуванні поваги до своєї культурної спадщини, формування усвідомлення необхідності її дослідження і збереження, відіграють виховні заходи, що часто приурочуються до певних днів календаря: Міжнародного дня музеїв, Міжнародного дня пам'яток і визначних місць, Всесвітнього дня туризму, а також днів народного календаря: свято Андрія, колядування і щедрування, зустріч весни, день вишиванки, свято Купала та ін. [8; 10; 12-13; 23; 24].

Студенти спеціальності беруть активну участь у роботі Музею етнографії Волині та Полісся (далі – МЕВП), який функціонує при кафедрі, зокрема, в опрацюванні фондів, побудові виставок, реєкспозицій та ін. [2-6; 12]. Під час різних форм занять відвідують історико-культурний заповідник «Старий Луцьк», численні музеї міста Луцька.

Ще одна форма пізнання культурної спадщини численні майстер-класи, які проводяться Музеєм етнографії Волині та Полісся, Волинським краєзнавчим музеєм, де працює майстерня «Пташка». Серед майстер-класів, в яких брали участь студенти, писання писанок, створення картини за технікою петриківського розпису, виготовлення ляльки-мотанки або різноманітних виробів у техніці орегано, виготовлення і декорування свічок та ін., на які запрошують і учнів шкіл [11-12; 19].

Важлива роль у дослідженні культурної спадщини у т. ч. й нематеріальної, належить навчальним і виробничим практикам. Після першого

курсу студенти беруть в археологічній практиці у с. Хрінники на Рівненщині, в Історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк». Певний період у навчальних планах була етнографічна практика в ході якої студенти досліджували нематеріальну культурну спадщину Волинського Полісся. В ході експедицій до Шацького, Любомльського, Ратнівського, Камінь-Каширського (3 експедиції), Любешівського р-нів зібрані численні усні матеріали з різноманітних питань традиційної культури і предмети музейного значення, які поповнили фонди МЕВП і частково ВКМ [2-6]. До вивчення культурної спадщини студенти активно долучаються під час музейно-архівної, туристсько-екскурсійної практик.

Варто відзначити внесок у вивчення окремих ОКС Волині випускників спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство», які, в рамках підготовки магістерських проєктів і робіт, досліджують різноманітні пам'ятки. Зокрема, У. Джаман захистила проєкт «Експурсія вулицю Лесі Українки міста Луцька» (керівниця – Ф. Рябчикова), який опублікований у соціальних мережах [7]. Серед інших робіт, захищених в останні роки, слід назвати: К. Рудик «Концепція збереження та використання замків-руїн західних областей України», І. Ковальчук «Музеї Волинської області як об'єкти культурного туризму» (керівниця С. Гаврилюк), І. Іжик «Експурсійні ресурси м. Луцька: дослідження та популяризація» (керівниця Т. Трофімук-Кирилова), О. Мельничук «Олицький замок як об'єкт історико-культурної спадщини України: збереження, дослідження, популяризація» (керівниця Л. Качковська) [5 с. 324-333; 14].

Часто студенти виконують магістерські роботи і проєкти, які безпосередньо пов'язані з місцем їх професійної діяльності. Так А. Марків, будучи науковою співробітницею Історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», взяла участь в підготовці «Каталогу інтер'єру кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла» (понад 70% особистого внеску), що було й темою її випускового проєкту (керівниця А. Дмитренко) [9]. Співробітник заповідника «Старий Луцьк» Д. Грицюк захистив роботу «Домініканський монастир м. Луцька як пам'ятка архітектури національного значення» (керівник Г. Бондаренко). К. Корнійчук, працюючи науковою співробітницею Музею Історії Луцького братства, захистила проєкт «Стратегічний план розвитку Музею історії Луцького братства» (керівниця Ф. Рябчикова). З. Кучинко, яка очолює Музей археології ЧНУ, написала роботу на тему: «Створення та діяльність Музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» (керівник Г. Бондаренко) та ін. [5, с. 324-333].

Готуються до захисту роботи наукових співробітників заповідника «Старий Луцьк» А. Чмук «Комплекс будівель римо-католицької кафедри у Луцьку як об'єкт культурної спадщини» та Ю. Близнюка «Монастир бригідок у Луцьку – пам'ятка історії та архітектури і її значення у формуванні історичного ландшафту Старого міста».

Формою апробації магістерських робіт і проєктів є виступи студентів на конференціях і круглих столах, підготовка статей до наукових збірників, а також підготовка виставок на тему свого дослідження, наприклад: «Пізнай горня по голосу» (М. Червінський, тема роботи «Атрибуція збірки кераміки МЕВП»), «Вишию сорочку кольору кохання» (Т. Боровицька, тема роботи «Атрибуція сорочок зі збірки МЕВП»), «Живе дерево» (О. Шевчик, тема роботи «Збірка виробів з дерева МЕВП»), «Човник бігає швидко-швидко, а за

човником – голка й нитка» (О. Грабинська, тема роботи «Пам'ятки ткацького ремесла у фондах МЕВП») та ін. [2; 4-6]. У жовтні 2020 року відкрилась спільна виставка Волинського краєзнавчого музею і МЕВП «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві ХХ–ХХІ ст.», однією з авторів якої є магістранка Вікторія Семенюк (Самчук), яка готує проєкт на аналогічну тему [1, с. 20-22].

Як бачимо, культурна спадщина Волині займає вагоме місце в системі підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство Пам'яткознавство». Ознайомлення з ОКС відбувається в ході лекційних і практичних занять, екскурсій і квестів, роботи в музеї, майстер-класів та ін. під час практик, при підготовці випускових робіт.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Від 2 жовтня 2020 року у Волинському краєзнавчому музеї діє етнографічна виставка «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві». URL: <https://voladm.gov.ua/article/vid-2-zhovtnya-2020-roku-u-volinskomu-krayeznavchomu-muzeji-diye-etnografichna-vistavka-zoomorfni-motivi-v-ukrayinskomu-narodnomu-mistectvi/>.
2. Дмитренко А. Музеї в системі підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури». Музейна справа та освіта в Україні. К.: НАКККіМ, 2014. С. 47–49.
3. Дмитренко А. Історико-етнографічні експедиції як форма комплектування музейних фондів, вивчення етнокультурної спадщини та підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 7. Ужгород: В-во Олександри Гаркуші, 2020. С. 112–118.
4. Дмитренко А. Музей етнографії Волині і Полісся в системі підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» // Волинський музейний вісник: Наук. зб. Вип. 6 / Упор. А. Силук. Луцьк, 2014. С. 120–126.
5. Дмитренко А. Музеї: колекції, експозиції, атрибуція, музейники: збірник статей: Наук. вид. Луцьк: Терен, 2020. 348 с.: іл.
6. Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки: основні напрямки і форми діяльності. Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 51–57.
7. Екскурсія вулицею Лесі Українки міста Луцька / У. Джаман. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0ngOx13ZfII>. (Дата звернення 30.01.2020).
8. Казки в музеї... URL: http://volyn-museum.com.ua/news/kazki_v_muzeji/2013-03-22-704.
9. Каталог інтер'єру у кафедральному костелі святих апостолів Петра і Павла. Луцьк, 2019. 108 с.
10. Купальське свято від викладачів і студентів Лесиноного вишу. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/news/suspilstvo/kupalske-svyato-vid-vikladachiv-i-studentiv-lesinogo-vishu>.
11. Майстер-клас із петриківського розпису. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/majster_klas_iz_petrikivskogo_rozpisu/2014-05-16-1266.

12. Музей етнографії Волині та Полісся показав студентам виставку з бабусиної скрині. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/muzej_etnografiji_volini_ta_polissja_pokazav_studentam_vis_tavku_z_babusinoji_skrini/2012-10-24-532.

13. Музей етнографії Волині та Полісся при СНУ імені Лесі Українки. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/structure/muzej-etnografiji-volini-ta-polissya-pri-snu-imeni-lesi-ukrayinki>.

14. Музейники захистили актуальні й цікаві магістерські проекти. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/muzeyniki-zahistili-aktualni-y-cikavi-magisterski-proiekti>. (Дата звернення 26.10.2020).

15. Студенти-музейники провели екскурсію-квест «З'їзд європейських монархів у Луцьку 1429 р.». URL: http://volyn-museum.com.ua/news/studenti-muzejniki-proveli_ekskursiju_kvest_z_jizd_evropejskikh_monarkhiv_u_lucku_1429_r/2019-05-17-4651.

16. Студенти-музейники провели екскурсію-квест «Луцьк в обіймах легенд». URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/studenti-muzeyniki-proveli-ekskursiyu-kvest-luck-v-obiymah-legend>.

17. Студенти-музейники провели екскурсію-квест заповідником «Старий Луцьк». URL: <https://vnu.edu.ua/uk/news/suspilstvo/studenti-muzejniki-proveli-ekskursiyu-kvest-zapovidnikom-stariy-luck>.

18. Студенти-музейники провели екскурсію-квест Старим містом. URL: <https://www.google.com/search?>

19. Традиції: «З вогником у душі». URL: <https://www.volyn.com.ua/news/53703-traditsii-z-vognikom-u-dushi.html>.

20. У Луцьку виставили жаданівського собаку: У Волинському краєзнавчому музеї відкрилася виставка «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві». URL: <https://www.volyn.com.ua/news/163267-u-lutsku-vystavyly-zhadanivskoho-sobaku>.

21. У Луцьку відбудеться виставка до Дня захисту тварин. URL: <http://www.volynpost.com/news/171900-u-lucku-vidbudetsia-vystavka-do-dnia-zahystu-tvaryn>.

22. У Луцьку відбудеться виставка із тваринними мотивами. URL: <https://volynonline.com/u-luczku-vidbudetsya-vystavka-iz-tvarynnymi-motyvamy/>.

23. У Музеї етнографії Волині та Полісся зустріли весну-красну! URL: http://volyn-museum.com.ua/news/u_muzeji_etnografiji_volini_ta_polissja_zustrili-vesnu-krasn/2012-04-12-312.

24. У СНУ ім. Лесі Українки відзначили День вишиванки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-05-26-u-snu-im.-lesi-ukrayinki-vidznachili-den-vishivanki>.

УДК 373.5.07:004(045)

*Галина-Катруся Малаковська, Ірина Розман
(Мукачеве, Україна)***ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ**

У статті обґрунтовано процеси інформатизації освіти. Доведена необхідність запровадження інформаційних технологій в управлінні закладом освіти. Розкрито сутність управлінських інформаційних технологій.

Ключові слова: заклад освіти, інформатизація управління, учні, педагоги, керівник.

The article substantiates the processes of informatization of education. The necessity of introduction of information technologies in management of educational institution is proved. The essence of managerial information technologies is revealed.

Key words: educational institution, informatization of management, students, teachers, head.

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є її інформатизація. Реалізація цієї тенденції дає можливість зробити освіту більш ефективною, гнучкою, сучасною, відповідною міжнародним стандартам.

У Концепції Національної програми інформатизації сутність інформатизації системи освіти трактується як «упорядкована сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих, управлінських процесів, спрямованих на задоволення освітніх інформаційних обчислювальних і телекомунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу шляхом упровадження комп'ютерних методів навчання й тестування» [1, с. 10].

Проблему інформатизації управління закладом освіти вивчали Л. Даниленко, О. Василенко, Т. Єльнікова, Г. Дмитренко, В. Крижко, А. Єрмола, Є. Павлутенков, П. Третьяков, Б. Кобзар, Є. Хриков, О. Мармаза, О. Суджик, Л. Москалець та інші.

Інформаційне управління закладами загальної середньої освіти – складна, багатогранна структура, яка включає духовні та матеріальні процеси. Основною складовою цієї структури є людина. Для ефективного функціонування цього закладу необхідні матеріальні об'єкти, – обладнання, технічні засоби.

Головним завданням управлінської діяльності керівника закладу освіти є інформатизація всіх процесів. Застосування інформаційних технологій в управлінні закладом освіти забезпечує вчасне подання інформації, зростання продуктивності діяльності суб'єктів управління і освітнього процесу; удосконалення форм організації навчального процесу; формування інформаційної культури суб'єктів управління; удосконалення управління освітою.

«Інформатизація управління ... навчальним закладом базується на теорії, методиці й технології раціонального управління. Цей процес має свою специфіку й притаманні тільки йому закономірності» [2].

Інформатизація управлінської діяльності здійснюється шляхом:

- упровадження інформаційних технологій для зберігання, обробки та розповсюдження інформації;

• забезпечення цілісності і оновлення інформаційного середовища закладу освіти.

Сьогодні існує багато програмних засобів, які можна використовувати в управлінській діяльності. Технічною основою інформатизації є комп'ютер як досконалий, зручний засіб роботи з інформацією.

Інформатизація закладу освіти потребує виконання наступних завдань:

• організація сприйняття і розуміння суб'єктами управління сутності процесу інформатизації закладу освіти;

• формування в учнів, педагогів інформаційної культури;

• забезпечення інформатизації освітнього процесу;

• раціональне використання комп'ютерних технологій на всіх рівнях управління;

• запровадження системи інформаційного забезпечення закладу освіти;

• удосконалення базової підготовки учнів, педагогів з основ інформатики.

Інформатизація закладу освіти може ефективно функціонувати лише за умови внутрішньої організованості закладу, налагодження тісного зв'язку між керівником і працівниками.

Отже, проблема підвищення ефективності освітньої діяльності закладу освіти актуальна, складна, потребує впровадження інформаційних технологій в усі освітні процеси. Застосування в управлінні закладом освіти інформаційних комп'ютерних технологій дасть можливість підвищити ефективність навчального процесу, зекономити час на виконання поточної роботи, надання оперативного доступу до інформації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція національної програми інформатизації // Голос України. – 1998. – №1998. – №65(7 квітня 1998р.). – С. 10

2. Забродська Л.М. Інформатизація закладу освіти: управлінський аспект / Л.М. Забродська. – Х.: Вид. Гр. «Основа», 2003. – 240 с.

УДК 378.09:[316.47:331.1](045)=111

Iryna Rozman, Kataryna Movchan
(Mukachevo, Ukraine)

SOFT SKILLS AND EMPLOYMENT BENEFITS

The article states that for employers, the ability of staff to have soft skills in communicating with staff is important. It is noted that in Ukraine it is impossible to form a new paradigm of education according to known models. The new educational paradigm must first be dominated by the values of the individual and universal value imperatives. It is noted that recent labor market research reflects a noticeable trend of significant interest of employers in «soft skills».

Key words: «soft skills», paradigm of education, development, trainings.

У статті зазначено, що для роботодавців велике значення має вміння персоналу володіти м'якими навичками у спілкуванні з персоналом. Зазначено, що в Україні формування нової парадигми освіти по відомим зразкам неможливо. У новій освітній парадигмі повинні перш за все домінувати цінності індивідуума і загальнолюдських ціннісних імперативів. Зауважено на тому, що останні дослідження ринку праці відображають помітну тенденцію значного інтересу роботодавців до «soft skills».

Ключові слова: «soft skills», парадигма освіти, розвиток, тренінги.

The rapidly growing development of soft skills has long been talked about. As early as 2018, researchers from the United States have proven that the development of soft skills increases productivity by 12% and returns by 250% more. This trend has attracted employers and, as a recent GMAC poll has shown, more than half of HR managers believe that soft skills will be much more valuable in the near future than hard skills. Ukrainian scientists such as V. Astakhov, N. Sitnik, I. Simakov, N. Dlugunovich, O. Abashkina, O. Yankovskaya, K. Kovalare involved in the implementation of flexible skills.

The long-standing paradigm of education: knowledge, skills, skills, includes certain nomenclatures, hierarchies of knowledge, skills and skills, and ways of understanding, monitoring and evaluating them. This paradigm is still recognized by a large part of the educational community.

In Ukraine it is impossible to form a new paradigm of education according to known models. The new educational paradigm must first of all be dominated by the values of the individual and universal values.

In order to national education is to be integrated into the world's educational space, it is necessary not only to improve our material situation, to ensure life at the right level, but also to promote the spiritual development of the human being.

With the transition to a post-industrial society in developed countries, the requirements of university-acquired knowledge, skills and know-how are being substantially modified and rapidly modified. The ability to use computer technology and equipment, as well as knowledge of foreign languages, is gradually moving from being an important feature of a modern specialist to being a tool and skill that is as necessary as conventional literacy.

Ukrainian graduates do not always fit into the requirements of modern trends. Recent fundamental reforms in education and such negative manifestations of a large part of the student body as laziness, reluctance to learn more./ on your own, lack of motivation, uncertainty about the future, all this does not create a lack

of flexible skills. But, on the other hand, one cannot fail to note a sufficiently high level of understanding among Ukrainian students of the qualitative criteria to be mastered during higher education.

Often, flexible skills are also called as universal or functional competences and functional literacy. UNESCO and the European Commission have even established a minimum level of such literacy which is necessary for every European in order to be a full member of society and not to be a «social invalid», let alone a professional self-fulfillment [3].

The latest labour market research reflects a noticeable trend of significant interest of employers in «soft skills». Most employers consider them as important as professional knowledge and skills. Professional skills are outdated, and «soft skills» are always up to date. In Ukraine the concept of «soft skills» is relatively new and unexplored. Although, responding to the demands of the labor market, various training agencies offer various programs aimed at developing «soft skills» [4]. Ability to work in a team, endurance, ability to convince or compromise - without so-called «flexible» skills nowadays practically no job advertisement is possible. In fact, when selecting the personnel, the applicant is checked for conformity with the requirements, which are divided into two categories [2]: «hard skills», they are easy to measure, they are fairly objective. This group includes the professional, academic, knowledge and skills that are necessary for the marketing tasks of the enterprise. «Soft skills», they are difficult to measure, therefore their assessment is subjective character: honesty, initiative, hard work, learning ability, creativity etc.

The key difference in mastery of «soft skills» and «hard skills» is that «soft» Skills are difficult to learn from books or simply by performing functional duties.

In modern world, the main thing is not information, but knowledge and the ability to use it. Knowledge in the modern world can quickly become irrelevant and obsolete. It is more important to obtain the necessary information at the right moment. Those who can master and constantly apply «soft skills» can give the answer to these demanding demands of the labor market.

It should also admit that the results of research conducted at Harvard University and at Stanford Research Institute indicate that professional success due to «hard skills» is only 15%, while «soft skills» is defined at 85% [5]. The result speaks for itself. Another important argument for students in favor of the need to develop and improve «soft» skills.

Another important argument for students in favor of the need to develop and improve «soft» skills is the mobile application for modern portable devices, which is distributed free of charge by one of the largest worldwide companies [1]. This application is intended for the development of interpersonal communication skills through video. As the developer notes, there are more than 10,000 videos and 500 playlists, which are classified for common topics when studying «soft» skills.

In the modern world, the content of the term «workplace» is changing. The level of knowledge required of workers is high. Those specialists who possess «soft» skills increase career opportunities [5].

Development and development of «soft skills» for students is an objective requirement of the labor market. The management of higher education must respond to these requests, and in the light of the wider autonomy of universities in terms of curriculum development, it is necessary to take the initiative and introduce new curricula of training in order to cover the whole spectrum of development of «soft» students' skills during their studies.

REFERENCES

1. James J. Heckman Hard Evidence on Soft Skills [Electronic resource] / J. James Heckman, Tim D. Kautz // Working Paper 18121; National Bureau of Economic Research. June 2012. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nber.org/papers/w18121>.
2. Sytnyk N.I. Personnel management: textbook. Allowance / N.I. Sitnik. – Kiv: Inkos firm, 2009. – 472 p.
3. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>.
4. Dlugunovych N.A. Soft skills as a necessary component of training of IT specialists / N.A. Dlugunovych // Visnyk of Khmelnytsky National University. – 2014. – №6 (219). – P. 239–242.
5. Yankovska O. Report on the results of the First National Forum «Business and Universities» / O. Yankovskaya, M. Saprykina; CSR Development Center. – K., November 27, 2013 – [Electronic resource]. – Access mode: http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport_Final.pdf.

МИСТЕЦТВО

УДК 39+008-047.22]:37.091.3:784(045)

*Віталій Симонян
(Мукачєво, Україна)*

ЕТНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХОВОГО ЦИКЛУ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У сучасній системі майбутнього викладача вокалу в комплексі професійних компетенцій автор актуалізує сутність етнокультурної компетенції викладача вокалу, як фахову підготовку творчої складової, що покликана розвивати у студентів наявність: знань особливостей національного характеру рідного народу та народу, що живе поруч; умінь виділяти в художньому змісті їх спільні та специфічні риси; ціннісних установок щодо виявлення рис поціновувача й просвітителя вітчизняної та зарубіжної музичної культури.

Ключові слова: *етнос, культура, етнокультура, компетентність, етнокультурна компетентність.*

In the complex of professional competencies of the future vocal teacher's modern program the author actualizes the essence of ethnocultural competence of vocal teacher as a professional elaborating of the creative component, which is designed to develop: students' knowledge of national characteristics of the native people and nearby nations; the ability to distinguish in the artistic content their common and specific features; values to identify the traits of the connoisseur and educator of domestic and foreign music culture.

Approaches to the definition of the content of the concept are analyzed, the essence of the phenomenon of ethnocultural competence is revealed. The focus is on the role of ethnic traditions, which encompasses the identity, mentality of the people with specific socio-psychological components that should provide owners with values different from other ethnic groups that also reflect the relevant ethnic thinking and ethnic consciousness. Emphasis is placed on the multi-ethnic aspect of acquiring ethnocultural competence.

Key words: *ethnos, culture, ethnoculture, competence, ethnocultural competence.*

Постановка проблеми. Вокальне навчання є однією з основних виконавських та практичних дисциплін фахового циклу у процесі підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва. Вокальна підготовка спрямована на пристосування голосового апарату студентів до професійного співу. Цей процес ґрунтується на формуванні стійких вокальних умінь і навичок, які формуються на основі оволодіння механізмами «постановки голосу».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етнокультури цікавила багатьох дослідників, серед яких О. Комаровська, Н. Коршунова, Л. Куненко, О. Отич, А. Панькін, Ю. Руденко, А. Садохін, С. Федоров, О. Хоружа, Л. Яновська. Висвітлюється вона і у публікаціях Е. Абдуліна, Т. Дятленко, Н. Лисенко, Г. Лозко, Т. Фопель.

Мета статті – дослідити процес вокальної підготовки етнокультурної компетентності фахового циклу.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі пріоритетним для процесу вокальної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва стає формування нового культурно-освітнього ідеалу на засадах етнокультурологічного підходу.

У народно-пісенній творчості протягом тривалого часу відбувався добір найбільш ефективних і доцільних вокально-технічних прийомів та засобів. Найсуттєвіші ознаки української вокальної школи відображено та зафіксовано в українських народних піснях.

В процесі вивчення та виконання українських народних пісень студенти здобувають не тільки вокально-технічні навички, а й знання про історію та культуру України, що формує у них почуття національної гордості і поваги до славетного минулого свого народу.

Вивчаючи на заняттях з «Постановки голосу» українські народні пісні майбутні вчителі навчаються відтворювати й усвідомлювати значення інтонацій голосу: благальні, вольові, лагідні, грізні тощо. Інтонаційний контур найдавніших «наспівів» був невіддільний від вольових, благальних, грізних та інших виявів, які вживалися й у звичайному мовленні. Вивчаючи давні народні пісні, студенти мають можливість на індивідуальних заняттях з постановки голосу порівняти їх з сучасними піснями рідного народу – в яких виявляють первісний, комунікативний чи магічний зміст [1].

І врешті, знання з етнокультурної спадщини знаходять своє втілення під час знайомства з авторськими методиками навчання співу, для прикладу – методика В. Ємельянова; а також знайомляться зі стилями (манерами) співу в народі [1]:

- 1) співучий стиль – широкий, плавний, зв'язний, плинний стиль, кантилена. Це найбільш поширений у народному співі стиль;
- 2) декламаційний стиль, який наближається до будови й інтонацій мовлення (речитатив), існує в окремих різновидах співу кобзарів, лірників;
- 3) колоратурний стиль – певною мірою передбачає велику кількість прикрас, пасажів, які виконуються у швидкому темпі на окремі голосні або склади. Найменш поширений у народному співі.

Вивчаючи вокальний репертуар на індивідуальних заняттях уможливилось реалізація основних функцій етнокультурної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва: світоглядна, ціннісна, комунікативна, діагностична, прогностична [1].

Світоглядна функція є стрижнем культури, що об'єднує у свідомості особистості знання про світ і саму себе, визначає пріоритет тих чи інших цінностей. Світогляд, як цілісне уявлення про природу, суспільство, виявляється у системі цінностей, ідеалів особистості, що включає сукупність знань про світ, почуття, ставлення, оцінки, переконання тощо.

Ціннісна функція є важливим показником навчальної та виконавської діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва. На думку Е. Абдулліна, ціннісна функція є найважливішим «зерном та показником виникнення і функціонування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва, його рефлексивного відношення до об'єктів музично-педагогічної діяльності: до учнів, до музики, до реалій музично-педагогічної теорії і практики, до самого себе».

Комунікативна функція пов'язана з великим впливом, що його здійснює на учнів особистість вчителя, його моральна культура, вміння встановлювати й підтримувати доброзичливі відносини з школярами, власним прикладом

пробуджувати їх до подальшої активної практичної діяльності. Ефективне застосування у практичній діяльності майбутнього вчителя музики комунікативної функції надає можливість створювати у навчальному середовищі творчу взаємодію між учителем та учнями.

Діагностична функція пов'язана з розпізнаванням та вивченням істотних ознак етнокультурної освіченості, форм визначення як реалізованих цілей мистецької освіти. Ця функція дозволяє у процесі безпосереднього опитування студентів та викладачів вищих навчальних закладів виявити їх ставлення до формування етнокультурної підготовки у процесі фахового навчання.

Прогностична функція дозволяє здійснити прогнозування предметного змісту етнокультурної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва у процесі фахового навчання і конструювати форми майбутньої спільної діяльності викладача та студентів як учасників і суб'єктів творчої етнокультурної взаємодії та комунікації. У процесі такого виду діяльності відбувається інтерпретація важливих стимулів, що дозволяють виявити сучасні тенденції, установки, емоційні стани учасників педагогічної взаємодії в етнокультурному навчанні.

Слід враховувати й те, що майбутні викладачі вокалу – живуть і навчаються в конкретному соціокультурному середовищі, належать до певного етносу. Саме тому, на думку О. Олексюк, виховання має здійснюватись з опорою на національні традиції народу, його культуру, обрядовість, звичаї [2, с. 27]. Національна культура, як зазначає дослідниця, надає специфічного колориту середовищу, в якому функціонують різні освітні заклади. Тому завдання педагогів полягає в тому, щоб, з одного боку, вивчати, формувати це середовище, а з іншого – максимально використовувати його виховні можливості. Національна культура, як зазначає дослідниця, надає специфічного колориту середовищу, в якому функціонують різні освітні заклади. Тому завдання педагогів полягає в тому, щоб, з одного боку, вивчати, формувати це середовище, а з іншого – максимально використовувати його виховні можливості.

На сучасному етапі пріоритетним для процесу вокальної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва стає формування нового культурно-освітнього ідеалу на засадах етнокультурологічного підходу.

У народно-пісенній творчості протягом тривалого часу відбувався добір найбільш ефективних і доцільних вокально-технічних прийомів та засобів. Найсуттєвіші ознаки української вокальної школи відображено та зафіксовано в українських народних піснях. Так, Н. Татарінова, маючи багаторічний стаж практичної роботи з вокалістами-початківцями, упорядкувала 5 збірок «Педагогічного репертуару вокаліста». У них містяться романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків для всіх типів голосів (сопрано, меццо-сопрано, тенор, баритон, бас), які на даний час є основним дидактичним матеріалом для формування і розвитку творчих можливостей і професійного вдосконалення майбутніх викладачів музичного мистецтва. Завдяки зручним мелодичним зворотам, розрахованим на діапазон необроблених голосів, народні пісні сприяють ефективному розвитку вокальної техніки студентів на заняттях з постановки голосу. Аналіз майже 2000 українських народних пісень показав, що в них домінує звуковисотний діапазон квінти (38% зразків), менше септими (19%), сексти (19%), октави (13%) [3, с. 132]. Саме тому, що голоси студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах на педагогічному факультеті, можна кваліфікувати як

камерні зі скороченим звуковисотним діапазоном, українські народні пісні слід вважати найбільш придатними для вокальної роботи.

Українська національна вокальна традиція зумовлена багатьма чинниками: менталітетом, специфікою психології, темпераменту, смаків, фонетичним складом мовлення, уподобань, мрій – усім різноманіттям життя народу. Український народний пісню притаманний поступеневий, майже позбавлений значних стрибків рух мелодії, який зумовлює розвиток голосу, близького до італійського бельканто [3, с. 132]. Тому до навчального репертуару студентів обов'язково слід включати українські народні пісні, твори шкільного педагогічного репертуару, який вони використовуватимуть у своїй практичній діяльності.

Таким чином, проведений аналіз наукових і методичних джерел дозволили окреслити сутність і специфіку організації вокальної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва спрямованої на формування їх готовності для впровадження етнокультурного виховання підростаючого покоління засобами національного вокального мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Хоружа О.В. Етнокультурна освіта в системі фахової підготовки майбутнього вчителя музики / О.В. Хоружа // Наука і молодь: Збірник праць щорічної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (18 квітня 2008 року) – К.: Міжгалузевий інститут управління, 2008. – Вип. 3. – С. 14–16.
2. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді: Монографія / відпов. ред. Л.Г. Коваль. – К.: КДІК, 1996. – 253 с.
3. Якунчев М.А., Карпушина Л.П. Етнокультурная подготовка студентов высших педагогических учебных заведений / М.А. Якунчев, Л.П.Карпушина//Методология, теория и технология этнокультурной подготовки студентов высших учебных заведений: матер. республ. науч.-практ. конф. Саранск: из-во Мордовского Государственного педагогического института имени М.Е. Евсевьева, 2010. – С. 75.

ПЕДАГОГІКА

УДК 514.113.5

Мейрамқұл Абдрахманова, Құндыз Бахытова
(Арқалық, Қазақстан)

МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДА ДЕНЕЛЕРДІҢ
КОМБИНАЦИЯСЫНДАҒЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУГЕ ҮЙРЕТУ
ЖОЛДАРЫ

Бұл мақалада мектеп геометрия курсында денелердің комбинациясындағы есептерді шешуге үйрету жолдары қарастырылған.

Кілтті сөздер: мектеп геометрия курсы, денелердің комбинациясы, көпжақтар, айналу денелері.

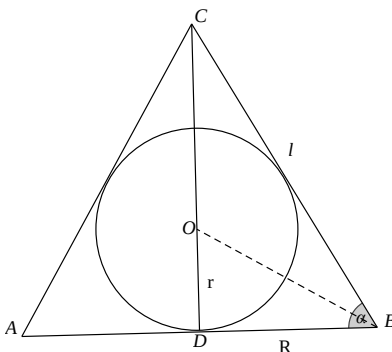
This article discusses ways of teaching problem solving in combinations of bodies in a school geometry course.

Key words: school geometry course, combinations of bodies, polyhedral, bodies of revolution.

Геометриялық денелердің комбинациясы – мектеп геометрия курсындағы күрделі тақырыптардың бірі. Бұл тақырыптарды оқушылар бойындағы планиметрия және стереометрия курстарының барлық білім, білік, дағдылар жүйесін дамытып, геометрия курсын тереңдетеді және кеңейтеді, нақты өмірде геометриялық білімнің практикалық қолданылуын көрсетеді. Оқушылар бойындағы кеңістік көріністерін қалыптастыру және дамыту бойынша жүйелі тапсырмалар беру арқылы, геометриялық көрнекілік әдістерді қолдану ойлаудың тиімді, көрнекі-бейнелі түрлерін дамытып, практикалық математикалық күздіреттіліктерді дамытуға ықпал етеді.

1. Конусқа іштей шар сызылған. Конустың жасаушысы l -ге тең және ол табан жазықтығымен α бұрыш жасайды. Шардың көлемін табыңыздар.

Шешуі. Конустың осьтік қимасын кескіндейміз. Конус радиусы r шармен қиылысқанда, қима ABC үшбұрышын іштей сызылған радиусы $OD = r$ болатын дөңгелек болады (1-суретке сәйкес). ODV үшбұрышынан r -ді табамыз:



1-сурет. Конусқа іштей сызылған шар

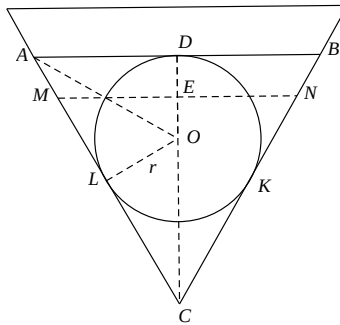
$$r = R \cdot \operatorname{tg} \frac{\alpha}{2} = l \cdot \cos \alpha \cdot \operatorname{tg} \frac{\alpha}{2}$$

$$\text{Жауабы: } V = \frac{4\pi^3 \cdot \cos^3 \alpha \cdot \operatorname{tg}^3 \frac{\alpha}{2}}{3}$$

2. Табаны жоғары қаралып қойылған конустың осьтік қимасы-тең қабырғалы үшбұрыш. Конустың ішіне радиусы r шар салынған және деңгейі шармен жанасатын су құйылған. Шарды конустан суырып алғанда, конустың ішіндегі судың биіктігі қандай болады?

Шешуі. Конус тәрізді ыдыстың осьтік қимасын кескіндейміз. Ад-судың деңгейі. ABC үшбұрышы – тең қабырғалы үшбұрыш, бұл үшбұрышты іштей KDL дөңгелегі (шардың үлкен дөңгелегі) сызылған (2-суретке сәйкес).

$$R = OD \cdot \operatorname{tg} 60^\circ = r\sqrt{3} \text{ және } H = CD = 3r.$$



2-сурет. Конустың осьтік қимасы-тең қабырғалы үшбұрыш

Ыдыстың ішіндегі судың V көлемі ABC конусының көлемінен шардың көлемін шегерге тең болады, яғни [1, с. 143]

$$V = \frac{1}{3} \pi (R^2 H - 4r^3) = \frac{5}{3} \pi r^3$$

Шарды суырып алғанда, су MN деңгейіне дейін түседі және MNC конусын толтырады.

$$CE = h \text{ болсын. Сонда } ME = CE \cdot \operatorname{tg} 30^\circ = \frac{h}{\sqrt{3}} \text{ болады, демек,}$$

$$V = \frac{\pi}{3} ME^2 \cdot CE = \frac{\pi h^3}{9}$$

$$\text{Сонымен мынадай теңдеу шығады: } \frac{\pi h^3}{9} = \frac{5}{3} \pi r^3$$

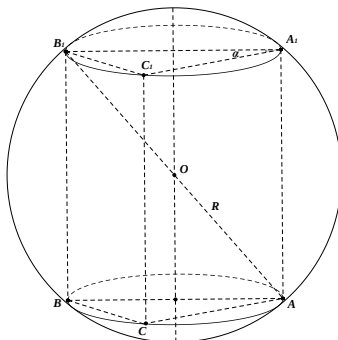
$$\text{Жауабы: } h = r \cdot \sqrt[3]{15}$$

3. Радиусы R -ге тең шарды іштей үш бұрышты тік призма салынған. Бұл призманың табаны – сүйір бұрышы α -ға тік бұрышты үшбұрыш, ал үлкен бүйір жағы квадрат. Призманың көлемін табыңыздар.

Шешуі. Призманың табандарының жазықтықтары (BAC және $B_1A_1C_1$ үшбұрыштары) шарды шеңбер бойымен қияды. Тік бұрышты ABC және

$A_1B_1C_1$ үшбұрыштары осы шеңберлерді іштей сызылған. Сондықтан AB және A_1B_1 гипотенузалары шеңбердің диаметрлері болады. ABB_1A_1 жазықтығы шардың центрі арқылы өтеді. Есеп шарты бойынша ABB_1A_1 квадрат болғандықтан, $H = AA_1 = R\sqrt{2}$ және $AB = R\sqrt{2}$ болады (3-суретке сәйкес).

$$\text{Жауабы: } V = \frac{R^3 \sin \alpha}{\sqrt{2}}$$



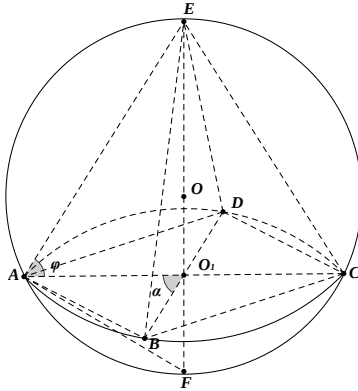
3-сурет. Шарға іштей сызылған призма

4. Пирамиданың табаны – тіктөртбұрыш, оның диагональдарның арасындағы сүйір бұрышы α -ға тең, ал пирамиданың бүйір қырлары табан жазықтығымен φ бұрыш жасайды. Пирамиданы сырттай сызылған шардың радиусы R -ге тең. Призманың көлемін табыңыздар.

Шешуі. Пирамиданың табанының жазықтығы шарды пирамида табанын сырттай сызылған $ABCD$ дөңгелегінің бойымен қияды. Пирамиданың биіктігі осы дөңгелектің O_1 центрі арқылы өтеді (себебі пирамиданың барлық қырларының табанына көлбеу бұрыштары тең болады), сонымен қатар ол биіктік шардың O центрі арқылы да өтеді. Пирамида табанының AC диагоналы мен оның E төбесі арқылы жүргізілген жазықтық шарды пирамиданың AEC диагональ қимасын сырттай сызылған үлкен дөңгелектің бойымен қияды (4-суретке сәйкес). AEC үшбұрышының AEC бұрышы $180^\circ - 2\varphi$ -ге тең: бұл үшбұрыштардан синустар теоремасы бойынша $AC = 2R \cdot \sin(180^\circ - 2\varphi) = 2R \sin 2\varphi$ екенін табамыз:

$$EO_1 = H = AO_1 \cdot \operatorname{tg} \varphi = R \cdot \sin 2\varphi \cdot \operatorname{tg} \varphi$$

$$\text{Жауабы: } V = \frac{1}{3} R^3 \cdot \sin^3 2\varphi \cdot \sin \alpha \cdot \operatorname{tg} \varphi$$



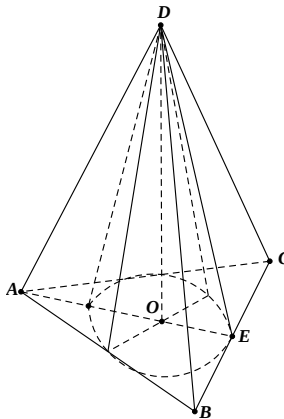
4-сурет. Пірамідага сырттай сызылган шар

5. Конустың табанының радиусы R -ге тең, ал осі арқылы жүргізілген қимасының төбесіндегі бұрышы α . Конусты сырттай сызылған дұрыс үшбұрышты пирамиданың көлемін табыңыздар [2, с. 136].

Шешуі. Пирамида табанын іштей сызылған шеңбердің OE радиусы R -ге тең болғандықтан, $AB = 2R\sqrt{3}$ болады. DOE үшбұрышынан

$$DO = H = R \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2} \text{ екенін табамыз (5-суретке сәйкес).}$$

$$\text{Жауабы: } V = \sqrt{3}R^3 \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2}$$



5-сурет. Конусқа сырттай сызылган пирамида

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Понарин Я.П. Элементарная геометрия. Стереометрия, преобразования пространства. – М.:МЦНМО, 2006. – С. 143–154.
2. Прасолов В.В., Шаригин И.Ф. Задачи по стереометрии. – М.:Наука, 2000. – С. 136–139.

УДК 514.112.4

*Мейрамкул Абдрахманова, Қуаныш Мұбарак
(Арқалық, Қазақстан)*

**МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДАҒЫ ТІРЕК
КОНФИГУРАЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУГЕ
ҮЙРЕТУ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ**

Бұл мақалада мектеп геометрия курсындағы тірек конфигурациялары және оларды есептерді шешуге үйрету кезінде қолдану тәсілдері қарастырылған.

Кілтті сөздер: *мектеп геометрия курсы, тірек конфигурациялары, шеңбер, көпбұрыш.*

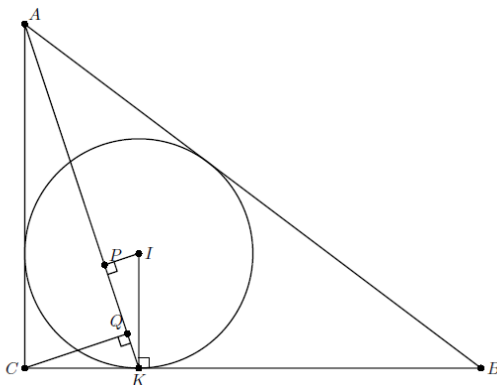
This article discusses the supporting configurations in the school geometry course and how they are used in teaching problem solving.

Key words: *school geometry course, reference configurations, circle, polygon.*

Мектеп курсының геометриялық есептерді шығару әдістері әртүрлі, және кейбір есептерді шығарудың өзіне тән ерекшеліктері бар. Геометриялық есептерді шығару барысында мектеп курсының теориялық бөлімінде қарастырылатын мәліметтерді жақсы біліп, есептер шығару барысында қолдану өте маңызды. Есептерді шығарудың әдістерін білумен қатар, кейбір тапсырмаларда берілген фигуралардың конфигурациясына қажетті тұжырымдарды пайдалану қажеттігі туындайды. Бұл тапсырмаларды шығару барысында тірек конфигурацияларын қолдануға тура келеді.

1. ABC тікбұрышты үшбұрышқа (C бұрышының шамасы 90°) іштей сызылған шеңбер BC катетін K нүктесінде жанады. Іштей сызылған шеңбердің AK хордасы, C нүктесінен осы түзуге дейінгі қашықтықтан екі есе үлкен екендігін дәлелде.

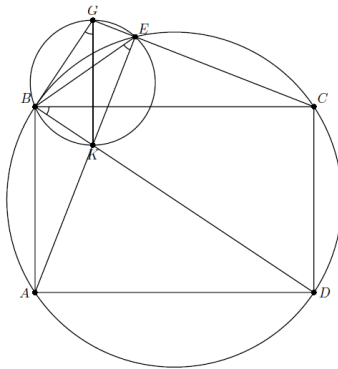
Шешуі. I нүктесі үшбұрышқа іштей сызылған шеңбердің центрі болсын. P және Q нүктелері сәйкесінше I және C нүктелерінің AK хордасына түсірілген проекциясы. ІКС бұрышы тік бұрыш болғандықтан, ІСК бұрышының шамасы 45° -қа тең болады, олай болса ІКС үшбұрышы теңбүйірлі үшбұрыш, сондықтан ІК=КС. Сонымен қатар ІКС және КСҚ бұрыштары тең болады. Демек, ІКР және КСҚ үшбұрыштары тең яғни КР=СҚ. Ал Р нүктесі шеңберді қиып тұрған хорданың ортасы, олай болса есептің жауабы тұжырымдалады (1-суретке сәйкес) [1, с. 22].



1-сурет. Тікбұрышты үшбұрышқа іштей сызылған шеңбер

2. ABCD тіктөртбұрышына сырттай шеңбер сызылған. Шеңбердің кіші BC доғасынан E нүктесі алынған. Шеңберге B нүктесі арқылы CE түзуін G нүктесінде қиятын жанама жүргізілген. AE және BD кесінділері K нүктесінде қиылысады. GK және AD түзулерінің перпендикуляр екендігін дәлелдендер.

Шешуі. $\angle DBG = \angle AEC = 90^\circ$ болғандықтан, BGKE төртбұрышы іштей сызылған. Демек, $\angle BGK = \angle BEA = \angle DBC$ және $GK \perp BC$ болады (2-суретке сәйкес).



2-сурет. Тіктөртбұрышқа сырттай сызылған шеңбер

3. ABC үшбұрышында $\angle A = 60^\circ$ -қа тең. AA' , BB' , CC' биссектрисалары. $\angle B'A'C' \leq 60^\circ$ екендігін дәлелдендер.

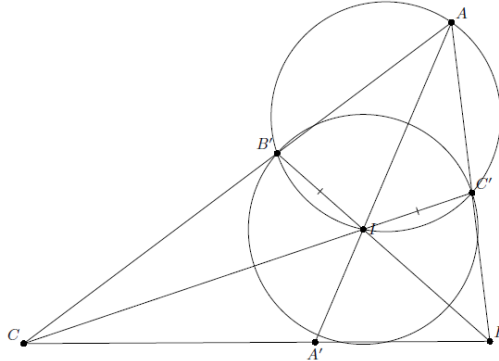
Шешуі. Теңқабырғалы үшбұрыш үшін есеп шарты орындалатындығы белгілі, сондықтан $AC > AB$ деп алуға болады.

Айталық I биссектрисалардың қиылысу нүктесі. Онда $\angle BIC = 120^\circ$, осыдан $AB'IC'$ төртбұрышы іштей сызылған, AI биссектриса болғандықтан $BI = CI$ теңдігі орындалады.

$\angle ACB = 2\gamma$ деп алайық, онда $\gamma < 30^\circ$ және

$$IA' = \frac{r}{\sin \angle AA'B} = \frac{r}{\sin(2\gamma + 30^\circ)} > \frac{r}{\sin(\gamma + 60^\circ)} = \frac{r}{\sin \angle CC'B} = IC'$$

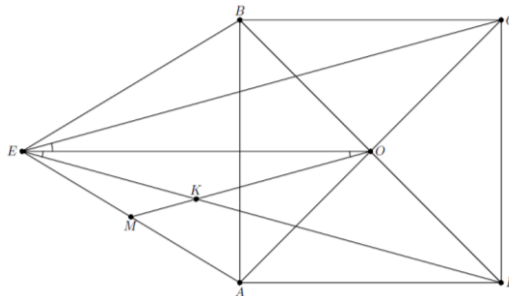
Сондықтан A' нүктесі центрі I радиусы IC' болатын шеңбер сыртында жатады, онда $\angle B'A'C' \leq 60^\circ$ орындалады (3-суретке сәйкес).



3-сурет. Үшбұрыш биссектрисалары

4. ABCD квадратының AB қабырғасы арқылы квадраттың сыртына теңбүйірлі ABE үшбұрышы тұрғызылған ($AE=BE$). M нүктесі AE кесіндісінің ортасы, AC және BD кесінділері O нүктесінде қиылысады және K нүктесі ED және OM кесінділерінің қиылысу нүктесі. EK кесіндісінің KO кесіндісіне тең екендігін дәлелдендер.

Шешуі. OM кесіндісі ACE үшбұрышының орта сызығы, OM және EC өзара параллель кесінділер, осыдан $\angle KOE = \angle OEC$ екендігі шығады. EO түзуі CED бұрышының биссектрисасы. Демек, $\angle EOK = \angle OEK$ бұрыштары тең болады, және OKE үшбұрышы теңбүйірлі үшбұрыш (4-суретке сәйкес).

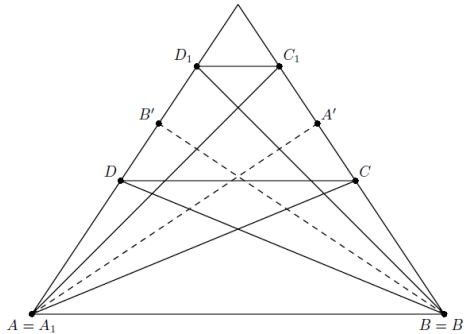


4-сурет. Кесінділер теңдігін дәлелдеу

5. ABCD және $A_1B_1C_1D_1$ төртбұрыштарында сәйкес бұрыштары тең, және $AB = A_1B_1$, $AC = A_1C_1$, $BD = B_1D_1$. ABCD және $A_1B_1C_1D_1$ төртбұрыштары тең болуы міндетті ма?

Шешу. Айталық $A = A_1$, $B = B_1$, $\triangle AXB$ үшбұрышы теңбүйірлі үшбұрыш болсын. AA' , BB' оның биіктіктері, C және C_1 нүктелері BX

кабырғасында, D және D_1 нүктелері AX кабырғасында жатады, $CA' = C_1A' = DB' = D_1B'$ теңдіктері орындалады. Онда $AC = AC_1 = BD = BD_1$ және $ABCD$, $A_1B_1C_1D_1$ теңбүйірлі трапеция шарттары орындалғанымен, олар тең бола алмайды (5-суретке сәйкес) [2, с. 178].



5-сурет. Төртбұрыштар теңдігін дәлелдеу

6. Центрлері O_1 және O_2 нүктелерінде болатын ω_1 , ω_2 шеңберлерлер сәйкесінше бірінен соң бірі орналасқан. Осы шеңберлер бойындағы C_1C_2 нүктелері O_1O_2 түзуінің бір жағында жатыр. O_1C_1 сәулесі ω_2 шеңберін A_2 , B_2 нүктелерінде қияды, ал O_2C_2 сәулесі ω_1 шеңберін A_1 , B_1 нүктелерінде қияды. Егер $C_1C_2 \parallel O_1O_2$ болғанда ғана, $\angle A_1O_1B_1 = \angle A_2O_2B_2$ болатындығын дәлелдендер.

Шешуі. Айталық, R_1 , R_2 шеңберлердің радиустары болсын, M_1 , M_2 нүктелері сәйкесінше A_1B_1 және A_2B_2 кесінділерінің орталары, H_1 , H_2 нүктелері C_1C_2 нүктелерінен O_1O_2 кесіндісіне түсірілген проекциялар. $\angle A_1O_1B_1 = \angle A_2O_2B_2$ бұрыштарының теңдігінен келесі қатынасты аламыз

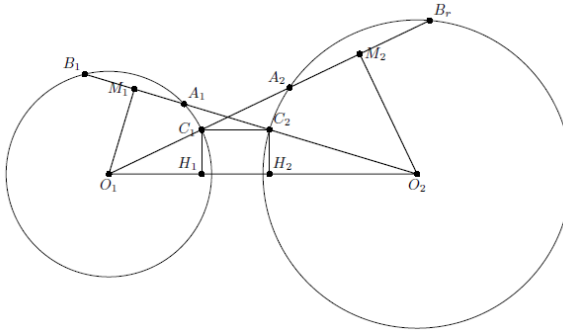
$$\frac{O_1M_1}{R_1} = \frac{O_2M_2}{R_2}. \quad O_1O_2M_2 \text{ үшбұрышы } O_1C_1H_1 \text{ үшбұрышына ұқас}$$

болғандықтан, $\frac{O_2M_2}{R_2} = \frac{C_1H_1 \cdot O_1O_2}{R_1R_2}$ болады. Сол сияқты

$$\frac{O_1M_1}{R_1} = \frac{C_2H_2 \cdot O_1O_2}{R_1R_2} \text{ қатынасы орындалады. Демек}$$

$$\frac{O_1M_1}{R_1} = \frac{O_2M_2}{R_2} \text{ қатынасы } C_1H_1 = C_2H_2 \text{ қатынасына тең мағыналы болады,}$$

олай болса $C_1C_2 \parallel O_1O_2$ түзулері параллель болады (7-суретке сәйкес).



6-сурет. Шеңберлер

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Заславский А.А., Протасов В.Ю., Шаригин Д.И. Геометрические олимпиады им. И.Ф. Шаригина. – М.: МЦНМО, 2007. – С. 22–27.
2. Зеленак О.П. Решения задач по планиметрии. – Киев, Москва: ДиаСофтЮП, ДМК Пресс, 2008. – С. 178–182.

УДК 514.113.6

Мейрамкул Абдрахманова, Аружан Уахитова
(Арқалық, Қазақстан)

МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫ БОЙЫНША «АЙНАЛУ ДЕНЕЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ БАҒЫТЫ

Бұл мақалада мектеп геометрия курсы бойынша «Айналу денелері» тақырыбын оқытудың қолданбалы және практикалық бағыты қарастырылған.

Кілтті сөздер: мектеп геометрия курсы, айналу денелері, цилиндр, конус, шар, сфера.

This article examines the applied and practical orientation of the study of the topic "Solids of revolution" in the school geometry course.

Key words: school geometry course, bodies of revolution, cylinder, cone, ball, sphere.

Қазіргі мектептегі білім беру – әртүрлі пәндер жүйесі, олардың ішінде геометрия маңызды орын алады. Геометрия курсының оқытудың басты мақсаты: оқушылар бойында негізгі геометриялық фигуралар мен олардың қасиеттері туралы түсінік қалыптастыру, қоршаған әлемді түсіну, оны модельдеуді үйрену, геометриялық білімдердің өмірде практикалық қолдануларын көрсету.

Қолданбалы және практикалық бағыты нақты оқу процесінде өте тығыз байланысты. Оқушылар практикалық мазмұндағы есептерді қызығушылықпен шешеді және қабылдайды. Практикалық тапсырмалар орындау барысында теориялық мәселенің қалай пайда болатынын, теориялық есепті практикалық формада қалай беруге болатындығын қызығушылықпен бақылайды.

Геометрияны оқытудың қолданбалы бағыты оның мазмұны мен әдістерін өмірмен, басқа ғылымдардың негіздерімен тығыз бойланыста болуға, мектеп оқушыларын алдағы кәсіби іс-әрекетте математикалық білімді қолдануға дайындайды.

«Айналу денелері» тақырыбын оқыту оқушылардың геометрия туралы білімдерін тереңдетуге, пән ішіндегі байланыстарды кеңейтуге, есептерді шешудің арнайы әдістерін игеруге, зерттелген әдістерді есептер шығару барысында сенімді қолдануға, көлемді денелерге байланысты есептерді шешуде графикалық көріністерді пайдалануға мүмкіндік береді. «Айналу денелері» тақырыбын зерттеуде черттеж өте маңызды роль атқарады, ол кеңістіктегі қиялды дамытудың негізгі құралы [1, с. 32].

1. Маяланған пішеннің пішіні төбесі конус болып келген цилиндр тәрізді. Оның табан радиусы 2,5 м, биіктігі 4 м және маяның цилиндр тәрізді бөлігінің биіктігі 2,2 м. Пішеннің тығыздығы $0,03 \text{ г/см}^3$. Маяның массасын анықтаңыздар.

$$\text{Шешуі. } \rho = 0,03 \text{ г/см}^3 = 30 \text{ кг/м}^3$$

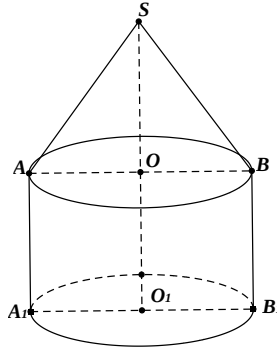
$$OA = R, OO_1 = h_1, OS = h_2$$

$$R = 2,5 \text{ м}, h_1 = 2,2 \text{ м}$$

$$h_2 = 4 - h_1 = 1,8 \text{ м}$$

$$m = V \cdot \rho = \rho(V_1 + V_2) = \rho \left(\pi R^2 \cdot h_1 + \frac{1}{3} \pi R^2 h_2 \right) = \rho \pi R^2 \left(h_1 + \frac{1}{3} h_2 \right) =$$

$$= 30 \pi \cdot 2,5^2 (2,2 + 0,6) = 525 \pi (\hat{e} \tilde{a}) \approx 1648 (\hat{e} \tilde{a})$$



1-сурет. Конус және цилиндр

2. Биіктігі 0,18 м және табанының диаметрі 0,24 м конус тәрізді ыдысқа құйылған сұйық табанының диаметрі 0,1 м болатын цилиндр тәрізді ыдысқа құйылды. Ыдыстағы сұйықтың деңгейі қандай биіктікте тұрады?

Шешуі. Конус тәрізді ыдыстың көлемін тауып аламыз:

$$V_0 = \frac{1}{3} \pi R_0^2 \cdot h_0 = \frac{1}{2} \pi d_0^2 \cdot h_0 = \frac{1}{12} \pi \cdot 0,24^2 \cdot 0,18 = 0,864 \cdot 10^{-3} (\text{і}^3)$$

Ыдыстағы сұйық көлемі өзгерген жоқ, сол себепті де цилиндр көлемі:

$$V = V_0, \frac{\pi d^2}{4} \cdot h = V_0$$

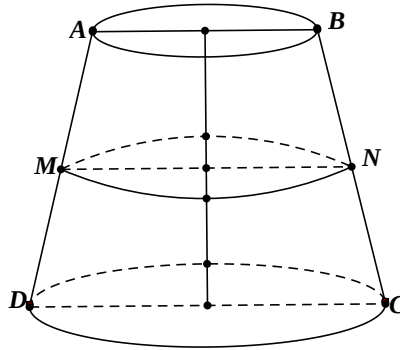
$$h = \frac{4V_0}{\pi d^2} = \frac{4 \cdot 0,864 \cdot \pi \cdot 10^{-3}}{\pi \cdot 0,01} = 0,3456 (\text{і}) \approx 0,35 (\text{і})$$

3. Ұзындығы 15,5 м қарағай бөрененің екі басының диаметрлері 42 см және 25 см. Бөрененің көлемін оның орта көлденең қимасының ауданын ұзындығына көбейтіп есептегенде қандай қате (процентпен алғанда) жіберіледі?

Шешуі. ABCD осьтік қимасын жүргіземіз. Онда MN- ABCD трапециясының орта сызығы болады (2-суретке сәйкес).

$$AB = 25 (\text{ñì}) = 0,25 (\text{і}), CD = 42 (\text{ñì}) = 0,42 (\text{і})$$

$$MN = \frac{AB + CD}{2} = 0,335 (\text{і})$$



2-сурет. Қиық конус

Енді бөрененің көлемін табамыз:

$$V = \frac{1}{3} \pi h (S_1^2 + \sqrt{S_1 S_2} + S_2^2) = \frac{1}{3} \pi h (R^2 + Rr + r^2) =$$

$$= \frac{1}{3} \cdot 3,14 \cdot 15,5 \cdot (0,21^2 + 0,21 \cdot 0,125 + 0,125^2) \approx 1,395 (\text{м}^3)$$

Бөрененің көлемін оның орта көлденең қимасының ауданын ұзындығына көбейтіп есептегенде:

$$V = \pi \cdot \frac{MN^2}{4} \cdot h = 3,14 \cdot \frac{0,335^2}{4} \cdot 15,5 \approx 1,365 (\text{м}^3)$$

$$\frac{1,395 - 1,365}{1,395} \cdot 100\% \approx 2,15\% \approx 2\%$$

4. Биіктігі табанының диаметріне тең ағаш цилиндрден ең үлкен шар жонып алынған. Материалдың қанша проценті жонылған?

Шешуі. Шар көлемін табамыз: $V_0 = \frac{4}{3} \pi R^3$, ал цилиндр көлемі:

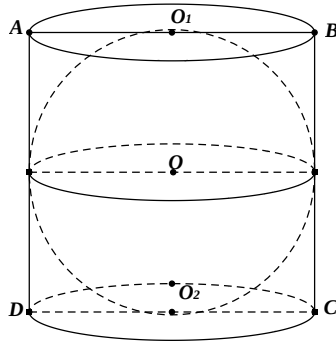
$$V_2 = S \cdot 2R = \pi R^2 \cdot 2R = 2\pi R^3$$

Ал жұмсалған материалдың көлемі (3-суретке сәйкес) [2, с. 45].

$$V_2 = V - V_0 = 2\pi R^3 - \frac{4}{3} \pi R^3 = \frac{2}{3} \pi R^3$$

Енді проценттік қатынасын табатын болсақ:

$$\frac{\frac{2}{3} \pi R^3}{2\pi R^3} \cdot 100\% = 33\frac{1}{3}\%$$



3-сурет. Цилиндрге іштей сызылган шар

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Егупова М.В. Практические приложения математики в школе. – Прометей, 2015. – С. 32.
2. Петрова М.А. Решаем задачи на тему «Тела вращения». – М.: 2002, С. 45.

ОӘЖ 373.5.016:53

*Манат Қожахмет, Аселхан Темірханова, Рухсора Ниязова
(Арқалық, Қазақстан)***ЭЛЕКТРОДИНАМИКА КУРСЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ
ТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ**

Мақалада физикадан оқушылардың танымдық қабілетін қалыптастыру жолдары қарастырылған және электродинамика курсы бойынша сұрақ есептер көрсетілген. Сонымен қатар танымдық міндеттердің маңызы, зерттеушілердің пікірлері келтірілген.

Түйінді сөздер: құбылыс, қолданбалы білім, электродинамика, танымдық қабілет.

The article discusses ways to form students' cognitive abilities in physics and presents questions on the course electrodynamics. In addition, the importance of cognitive tasks and the opinions of researchers are given.

Key words: phenomenon, applied knowledge, electrodynamics, cognitive abilities.

Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік – экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Білім беру жүйесін жетілдіру, физика пәнінің жаңартылған білім мазмұнын оқыту мақсатына сәйкестендіру, оқыту принциптерін белгілеу, оқытудың тиімді әдістері мен ұйымдастыру формаларын анықтау, жаңа технологияларды жасап енгізу осы мақсатқа қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. Жаңартылған білім бағдарламасы негізінде оқушылардың ғылыми көзқарасының негізін қалыптастыру және Әлемнің жаратылыстанымдық-ғылыми бейнесін тұтастай қабылдауды, бақылау қабілеттерін дамыту және табиғат құбылыстарын талдау және таңдау арқылы өмірге қажетті практикалық есептердің шешімдерін таба білуге дағдыландыруға мол мүмкіндік ашылады.

Қазіргі заман талабына сай техниканы дамыту үшін физиканың мәні, қоғам дамуындағы орны арта түсуде. Осы орайда фундаменталдық ғылымдардың ішінде физиканың алатын орны ерекше кендігі айқындала түседі. Заман ағымына сәйкес техниканың негізі физика, яғни электротехника, автоматика, радиоэлектротехниканың қарқынды өсіп дамуының негізінде физика ғылымы жатыр. Физика курсындағы қолданбалы материалды оқыту тұлғаның өз тағдырын таңдау мүмкіндігін табуға, кешенді – жаһанды мәселелерге толы жағдайдағы өмірге дайындауға, оқушының танымын қалыптастыруға дәстүрлі емес жолдарды табуға негізделген ізденісті білім ретінде сипаттайды. Физика – әлем негіздерін түсіндіру дәрежесін, қоғамның интеллектуалды деңгейін сипаттайтын жалпы адамзаттың мәдениеттің бөлігі, қоғамдық үрдістерге әсер ететін жаратылыстану бағдарламасының кешенді әдістемелік және ғылыми негізі болып келеді. Білім мазмұнын жаңарту, оқытуда оқушылардың қолданбалы білімін қалыптастыру, тереңдету және оны саналы меңгертудің әдіс-тәсілдерін жетілдіру педагогикалық зерттеулер көзіне айналуға. Мектептерде білім беру үдерісінің практикасына танымдық және қолданбалы мәселелерді енгізу қажеттігі туындап отыр. Олай болса, орта білім берудің негізгі бағытының бірі – оқушыларға физика курсын тереңдетіп, жетілдіре отырып меңгерту болмақ. Әсіресе, физика курсының

електродинамика бөлімін мазмұны жағынан және әдістемелік тұрғыдан тереңдете жетілдірудің маңызы зор. Бұл ғылым ғылыми-техникалық прогресстің негізі болып табылады

Білім берудің негізгі міндеттерінің бірі ғылыми зерттеулерді білім беру процесімен біріктіру және ғылым мен білімді өндіріспен біріктіру болып табылады. Оқушылардың ғылыми зерттеу әдісі және оның жалпы адамзаттық мәдени құндылықтар жүйесіндегі танымы туралы түсініктерін қалыптастыру мәселесі, сондай-ақ физикалық білімнің қазіргі тұжырымдамасына сәйкес физика ғылымының қолданбалы аспектісін зерттеу маңызды басымдықтардың бірі болып табылады.

Қазіргі физика әдіснамасының идеяларына жүгінумен байланысты физика курсын қайта құру өзекті болып табылады, себебі мектептегі физика курсында ғылыми білім, таным әдістеріне көбірек көңіл бөлу керек. Мектептерде білім беру процесінің практикасына танымдық және қолданбалы мәселелерді енгізу жолдарын табу қажет

Таным әдістерін білу өздігінен құнды емес, ғылыми таным процесі туралы білім оқушыға физикалық құбылыстардың, заңдардың, теориялардың мәнін жақсы түсінуге көмектеседі (В.Н.Мошанский). Сондықтан физика курсының мазмұнын дамыту іргелі идеяларды бөлуге, әдіснамалық мәселелерді қарастыруға, модельдердің, тұжырымдамалардың, заңдардың иерархиясын ескере отырып негізделуі керек. Оқу теориялары мен оқу экспериментін қамтитын оқу физикасы оқыту кезінде ғылыми таным процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Таным әдістерін қолдану сабақтарда зерттеу, қолданбалы мәселелерді жалпылау оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың маңызды алғышарттары болып табылады. Осылайша, физикалық білім дамуының қазіргі кезеңінде әдіснамалық және қолданбалы білімді қалыптастыруға байланысты мәселелерді шешу үлкен мәнге ие болады.

Ғалым физик – әдіскерлер Г.М. Голин, В.В. Майер, Д.Н. Калинин, В.Н. Мошанский, В.Г. Разумовский, А.В. Усова, Ж. Қараев, Т.Т. Галиев оқушылардың білімдерінің жүйелілігі, жалпылау, деңгейлік саралау, оқушылардың ойлауы мен дүниетанымын қалыптастыру және олардың оқу процесінде дамуы, физиканы оқыту процесінде ғылыми таным, оқушылардың әдіснамалық және қолданбалы білімін қалыптастыру мәселелерін зерттеуге айтарлықтай үлес қосты.

Оқу процесінде танымдық міндеттерді қою мен шешудің маңыздылығы белгілі дидактикалық зерттеулерде көрсетілген. Е.Л. Белкин оқу пәндері бойынша оқыту әдістерін талдау нәтижелері негізінде танымдық тапсырмаларды үш түрге бөлуді және тапсырмалардың әр түрі егжей-тегжейлі сипаттаған.

Бірінші типтегі міндеттерге Е.Л. Белкин оқушыдан зерттелетін объектілерге, құбылыстар мен процестерге тән фактілерді байқауға, анықтауға және сипаттауға байланысты әрекеттерді талап ететіндерді атады. Екінші типтегі міндеттерге оқушының зерттелетін объектілер, құбылыстар мен процестер арасындағы байланыстар мен тәуелділіктерді анықтау үшін бұрыннан бар білім жүйелерін тартуға және жаңартуға бағытталған іс-әрекетін анықтайтындар жатады. Танымдық міндеттердің үшінші түріне оқушыны белгілі бір жолмен өзінің танымдық әрекеттерін ұйымдастыру қажеттілігіне жатқызатындар жатады.

Танымдық міндеттердің мәні мен мүмкін мазмұнын талдау көрсеткендей, олар іс жүзінде оқушыны оқу объектісінен оның субъектісіне ауыстыру

шарттарын анықтайды, өйткені ол оқушының оқу ақпаратымен тікелей өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, көптеген дидактилер атап өткендей, бұл өзара әрекеттесудің табиғаты көбінесе танымдық тапсырмада оқу ақпаратын беру әдісіне байланысты. Осыған байланысты танымда ақпаратты берудің дедуктивті және индуктивті әдісі ажыратылады [1].

Индукция және дедукция әдістері – жалпы оқыту әдістерінің әрқайсысының логикалық жағын көрсетеді. Өңгіме, әңгімелесу және дәріс оқу индуктивті (жалқыдан жалпыға) немесе дедуктивті (жалпыдан жалқыға) түрде құрылады. Яғни, алдымен жалпы тұжырымдар жасалып, одан кейін оны растайтын фактілер келтіріледі немесе керісінше алдымен фактілер келтіріліп, одан кейін (оқушыларды қатыстыра отырып) қорытынды жасалып жалпыланады.

Оқу материалдарын индуктивтік тәсілмен беру, негізгі мектепте (7-9 сыныптарда), ал бағдарлы мектепте (10-11 сыныптарда) дедуктивтік әдіспен беріледі. Себебі қазіргі кезде танып-білуде және ғылыми зерттеулерде физикалық теория мен математикалық есептеу әдістері, эксперименттік әдіспен бірдей деңгейде қолданылады. Қазіргі кездегі жаңа физика – эксперименттік және теориялық ғылым, қолданбалы мәселелер кеңінен қарастырылады. Бұл жағдай физиканы оқытудың жоғарғы сыныптарында дедуктивтік әдісті қолдану күшейе түседі [2].

Жоғары сынып физикасы курсының «Электродинамика» бөлімі аясында әдіснамалық және қолданбалы білімді қалыптастырудағы маңызды нәтижеге келесі себептер бойынша қол жеткізуге болады:

- бұл бөлім 10-11 сынып физика курсының жартысынан көбін алады;
- мектептегі физика курсының «Электродинамика» бөлімі екі модель негізінде материалды жалпылау идеясының теориялық дамуын талап етеді: электромагниттік өрістің математикалық моделі (Максвелл теңдеулер жүйесі) және классикалық электронды теориядағы зарядтардың еркін тасымалдаушыларының моделі;
- бөлім аналогия, абстракция, идеализация, ақыл-ой және нақты эксперимент сияқты әдістерді қолдана отырып, электродинамиканың жеке модельдерін зерттейді;
- осы бөлімдегі демонстрациялық эксперимент физика мен электродинамиканың негізгі әдістерін ашуға ықпал етеді, ал зерттеу оқушылардың ғылыми эксперименттің құрылымы туралы білімдерін қалыптастыруға және танымын қалыптастыруға барынша ықпал етеді.

Электродинамика бөлімі бойынша оқушылардың танымын қалыптастыру үшін сұрақ есептердің де өзіндік орны бар:

№1 есеп.

Қуаттары әртүрлі екі шам тізбекке өзара тізбектей жалғанған. Қайсы шам жарқырап жанады?

Жауабы: Қуаты аз шамның кедергісі көп, ал кедергісі көп болатын шамның ұштарындағы кернеу жоғары болады. Кернеу жоғары болған шам жарқырап жанады.

№2 есеп.

Трамвайдың электр желілері тұрақты токпен қоректенеді және де ауадағы өткізгіш тұрақты ток генераторының оң полюсіне, ал рельстері теріс полюсіне жалғанады. Керісінше жалғаса не болады?

Жауабы: Егер, керісінше жалғаса, жалғанған рельс материалы топырақ ылғалы әсерінен электролизге ұшырайды нәтижеде оттегі бөлінеді. Бұл метал коррозиясын тездетеді.

№3 есеп.

Егер теріс электродты суытсақ, жарқыл шығарып тұрған электр доғасына не болады? Егер оң электродты суытсақ ше?

Жауабы: Теріс электродты суытсақ электр доғасы өшіп қалады, өйткені электр доғасы қатты қыздырылған катодтан (теріс электрод) ұшып шығатын электрондардың (термоэлектрондық эмиссия) ағыны арқылы жүзеге асады. Ал, катодты суытқанда термоэлектрондық эмиссия тоқтайды. Оң электродтың суынуы электр доғасына ешқандай әсер болмайды.

№4 есеп.

Неон шамның сыртқы ыдысын ысқылайтын болсақ, онда қысқа мерзімді жарқылды байқауға болады. Бұл құбылысты қалай түсіндіруге болады?

Жауабы: Неон шамында газ жарқылы туғызу үшін онда электр өрісін қоздыру керек. Ал шамның сыртқы шыны ыдысын ысқылағанда электр зарядтары өнеді. Осы зарядтың электр өрісі қысқа мерзімді электр жарқылын туғызады [3].

Қорыта айтқанда физика ғылымындағы зерттеудің теориялық және эмпирикалық әдістерінің логикасы оқу және ғылыми танымдар үшін маңызы бірдей. Таным процесі құбылысты бақылаудан, оны сипаттаудан, яғни фактілерді анықтап көруден басталады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Құдайқұлов М.А., Жанабергенов К.Ж. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. – А.: Рауан, 1998.
2. Акитай Б.Е. Физиканы оқыту теориясы және әдістемелік негіздері. – А.: Қазақ университеті. 2006.
3. Тулегенова А.Қ. Электродинамика бөлімі бойынша эксперименттік есептерді шығару әдістемесі. – Арқалық, 2016.

ОӘЖ 373.5.016:53

*Манат Қожажмет, Спандияр Ташибаев, Арайлым Нурғалиева
(Арқалық, Қазақстан)*

ОРТА МЕКТЕПТІҢ ФИЗИКА КУРСЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Мақалада орта мектептің физика курсында экологиялық білім және тәрбие берудің әдістемесі жазылған. Сонымен қатар мектеп оқулығындағы нақты тақырыптар бойынша экологиялық білім берудің мысалдары көрсетілген.

Түйінді сөздер: *табиғат, оқыту әдістері, экологиялық білім, тәрбие беру.*

The article describes the methods of environmental education and upbringing in high school physics courses. There are also examples of environmental education on specific topics in school textbooks.

Key words: *tabiғat, oytu deter, ecologically Bilim, tarbie take.*

Ғылыми-техникалық прогрестің жедел дамуы қоғам мен табиғаттың арасында күрделі мәселелерді туындатуда. Өйткені өндірістің дамуы барысында табиғи қорлардың дағдарысқа ұшырауына, қоршаған табиғи ортаның ластануына себепші болып, жаңа дағдарыстың туындауына ұйытқы болады. Экологиялық мәселелерді шешу әр түрлі мамандықтағы адамдардың күш біріктіруін, ақыл-ой қосуын және оған шаруашылық басшыларының қатысуын қажет етеді. Себебі, табиғат – адам мен оның мүддесін қорғайтын ғылымның бәріне де ортақ. Табиғат әлемі адамдардың тіршілік ету ортасы. Сондықтан табиғатты қорғауға барлық халықтар, барлық елдер бірдей мүдделі [1].

Әрбір азамат өзін қоршаған табиғи ортаның ерекшеліктерін, құрамды бөліктерін және оны сақтау жолдарын білуге, жауапкершілігін түсінуге міндетті. Экологиялық білім беруді мектептен бастаған дұрыс, оқушылардың бойында табиғатты қорғауға деген көзқарас қалыптастырып, жауапкершілік сезімін оята білу керек. Табиғат құбылыстарының ішкі байланысын түсіну оқушының бойында материалистік көзқарастың қалыптасуы үшін де қажет.

Нақты фактілермен, қызықты мысалдармен физика сабағында экологиялық білім беру оның пәндік мәнін жан-жақты ашумен қоса оқушылардың қоршаған ортаға сүйіспеншілігін арттыра түседі. Табиғатты аялау, соның негізінде имандылыққа, ізгілікке баулу бала тәрбиесіндегі ұлттық тамырдан нәр алып, экологиялық ой-тұжырымдар баланың қоршаған табиғат ортасымен және өмір сүріп отырған қоғамындағы қалыптасқан ғылыми ұғым түсініктермен байланыстырса, соғұрлым өз туған жерін, елін қорғауға, табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндеттейді [2].

Физиканы тек табиғаттағы болып жатқан құбылыстарды зерттейтін пән деп қарастыру дұрыс емес, ол зерттеулермен қатар тәжірибелік сараптамаларды әске асырып, құбылыстардың тікелей өтуіне ықпал етеді.

7-сыныпта физикадан кіріспе сабақ табиғат заңдарынан басталады. Оқушыларға табиғатты қорғау қажеттілігін және техниканың дамуы оған зиян келтіретінін түсіндіре отырып, сабақты жалғастыру керек. Экологиялық мәселелер жоғары сыныптарда да жалғастырылуы қажет. Мысалы, «Атом құрылысы» тарауларын өткенде атомдық жарылыстар, ядролық сынақтардың

табиғатқа, адам өміріне тудыратын қауіптерін айта отырып экологиялық мәселелерді назардан тыс қалдырмау қажет.

Физиканы оқытқанда оқушыларды өзінің тұрғылықты жеріндегі экологиялық мәселелерді айта отырып сол жағдайлармен ұштастыра оқыту маңызды. Мысалы, «Булану және қатаю» тақырыбын өткенде булану жердің құрғауына соның әсерінен топырақ кебу кезінде жердегі шөптердің құрғап тамырына зиян келіп, өсуі тежелетіні, ауаның салыстырмалы ылғалдылығы төмендесе өзен көлдердің булануы, атмосфераның ластануы болатынын ескеру керек. Күннің Жердегі тіршілікке әсері, қар тоқтату жұмысы, оның топыраққа, өсімдікке тигізер әсері, яғни пайдасы мен зияны толық айтылып оқушылардың қызығушылығын ояту қажет. Ауыл маңындағы өзен, көлдердің жағасына қоқыстар тастап, шектен тыс ластаудың осы судағы балықтарға, өсімдіктерге келтіретін зиянын түсіндіріп, осындай келеңсіз жағдайдың болмауына үлес қосуға шақыру керек. Оқушыларға экологиялық білімді барлық тараулар мен тақырыптарға сәйкес түсіндіруге болады.

Көктемдегі қатты суықтар шаруаға зиян келтіретінін алдан ала болжаудың маңызы зор. Олай болса оқушылар білетін құбылыстарды қарастыру қажет: шық нүктесін біле отырып су булары конденсацияланғанда бу құрайтын жылу бөлініп шығады, бұл жылу ауаны жылытуға кетеді. Температураның төмендеуі тоқтайды. Демек шық нүктесі нөлден жоғары жатса түнде суық болмайды, қатқақ болмайды. Шық нүктесі нольден төмен болса ауаның салқындайтынын біледі, оқушылар ауа райын болжауды үйреніп, пәнге қызығушылықтары артады. Сонымен халық болжамдарына сүйеніп ауа райын болжау оқушыларды халық мұрасын қадірлеуге үйретеді, жел оңтүстіктен соқса жылы ауа ағыны келетіні, ұзақ уақыт жел соқса құрғақшылық болатынының экологиялық мәселерге қатысы бар. Орманды жерлердің ылғалдылығы көп мөлшерде болады, себебі орман егістік топырағының қар суымен ағып кетуден сақтайды.

«Атмосфералық қысым» тақырыбында атмосфералық қысымның қалыпты күйден ауытқуы адам денсаулығына және жан-жануарларға кері әсерін түсіндіріп, осы жағдайды бақылауды оқушыларға тапсырма ретінде берсе, тапсырманы аса қызығушылықпен орындап, құбылысты зерттеуге ынтамен кірісері сөзсіз.

Найзағай тақырыбын түсіндіргенде найзағайдың қалай пайда болатынын түсіндіріп қана қоймай, оның адам өміріне табиғатқа тигізетін зардаптарын да түсіндіріп кеткен жөн. Найзағай соққысынан орман тоғайлар өртенуі, электр желісінің бағандарының қирауы, сонымен қатар оның адам өміріне қауіпті екенін айта отырып, ашық жерлерде жаңбардан қорғану үшін жеке тұрған ағашты не үйме шөпті паналауға болмайтын ескерту керек [3].

Жылу өткізгіштік тақырыбында қардың жылуды аз өткізетіні, қар топырақты үсуден сақтайтыны, күзде себілген қыстық дақылдардың қалың қар астында үсімей сақталатыны, оның егіннің ерте пісуіне әсері болатынын айтуға болады.

Қорыта айтқанда адам еңбегімен шаруашылық қызметінің әсерінен табиғат пен ондағы жаратылыс үдерісі бірқатар айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Қоғамдағы техниканың өте шапшаң дамуы табиғатқа, қоршаған ортаға өз әсерін тигізіп, зардаптарын қалдыруда. Сондықтан да оқушыларға табиғатты қорғау қажеттігін, мұның экологиялық жағдайды аз да болса азайтуға қосқан өз үлестері болатынын айтып отыру керек.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Концепция и программа деятельности общеобразовательной школы по экологическому образованию / Зверев И.Д. и др. – М., 1991.
2. Бейсенова Ә.С., Шілдебаева Ж.Б. Экология. – Алматы: АлМУ, 1999.
3. Башарұлы Р., Шүйіншина Ш., Сейфоллина К. Физика жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2018.

УДК 4455

*Анар Тулегенова, Гүлнұр Ергешова
(Арқалық, Казакстан)*

МАГНИТ ӨРІСІНІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Бұл мақалада магнит өрісінің шығу тарихы қарастырылды. Багдад батареясы, Ампер заңы, Фарадей эксперименті, Максвелл теңдеулері қарастырылған.

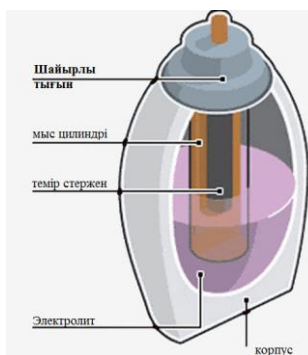
Түйінді сөздер: магнит өрісі, Багдад батареясы, Ампер заңы, Фарадей эксперименті, Максвелл теңдеуі

This article discusses the history of the magnetic field. The Baghdad battery, Ampere's law, Faraday's experiment, Maxwell's equations are considered.

Key words: magnetic field, Baghdad battery, Ampere's law, Faraday's experiment, Maxwell's equation.

Электр және магниттік құбылыстар адамзатқа ежелгі уақыттан бері белгілі, өйткені олар найзағай көрді және көптеген ежелгі адамдар кейбір металдарды тартатын магниттер туралы білді.

4000 жыл бұрын ойлап тапқан 1 суретте Багдад батареясы – адамзаттың біздің кезімізден әлдеқайда бұрын электр қуатын пайдаланғанының және оның қалай жұмыс істейтінін білетіндігінің бірден бір дәлелі. Алайда, 19 ғасырдың басына дейін электр мен магнетизм бір-бірінен бөлек дүние деп қарастырылып, өзара байланысты емес құбылыстар ретінде қабылданып, физиканың әр түрлі салаларына жататын деп саналады.



Сурет 1. Багдад батареясы



Магнит өрісін зерттеу 1269 жылы басталды, француз ғалымы Питер Перегрин (рыцарь Пьер Мерикурт) болат инелерді пайдаланып сфералық магниттің бетіндегі магнит өрісін атап, нәтижесінде пайда болған магнит өрісінің сызықтары екі нүктеде қиылысатынын анықтады, ол оны «полюстер» деп атады [1].

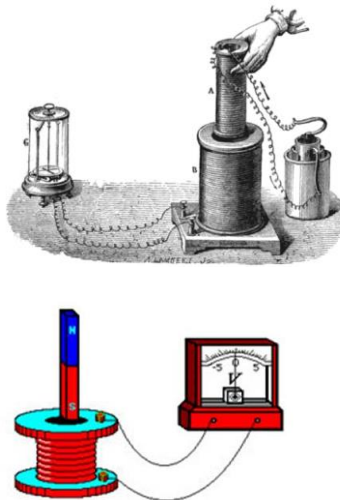
1820 жылы француз физигі А.М. Ампер (1775–1836) бір-бірінен белгілі бір қашықтықта орналасқан өткізгіштердің шағыш кесіндісі бойымен өтетін екі токтың өзара механикалық әсерлесу заңы анықтаған. Ампер заңынан параллель екі өткізгіш бойымен ток бір бағытта жүрсе, олардың бір-біріне тартылатындығы, қарама-қарсы бағытта жүрсе, бір-бірінен тебілетіндігі шығады. Ампер заңы бойынша тогы бар өткізгіштің шағын кесіндісіне (Δl) магнит өрісі тарапынан әсер етуші механикалық күштің (F) шамасы мына өрнек арқылы табылады:

$$F = k \Delta l B \sin \alpha,$$

Мұндағы α – Δl мен B (магнит индукциясының векторы) бағытының арасындағы бұрыш, k – пропорционалдық коэффициент (Гаусс жүйесінде $k=1/c$, Бірліктердің халықаралық жүйесінде $k=1$), I – өткізгіштегі ток күші.

Магниттің токқа әсері туралы Ампер тұрақты магниттің ішінде ток өткізгіштің магнит өрісімен өзара әрекеттесіп, магниттің магнит өрісін жасайтын микроскопиялық тұйық токтар болады деп болжады.

1831 жылы Фарадей эксперимент арқылы электромагниттік индукция құбылысын ашты, яғни ол өзгергіш магнит өрісі осы өткізгішке әсер еткен сәтте өткізгіштегі электр қозғаушы күштің пайда болу фактісін анықтай алды.



Сурет 2. Электромагниттік индукция

Ол өткізгіштен жасалған катушканың ішіндегі магнит өрісі өзгергенде, катушкада ток пайда болатынын анықтады. Бұл құбылыс электромагниттік индукция деп аталады. 2 суретте көрсетілген.

Электромагниттік индукция нәтижесінде пайда болатын электр тогын индукциялық ток деп атайды.

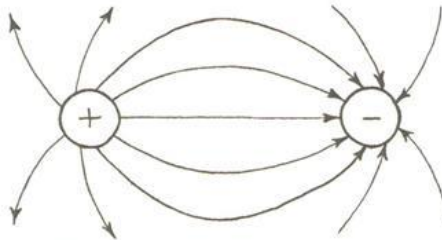
1864 жылы электромагнетизм саласында Фарадей ашқан жаңалықтарды көрнекті ағылшын физигі және математигі Максвелл (1831–1879) дамытып жетілдірді. Оның электромагнетизм теориясында электр мен магнетизмнің органикалық байланысы анықталды. Ертеректе Фарадей айтқан идеяларды негізге ала отырып, Максвелл электромагниттік өріс ұғымын енгізді.

Максвелл математикалық тұрғыдан белгілі электр және магниттік құбылыстарды қорыта білді – ол электромагниттік өріс теориясын құрды, оған сәйкес электромагниттік өріске өзара байланысты электр және магнит өрістері анықтады.

Максвеллдің осы маңызды тұжырымдарының нәтижесі оның негізінен электромагниттік өрістегі кез-келген өзгеріс кеңістікте және диэлектрлік ортада белгілі бір шекті жылдамдықпен таралатын электромагниттік толқындарды тудыруы керек деген болжамы болды, бұл толқындардың таралу ортасының магниттік және диэлектрлік өткізгіштіктеріне байланысты [1].

Өріс туралы ұғым классикалық механикада да қолданылады, бірақ ол математикалық жеңілдік үшін формальды түрде енгізілген.

Электродинамикадағы өріс табиғатта кездесетін материяның ерекше бір түрі. Электромагнит өрісінің энергиясы да, импульсы да бар, оларды алып жүретін өрістің өзі. Электромагниттік өріс алғаш зарядтардың қозғалуымен пайда болғанымен, олар өзін тудырған өріс көздерінен ажырап, кеңістікте электромагниттік толқын ретінде таралады. Мұндай тұжырымға келу үшін көптеген ғалымдардың (Кулон, Эрстед, Ампер, Био-Савара, Фарадей) еңбегі сінді. Ағылшын ғалымы Дж. Максвеллдің электродинамика ғылымына қосқан үлесі өте зор. Ол өз атымен аталған теңдеулер жүйесінің негізін қалаған ғалым.



Сурет 3. Электр заряд

Максвелл теңдеуінің физикалық мағынасын келесі түрде ашуға болады: электр өрісінің күш сызықтары зарядтан басталып, зарядта аяқталады, немесе, бір шегі шексіздікке кетеді. Егер заряд оң болса, ($q > 0$), сол нүктеде өрістің көзі (бастауы) бар, ал зарядтеріс таңбалы болса ($q < 0$), ол нүтедекернеуліктің күш сызықтары аяқталады да, заряд жоқ нүктелерде кернеулік күш сызықтарының басталуы да, аяқталуы да мүмкін емес. 3 суретте заряд электр өрісінің көзі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Хотон Б. Великие тайны и загадки истории // Википедия.
2. Кенжәлиев Д.И. Электродинамика және арнаулы салыстырмалылық теориясы. Оқулық. – Алматы, ЖШС «Эверо», 2012. – 150 б.

УДК 377.147+004.056

*Алла Боришкевич, Наталія Мухаровська
(Новоград-Волинський, Україна)*

СКРАЙБІНГ ЯК МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ

Третє тисячоліття сьогодні називають часом високих комп'ютерних технологій. Інформація та інформаційні процеси стали найважливішою складовою життєдіяльності людини. Новий час диктує нам нові вимоги. Тому актуальними стають питання організації роботи студентів з метою засвоєння «важкого» матеріалу у «легкий» спосіб.

Ключові слова: *скрайбінг, інформаційні процеси, комп'ютерні технології, новітня техніка презентації.*

The third millennium today is called the time of high computer technology. Information and information processes have become the most important component of human life. New times dictate new requirements to us. Therefore, the issues of organizing the work of students in order to master the «difficult» material in an «easy» way become relevant.

Key words: *scribing, information processes, computer technology, the latest presentation techniques.*

Часто викладач ставить перед собою запитання про те, що потрібно сучасному студенту для успішного засвоєння знань? Відповідь є логічною – за мінімальних затрат отримати максимальний результат. З цієї метою ми намагаємось використовувати сьогодні найрізноманітніші методи та технології, які б дали можливість побачити позитивний результат засвоєння знань студентами.

У сучасних умовах, коли різко зростає потреба у розвитку практично-орієнтованих компетентностей майбутнього медичного фахівця, відбувається принципова перебудова організації освітнього процесу на користь тих форм навчання, які створюють умови для розвитку в студентів медичних закладів фахової передвищої освіти здатності самостійно приймати рішення, розв'язувати нестандартні завдання, формують високу професійну компетентність та мобільність.

На прикладі власного досвіду організації позааудиторної самостійної роботи студентів спробуємо продемонструвати використання окремих методів активізації освітнього процесу, зокрема при вивченні медичних дисциплін.

Одним з видів такої роботи є робочий зошит з друкованою основою – це засіб навчання, який містить різнопланові та різнорівневі завдання з метою поглиблення і розширення знань, професійної ерудиції, а також самостійного вивчення частини програмного матеріалу, систематизації, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичного застосування знань з навчального курсу, формування навичок самостійної роботи [1, с. 23].

Під час формування завдань в зошиті часто використовуємо вже відомий метод, хоча це іноземне слово зовсім недавно з'явилося в сфері освіти – скрайбінг – новітня техніка презентації (від англійського «scribe» – накидати ескізи або малюнки). Як відомо, розкриття матеріалу у такий спосіб

ілюструється за допомогою фломастера (олівця) «на льоту» малпонками на аркуші паперу, хоча може бути і магнітний, і комп'ютерний, і апікаційний скрайбінг. Тобто виникає начебто «ефект паралельного проходження», коли ми і чуємо, і бачимо приблизно одне й те ж, при цьому графічний ряд фіксується на ключових моментах. Саме він дозволяє робити складні ідеї і процеси зрозумілими всім, засвоювати інформацію ефективніше і успішно замінює собою нудні і багатослівні пояснення. Як просто розповісти про складне? Як донести складну думку? Як пояснити важкий матеріал студенту? Задіюючи одночасно слух, зір і уяву, студент не лише краще розуміє, але і запам'ятовує. А ще скрайбінг допоможе майбутнім медичним працівникам набутти якостей, які в майбутньому стануть їхньою опорою — логічне, образне, креативне мислення, здатність ефективно працювати в команді, приймати швидкі, практичні рішення.

Педагогічна практика показує, що вивчення та засвоєння нового матеріалу не завжди проходить легко і просто. Одноманітні, рутинні заняття не викликають інтересу у студентів і зовсім не сприяють швидкому запам'ятовуванню навчального матеріалу [2, с. 69]. Більшість із нас має переконання, що малювати можуть лише художники, або, принаймні ті, хто відвідував художню школу. Але ж прості малюнки може намалювати кожен з нас: мислимо ми теж не текстом, а саме образами. Коли, наприклад, думаємо про квіти, то уявляємо саме квітку, а не слово «квітка». Скрайбінг можна використовувати будь-якій людині щодня. Найважливіше, що зображати (малювати) можна як в реальному часі, так і з метою домалювати і т.д.

Наприклад, завдання викладача в зошиті:

- 1) замалюйте червоним кольором на рисунку типову локалізацію бешихи;
- 2) позначте зеленим кольором можливі ускладнення при бешихі (підказка: тромбофлебіт...) (рис. 1).

Або ж елементарні роботи студентів (рис. 2):

- 1) якому захворюванню притаманна дана клінічна картина, коли на шкірі з'являється виразка з темно-коричневим дном із запальним валиком навколо, неболуча; із анамнезу відомо, що хворий працює зоотехніком;

- 2) яку назву мають симптоми, що характерні для ботулізму?(рис. 3).

Головне – навчитися викладачу самому та навчити студентів виділяти основний зміст, який необхідно донести до слухача: за плутаниною великої кількості слів, тексту або картинок можна втратити суть розповіді.

Для скрайбінгу багато не треба: всього лише те, чим малювати, те, на чому малювати і тих, для кого ці малюнки призначені.

Скрайбінг – це процес візуалізації складного сенсу простими образами, при якому отрисовка образів відбувається в процесі донесення інформації. Тому, найважливіше при створенні такої презентації - це навчитися виділяти основний зміст, який ви хочете донести до людей. Часто буває, що за плутаниною великої кількості слів, тексту або картинок люди втрачають суть вашої розповіді [3, с. 2].

Головна мета використання такого виду роботи полягає в організації свідомої навчально-пізнавальної діяльності студентів, що дасть можливість не тільки давати певний обсяг знань, навчати навчатися, а й сформувати спонукальні мотиви до навчання, прогнозує нерозривний зв'язок між мотивом і свідомістю та мотивом і дією.



Рис. 1.

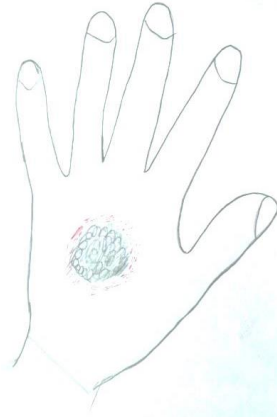


Рис. 2.

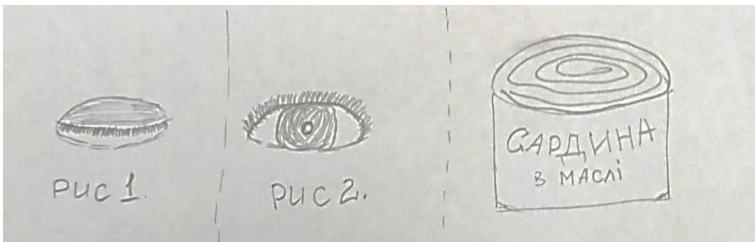


Рис. 3.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чорновіл А.В., Грицко Р.Ю., Лищенко С.А. Клінічне медсестринство в інфектології. – К.: ВСВ «Медицина», 2010.
2. Ісаєва О.С. Розвиток творчих умінь студентів вищих медичних навчальних закладів / О.С. Ісаєва // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 44. – С. 57-65. – Бібліогр.: с. 65; укр.
3. Гайдай Л.А. Интерактивное образование Скрайбинг как инструмент визуализации мышления / Л.А. Гайдай // Инновации в образовании: опыт, проблемы, возможности. – 2015. – №57.

УДК 373.091.313:004

*Вікторія Волошко, Дмитро Спірінцев
(Мелітополь, Україна)*

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОЛЕКТИВНІЙ РОБОТІ УЧНІВ ПРИ НАВЧАННІ ФІЗИКИ

Мультимедійні технології забезпечують можливість аудіовізуального уявлення вивчаємого матеріалу, інтерактивної взаємодії з інформацією. Аудіовізуальний аспект найбільш яскраво проявляється в колективній формі роботи учнів на уроках фізики, а інтерактивний - в індивідуальній формі роботи учнів.

Ключові слова: навчання, мультимедійні технології, пізнавальна діяльність учнів, електронна інтерактивна дошка, дидактичні інформаційні засоби, фізика.

Multimedia technologies provide for the possibility of audio-visual presentation of material, interactive communication with information. The audiovisual aspect is most easily manifested in the collective form of learning in physics lessons, and the interactive aspect is in the individual form of learning in science.

Key words: learning, multimedia technologies, the cognitive activity of students, an electronic whiteboard, didactic information tools, physics.

Застосування в учбовому процесі мультимедійних технологій (ММТ), в яких значна частина управління пізнавальною діяльністю учня здійснюється через спеціально розроблені мультимедійні засоби, вимагає не тільки наявності технічних засобів навчання (ТЗН), але і засобів методичної підтримки вчителя для ефективного використання в навчальному процесі новітніх освітніх технологій [1; 2].

Як показує сучасна педагогічна практика, комп'ютер в освітньому процесі застосовується в наступних цілях: для планування навчально-виховного процесу та управління ним; для проведення науково-методичної та навчально-дослідницької роботи; для підвищення якості навчання з різних навчальних предметів.

Найбільш цікавим з педагогічної точки зору є останній напрям. Експериментально встановлено, що вчителі схвалюють ідею використання комп'ютера не тільки як ілюстративного, але і як поліфункціонального засобу навчання фізики. Вчителі та учні, вважаючи за необхідне застосування ММТ [1; 2] в викладанні, в той же час відзначають переважання традиційної форми навчання і велику значимість колективної пізнавальної діяльності. При наявності в кабінеті одного комп'ютера важливою стає завдання визначення принципів його застосування як навчального засобу для організації колективної пізнавальної діяльності учнів.

ММТ в значній мірі розширюють можливості вчителя в аудіовізуальному поданні інформації. При цьому сучасна педагогічна парадигма, яка спирається на діяльнісний похід і яка б враховувала необхідність розвитку методів активного навчання, обґрунтовує потребу в застосуванні інтерактивних технологій в освіті, коли користувач сам може активно брати участь в процесі навчання [1; 2].

ММТ забезпечують можливість аудіовізуального уявлення вивчаємого

матеріалу, інтерактивної взаємодії з інформацією. Аудіовізуальний аспект найбільш яскраво проявляється в колективній формі роботи учнів на уроках фізики, а інтерактивний - в індивідуальній формі роботи учнів, коли учень відповідає на питання, виконує віртуальні лабораторні роботи, здійснює переходи до теоретичного або історичного матеріалу, змінює параметри при роботі з комп'ютерними моделями і т. ін.

Аналіз науково-методичних досліджень і стану шкільної фізичної освіти дозволяє говорити про існування протиріч між можливостями інформаційних комп'ютерних технологій в організації колективної пізнавальної діяльності учнів і відсутністю методики застосування ММТ, що реалізує ці можливості при навчанні фізиці; між переважною в даний час методикою застосування ММТ для ілюстрації пояснення вчителя і необхідністю організації колективної пізнавальної діяльності учнів на уроках фізики. Все це визначило актуальність даного дослідження.

Уроки з використанням ІКТ є одним з найбільш важливих результатів інноваційної роботи в школі [1]:

- застосування ІКТ на уроках підсилює позитивну мотивацію навчання, активізує пізнавальну діяльність учнів;
- використання ІКТ дозволяє проводити уроки на високому естетичному та емоційному рівні; забезпечує наочність, залучення великої кількості дидактичного матеріалу;
- підвищується обсяг виконуваної роботи на уроці в 1,5-2 рази;
- забезпечується високий ступінь диференціації навчання;
- розширюється можливість самостійної діяльності;
- забезпечується доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек, інших інформаційних ресурсів.

На уроках фізики можна використовувати мультимедійні технології. Це дає можливість досягнення наступних педагогічних цілей: підвищення пізнавального інтересу учнів; забезпечення диференційованого підходу до вивчення предмету; підтримка групових та індивідуальних форм навчання.

Інтерактивні технології (ІТ) можна представити як різновид активних методів навчання. Суть інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто навчається. Це співнавчання (колективне, кооперативне навчання, навчання у співпраці), в якому і вчитель, і учні є суб'єктами. Учитель виступає лише в ролі організатора процесу навчання.

Інтерактивні технології дають можливість забезпечити глибину вивчення змісту. Учні освоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку). Змінюється роль учнів. Вона активна: учні приймають важливі рішення щодо процесу навчання. Змінюється основне джерело мотивації навчання. Воно стає внутрішнім, це інтерес самого учня. Значно підвищується роль особистості педагога. Педагог більше розкривається перед учнями, виступає як лідер, організатор. Засвоєння значного обсягу інформації потребує незначного часу. Адже кожна інтерактивна технологія потребує попереднього розгляду і навчання учнів процедури.

Систему форм навчальної діяльності учнів на занятті становлять фронтальна, індивідуальна та групова [3]. Цим формам також властиві всі компоненти процесу навчання. Вони відрізняються одна від одної кількістю учнів і способами організації роботи.

Групова форма навчальної діяльності виникла як альтернативна існуючим традиційним формам навчання [3]. Групова форма організації навчальної діяльності учнів передбачає створення невеликих за складом груп у межах одного класу. Виділяють такі форми групової взаємодії: парна форма навчальної роботи; кооперативно-групова навчальна діяльність; диференційовано-групова форма; ланкова форма; індивідуально-групова форма.

Групи можуть бути стабільними чи тимчасовими, однорідними чи різнорідними [3]. Учитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі, та які регулюють діяльність учнів. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці, тому що педагог безпосередньо втручається у роботу груп тільки в тому разі, якщо в учнів виникають запитання і вони самі звертаються по допомогу до вчителя. Вирішення конкретних навчальних завдань здійснюється завдяки спільним зусиллям членів групи.

У груповій навчальній діяльності учнів успішно формуються уміння вчитися, планувати, моделювати, здійснювати самоконтроль, взаємоконтроль, рефлексію тощо. Важливу роль вона відіграє у реалізації виховної функції навчання. У груповій навчальній діяльності виховується взаєморозуміння, взаємодопомога, колективність, відповідальність, самостійність, уміння доводити і відстоювати свою точку зору, культура ведення діалогу.

Успіх роботи в групах залежить від умінь вчителя комплектувати групи, організовувати роботу в них, розподіляти свою увагу так, щоб кожна група і кожен її учасник відчували зацікавленість педагога у їх успіху, в нормальних і плідних міжособових взаєминах.

Методична система застосування ММТ на базі електронної інтерактивної дошки (ЕІД) в колективній формі роботи учнів при навчанні фізиці містить два компоненти – методику створення дидактичних інформаційних засобів (ДІЗ) з використанням ММТ для ЕІД (що складається з методики підбору цифрових освітніх ресурсів і відеододатків для ДІЗ і методики створення ДІЗ для ЕІД) і методику їх застосування в колективній формі роботи учнів при навчанні фізиці (на різних етапах уроку, при проведенні навчального експерименту, при навчанні рішенню фізичних завдань).

При створенні ДІЗ вчитель може виконувати кілька різних функцій: здійснювати цілепокладання, визначати змістовну частину процесу навчання, розробляти структуру і естетику подання навчальної інформації, займатися інтерактивним поданням навчальної інформації, визначати методи контролю за результатами навчання. Можливості програмного забезпечення ЕІД дозволяють вчителю, що володіє тільки для користувача навичками, який не володіє мовами програмування, створювати ДІЗ з урахуванням особистісних особливостей і стилю викладання, повністю відповідає запитам педагога, відповідне цілям і задачам уроку, на основі якого можлива організація колективної пізнавальної діяльності.

У колективній формі роботи учнів на уроці не в повній мірі можлива реалізація дидактичних можливостей готових моделей, а відсутність можливості змінювати темп демонстрації, переглядати їх покадрово, труднощі визначення головного об'єкта демонстрації, що включає і модель, і графіки (діаграми), і пояснювальний текст, і параметри моделі є недоліками при організації колективної роботи учнів. Створення ДІЗ учителем може допомогти уникнути засміченості поля головного об'єкта, виділити в моделі логічними наголосами найбільш важливі елементи, щоб не розсіювати увагу

учнів.

ДІЗ для ЕІД, в складі яких є мультимедійні об'єкти, можуть дати можливість учневі активно взаємодіяти з інформацією і зробити кращими інтерактивні види діяльності учнів. ДІЗ для ЕІД не тільки інтерактивні по суті, але і припускають самостійні пізнавальні дії з боку учня. Роль педагога в разі застосування ММТ на базі ЕІД змінюється: він виступає і в ролі автора ДІЗ, і в ролі організатора колективної пізнавальної діяльності.

Поєднання ДІЗ може забезпечувати всебічний вплив на учнів: сприяти організації колективної пізнавальної діяльності, створенню проблемної ситуації і евристичному пошуку її вирішення, розвитку розумової діяльності учнів, прояву самостійності, формування інформаційних і комунікативних умінь, здійсненню контролю і самоконтролю.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мультимедійні технології та засоби навчання: навчальний посібник / А.М. Гуржій, Р.С. Гуревич, Л.Л. Коношевський, О.Л. Коношевський / за ред. академіка НАПН України Гуржія А.М. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. – 556 с.
2. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник / ав.: Жалдак М.І., Шут М.І., Жук Ю.О., Дементієвська Н.П., Пінчук О.П., Соколюк О.М., Соколов П.К. / за ред.: Жука Ю.О. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 112 с.
3. Каменєва Т.М. Теоретичні основи навчання: Навчально-методичний посібник / Каменєва Т.М. – К.: МНУЦ, 2018. – 282 с.

УДК 37.013/015

*Назар Даценко
(Луцьк, Україна)***ВПЛИВ МЕДИТАЦІЇ НА ПРОЦЕС НАВЧАННЯ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Стаття розглядає феномен медитації та її конструктивний вплив на навчальний процес. Автор аргументовано доводить і переконує доцільність впровадження медитативних практик в сучасні освітні процеси, оскільки їх техніки допомагають здобути високі результати в процесі навчання та освоєння нових професійних навичок.

Ключові слова: сучасна педагогіка, медитація, інклюзивна освіта, східні духовні практики, духовні практики, навчання, нові методики навчання, Назар Даценко.

The article considers the phenomenon of meditation and its constructive influence on the educational process. The author argues and convinces the expediency of introducing meditative practices in modern educational processes, as their techniques help to achieve high results in the process of learning and mastering new professional skills.

Key words: modern pedagogy, meditation, inclusive education, oriental spiritual practices, spiritual practices, teaching, new teaching methods, Nazar Datsenko.

Описуючи медитацію та її вплив на систему навчання та виховання, що активно практикується останніми кількома десятиліттями у країнах Заходу, чимало сучасних фахівців переконливо починають стверджувати, що її практика є актуальною у сучасній дидактичній складовій. Під час медитативних практик суб'єкт перманентно та систематично зосереджується, загострюючи увагу на одному об'єкті спостереження, що в подальшому житті впливає на його вміння якісно виконувати поставленні перед ним задачі, не відволікаючись на різні фактори. Аналогічно і в процесі навчання, акцентуючи увагу саме на предметі вивчення, людина відображає здатність одразу осягнути і зрозуміти зміст почутого від викладача чи лектора. Це сприяє більш якісному засвоєнню інформації, що, в свою чергу, веде до покращення успіхів та здобуття знань. Практики сучасних педагогічних методик навчання переконують, що при правильному використанні медитативних технік слід спостерігати зменшення рівня стресостійкості в учнів та студентів під час складання контрольних тестів та іспитів, що дозволяє коректно реагувати як на сам процес тестування, так і на правильну об'єктивну самооцінку після отримання результатів в аналізі власних допущених помилок.

У широкому сенсі, медитативні практики виступають універсальним інструментом, допомагаючи людині пізнавати себе, а також ті процеси, що в ній відбуваються. При чому сама практика за змістом не виступає в якості самоцілі, а направлена на результативність, що, в свою чергу, відображається на самопочуттях, процесі навчання, пізнанні зовнішнього світу, самозадоволенні, зміні світогляду, більш осмисленнішого розуміння дійсності особистості.

Результати практики націлені на докорінних змінах усього її життя, і замість депресивного, закомплексованого, егоїстичного, несвідомого

психосоматичного стану, людина перетворюється у люблячу, жалісливу, відкриту, свідому, дбайливу, уважну, ширю, творчу особистість та індивідуальність з належною самооцінкою. Маючи високий рівень самоусвідомлення відповідно до «Я-концепції», медитативні техніки запевняють, що людське ество здатне чинити поведінкові моделі та установки відповідно до морального закону або законів Всесвіту. Враховуючи темпи та ритми життя у постінформаційному соціумі, відповідно до якого від сучасної людини вимагається прийняття нестандартних та креативних рішень, медитація усе більше стає об'єктом для наукових дефініцій, інтерпретуючи цей явище відповідно до можливостей дослідити цей феномен в науковій парадигмі. Серед плеяди найвідоміших західних дослідників, що здійснили вагомий внесок у наукових напрацюваннях, вивчаючи медитативні практики, слід віднести Herbert Benson, Cahn B. Rael, Polich John, Walsh Roger, *Shapiro Shauna L.*, Jevning R., Wallace R.K., Beidebach M., Големан Даніель, Goyal M., Singh S., Sibinga E.M., Gould N.F., Rowland-Seymour A., Sharma R., Berger Z., Sleicher D., Maron D.D., Shihab H.M., Ranasinghe P.D., Linn S., Saha S., Bass E.B., Haythornthwaite J.A., Travis F., Parim N., Shrivastava A., Wabbeh H., Sagher A., Back W., Pundhir P., Travis F., Hankey A., Lansky E.P., St. Louis E.K., Morse D.R., Martin J.S., Furst M.L., Dubin L.L., Olson тощо.

Виводячи зміст терміну «медитація» серед численних наративів, дослідники приходять до висновків, що усі форми медитативних практик вимагають від медитуючого уважності задля самоусвідомлення та досягнення психічно стійкого та врівноваженого стану методом фокусування уваги на певному об'єкті, думці чи діяльності [1, с. 228-229; 2, с. 180; 3, с. 415; 4, с. 107; 5-6]. Вченим було складно дати чітке інтерпретування медитації, оскільки практики різняться як між традиціями, так і всередині них.

З історичної ретроспективи дізнаємося, що медитація практикується у численних релігійних традиціях з 1500 р. до н. е. найчастіше в якості частини шляху до просвітлення та самореалізації. Найдавніші записи про медитацію (Дхяна) походять з індуїстських традицій ведантизму, і медитація, як практика, має давню традицію в індуїзмі [7]. Починаючи з XIX століття, азійські медитативні техніки поширилися в інших культурах, де вони також знайшли застосування в позадуховному контексті, наприклад, в бізнесі та здоров'ї. Медитація також може застосовуватися з метою зменшення стресу, тривоги, депресії та болю, а також збільшення спокою, сприйняття [8], самопізнання та самопочуття [9-12]. Цей феномен цікавий та актуальний і з медичної точки зору для визначення можливих наслідків для здоров'я (психологічного, неврологічного та серцево-судинного).

На даний момент різні види медитації присутні та використовуються у таких релігійних напрямках, як Індуїзм, Буддизм, Християнство, Даосизм, Іслам, Іудаїзм тощо.

Розуміння медитації у площині духовних процесів влучно сформулював всесвітньо відомий гуру та практик Ошо Раджніш: «Медитація – це ліки. Вона єдині ліки. Тому забудьте про свої проблеми, просто рухайтесь в медитацію» [13, с. 9]. Щодо внутрішнього змісту медитації, Ошо зазначає: «Медитація – це ваша внутрішня природа, це – ви. Вона – ваше буття. Вона не має нічого спільного з вашими діями. Ви, не можете володіти нею, вона – це ви, це – ваша сутність» [13, с. 29].

Враховуючи змістовний компонент медитативних практик та їх вплив на людську свідомість, в країнах Заходу здійснюються спроби їхнього застосування у системі навчання та виховання дошкільної і шкільної освіти.

У світі популяризацією дитячої медитації займаються чимало комерційних та благодійних добровольчих організацій [16]. Найбільше число таких спільнот сконцентровано в США: Mindful Schools, MindUP, Minds Incorporated, Headstand; в Великобританії: Mindfulness Initiative; в Австралії: Smiling Mind. Mindful Schools одна з перших запустила програму усвідомленості для шкіл [16]. З 2007 року вони навчили 25 тисяч викладачів із США та сотні інших країн; познайомили з практикою усвідомленості 1,5 мільйона дітей. Курс для майбутніх інструкторів усвідомленості триває шість тижнів.

Експеримент із застосування медитативних практик у системі шкільної освіти був проведений у декількох школах Великобританії та США. Наприклад, у школі імені Роберта Коулмана (Балтімор, США) медитативні практики, як спосіб боротьби з поганою поведінкою дітей, вже став шкільною традицією [14]. Експерти так описують цей процес: «У кімнату, устелену м'якими подушками, у якій відчувається запах лавандового масла, приходять учень молодших класів. Він щойно висміяв однокласника, потім конфлікт переріс у взаємні обзивання і бійку. Замість того щоб відправити дитину до директора школи або покарати, вчитель відправив його сюди» [14].

Подібний експеримент був проведений і у Великобританії, де в 370 школах впродовж трьох років учнів навчали дихальним вправам, технікам медитації та релаксації. Також з учнями проводив заняття фахівець з психічного здоров'я. За результатами експерименту було виявлено, що медитація покращує фізичне і психічне здоров'я, а також загальне самопочуття. Ефективність медитативних технік у боротьбі з агресивною поведінкою, тривогою і навіть з синдромом дефіциту уваги та з гіперактивністю все частіше підтверджується на практиці. Самоусвідомленість уповільнює дихання людини, відволікає увагу від нав'язливих і хаотичних думок та тілесних відчуттів. Діти займають сидяче положення у розслабленому стані, їм пропонується відчути свої почуття і відпустити їх. Діти повинні дозволити думкам і емоціям з'являтися самим по собі, при цьому слід спостерігати за ними, не оцінюючи їх. У міру того, як діти усвідомлюють відчуття у власному тілі, а їхнє дихання сповільнюється, вони змінюють своє ставлення до людей, з якими у них стався конфлікт. Коли тіло учня звільняється від напруги, він вчиться регулювати свої емоції і приймати себе і оточуючих [14].

Вищезгаданий експеримент в школах США продемонстрував позитивні результати. У Балтіморській школі імені Роберта Коулмана учнів навчали технікам усвідомленості і релаксації впродовж двох років. У школах щодня проводилася 15-хвилинна медитація на початку і в кінці навчального дня. Медитація проходила в спеціальній кімнаті, куди відправляли учнів, що демонстрували негативну асоціальну поведінку. Інші ж учні також могли за власним бажанням приходити до неї впродовж навчального дня. У результаті учні почали відображати більш високий рівень шкільної дисципліни, показники фізичного, психічного здоров'я та загального самопочуття стали значно ліпші, ніж до початку експерименту.

В інших школах, наприклад, в школі Burton High School та Visitation Valley (Сан-Франциско, США), у яких заняття медитацією тривають вже

більше десяти років, були досягнуті аналогічні результати [14-15]. У школі Visitation Valley учні шостого, сьомого та восьмого класів медитують протягом п'ятнадцяти хвилин два рази на день. Завдяки цьому відсторонення від занять скоротилося на 79 відсотків, а відвідуваність і успішність помітно зросли [15].

Хоча результати експерименту не підтверджені клінічно, керівництво шкіл, які брали в ньому участь, відзначає значний прогрес. Завдяки таким нововведенням у школах відпала необхідність вводити жорсткі правила поведінки для учнів, а кількість учнів, яких виключили зі школи за погану поведінку, знизилася в порівнянні з попередніми роками [14].

Директорам шкіл це здається достатнім доказом того, що заняття медитацією мають позитивний вплив на учнів і формують сприятливу атмосферу в школі. І хоча такі явища, як булінг і погана поведінка в шкільному товаристві все ще лишається універсальною проблемою, але нині з нею набагато легше впоратися. Медитація допомагає вирішувати конфліктні ситуації, поки вони не вийшли з-під контролю [14].

Таким чином, виходячи з вищенаведених положень результатів інтеграції медитативних практик у систему освіти, виокремимо положення, які сприяють більш ефективнішому та результативнішому навчанню завдяки медитації: концентрація уваги, підвищення рівня зосередженості; чітке та ясне розуміння як працює процес мислення; глибинне самоусвідомлення в контексті «Я - концепція»; поліпшення роботи тонкої моторики в роботі головного мозку; підвищення рівня стресостійкості; виважена, релевантна самооцінка учня/студента в процесі навчання; розкритий творчий, когнітивний потенціал; розширення світоглядної парадигми крізь призму особистісного розвитку у пізнанні світу, себе та власного місця в ньому; зменшення рівня конфліктності серед учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Walsh, Roger; Shapiro, Shauna L. (2006). «The meeting of meditative disciplines and western psychology: A mutually enriching dialogue». *American Psychologist*. 61 (3): 227–239. doi:10.1037/0003-066X.61.3.227. PMID 16594839.
2. Cahn, B. Rael; Polich, John (2006). «Meditation states and traits: EEG, ERP, and neuroimaging studie». *Psychological Bulletin*. 132 (2): 180–211. doi:10.1037/0033-2909.132.2.180. PMID 16536641.
3. Jevning, R.; Wallace, R.K.; Beidebach, M. (September 1992). «The physiology of meditation: A review. A wakeful hypometabolic integrated response». *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 16 (3): 415–424. doi:10.1016/s0149-7634(05)80210-6. PMID 1528528. S2CID 2650109.
4. Goleman, Daniel (1988). *The meditative mind: The varieties of meditative experience*. New York: Tarcher. ISBN 978-0-87477-833-5.
5. «Definition of meditate». *Merriam-Webster Dictionary*. 18 December 2017. Retrieved 25 December 2017.
6. «meditate». *Oxford Dictionaries – English*.
7. Dhavamony, Mariasusai (1982). *Classical Hinduism*. Università Gregoriana Editrice. p. 243. ISBN 978-88-7652-482-0.
8. «The Dalai Lama explains how to practice meditation properly». May 3, 2017.
9. «Meditation: In Depth». NCCIH.

10. Goyal, M.; Singh, S.; Sibinga, E.M.; Gould, N.F.; Rowland-Seymour, A.; Sharma, R.; Berger, Z.; Sleicher, D.; Maron, D.D.; Shihab, H.M.; Ranasinghe, P.D.; Linn, S.; Saha, S.; Bass, E.B.; Haythornthwaite, J.A. (2014). «Meditation Programs for Psychological Stress and Well-being: A Systematic Review and Meta-analysis». JAMA Internal Medicine. 174 (3): 357–368. doi:10.1001/jamainternmed.2013.13018. PMC 4142584. PMID 24395196.
11. Shaner, Lynne; Kelly, Lisa; Rockwell, Donna; Curtis, Deborah (2016). «Calm Abiding». Journal of Humanistic Psychology. 57: 98. doi:10.1177/0022167815594556. S2CID 148410605.
12. Campos, Daniel; Cebolla, Ausiàs; Quero, Soledad; Bretón-López, Juana; Botella, Cristina; Soler, Joaquim; García-Campayo, Javier; Demarzo, Marcelo; Baños, Rosa María (2016). «Meditation and happiness: Mindfulness and self-compassion may mediate the meditation–happiness relationship» (PDF). Personality and Individual Differences. 93: 80–85. doi:10.1016/j.paid.2015.08.040. hdl:10234/157867.
13. Ошо; Оранжевая книга; Москва, «Нирвана», 2003, 80с. ББК 84.5 Ид 096 ISBN 5-94726-030-1
14. Медитація може виправити погану поведінку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://childdevelop.com.ua/articles/conflict/8726/>.
15. San Francisco Schools Transformed by Power of Meditation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cwae.org/>.
16. Зі змісту освіти. Медитативна практика Mindfulness в навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://abetkaland.in.ua/zi-svitu-osvity-medytatyvna-praktyka-mindfulness-v-navchalnyh-zakladah/>.

Науковий керівник: Савчук Надія Антонівна, кандидат психологічних наук, доцент, ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права».

УДК 37.091.321

*Анна Калінкіна, Дмитро Спірінцев
(Мелітополь, Україна)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ (ФІЗИКИ) ДО КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Формування готовності учителя до контрольно-оцінювальної діяльності є вагомим компонентом у структурі навчально-виховного процесу, орієнтованого на особистісний розвиток учнів, також це безпосередній результат оволодіння досвідом з виконання професійно-педагогічних завдань, та інтегроване особистісне утворення, що забезпечує можливість використання майбутнім педагогом системи психолого-педагогічних знань та вмінь у професійній діяльності для розв'язання проблемних ситуацій, що її складають, та забезпечують зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу.

Ключові слова: *підготовка вчителя математики (фізики), контрольно-оцінювальна діяльність, навчально-виховний процес, методична система.*

The formation of teacher readiness for control and evaluation is an important component in the structure of the educational process focused on personal development of students, it is also a direct result of mastering the experience of professional and pedagogical tasks, and integrated personal education, which allows future teachers to use the psychological system -pedagogical knowledge and skills in professional activities to solve problem situations that make it up, and provide feedback between participants in the learning process.

Key words: *training of a teacher of mathematics (physics), control and evaluation activities, educational process, methodical system.*

Стрімкий розвиток вітчизняної освіти, її модернізація та входження в європейський освітній простір потребує сучасної високотехнологічної, соціально-ефективної системи вищої педагогічної освіти, здатної виконувати основну функцію – забезпечувати якісну підготовку майбутніх учителів математики (фізики), створення єдиного освітнього простору, що забезпечує швидке опрацювання та впровадження нових інформаційних ресурсів для такої підготовки.

Як зазначається у Законах України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та інших нормативних документах, навчання у ВНЗ має забезпечити якісну професійну підготовку майбутнього учителя відповідно до державних освітньо-кваліфікаційних вимог, набуття ним ґрунтовних професійних знань, вмінь і навичок, застосовувати їх на практиці.

Проблема формування готовності майбутніх учителів до здійснення контрольно-оцінювальної діяльності не знайшла комплексного розв'язання в теоретичному та методичному аспектах [1; 3; 5]. Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти вказують на те, що головним завданням на сучасному етапі є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації майбутніх учителів математики (фізики) у професійній діяльності. У системі навчання майбутніх учителів математики (фізики) актуальним є створення особистісно-орієнтованого навчального середовища, де значна увага має приділятися оцінюванню і самооцінюванню діяльності

учнів. Вищесказане і обумовлює актуальність теми дослідження.

У 2000 році Міністерство науки і освіти України запровадило в систему загальної середньої освіти нові критерії та 12-бальну шкалу оцінювання навчальних досягнень учнів, яка передбачає реалізацію принципу демократизації освіти. Виникла потреба уточнити, поняття «контроль», «оцінювання», «діяльність». Адже у професійній діяльності педагога саме контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів посідають важливе місце.

Під поняттям «контроль» у дидактичному значенні розуміють виявлення, вимірювання і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Процедура виявлення і виміру називають перевіркою. Контроль є важливим структурним компонентом навчального процесу.

Зокрема, деякі вчені наголошують, що педагогічний контроль з високим рівнем узагальнення у системі «контроль – перевірка – оцінювання – коригування» – це важливий структурний компонент і цілеспрямоване спостереження за пізнавальною діяльністю і перевіркою ЗУН у вигляді оцінки.

Оцінювання – процес, що визначає рівень досягнутих навчальних успіхів і ототожнюються двома компонентами: контроль ми визначаємо як процедуру здобуття відомостей про діяльність та її результати, тобто процедуру, що забезпечує зворотний зв'язок. Оцінювання як процес, що відбувається на всіх етапах навчання, і здобуття балу, який фіксує підсумки перевірки знань, умінь, навичок та компетентностей.

Під оцінюванням розуміється процес співвідношення реальних результатів з планованими цілями. Оцінка – результат цього процесу, його умовно-формальне (знакове) вираження. Самооцінювання, як один з компонентів діяльності у навчальному процесі, пов'язана не з виставленням собі оцінок, а з процедурою оцінювання.

Оцінювання – це процес за допомогою якого виявляють кількісні результати якості освіти.

Оцінювання обов'язкових навчальних результатів базується на аналізі рівнів освіченості, яких досягли учні на певних етапах навчання.

Таким чином, оцінювання – це показник відповідності еталонам (рівням розумового, морального, особистісного, творчого розвитку), заохочувальний важіль, процес, що слугує орієнтиром при виконанні різноманітних навчальних завдань [2].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що дослідники приділяли значну увагу визначенню форм, видів, методів і функцій контролю [1].

На заняттях з математики використовуються різні форми оцінювання знань майбутніми учителями, а саме:

- усна форма перевірки знань або усне опитування;
- письмова форма перевірки знань або письмова робота;
- лабораторна або практична робота на комп'ютері;
- інтерв'ю;
- тестування;
- комп'ютерне тестування;
- самооцінювання;
- ігрові методи оцінювання.

Кожен із видів контролю має свої особливості, часом контроль і оцінювання можна віднести до декількох видів, залежно від відповідності

характеристикам.

Зміст професійної готовності учителя виділяють в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь та інші. Визначають як єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [4].

Аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури із зазначеної проблеми дозволяє констатувати, що формування готовності учителя до контрольно-оцінювальної діяльності (КОД) є вагомим компонентом у структурі навчально-виховного процесу, орієнтованого на особистісний розвиток учнів [1]. Однак, незважаючи на актуальність та багато аспектність проблеми, недостатньо дослідженими залишаються питання змісту і структури педагогічного оцінювання навчальних досягнень в загальноосвітніх навчальних закладах як компонента педагогічної взаємодії учителя й учнів та методики підготовки майбутнього учителя математики (фізики) до його реалізації.

Формування готовності до контрольно-оцінювальної діяльності – це безпосередній результат оволодіння досвідом з виконання професійно-педагогічних завдань, водночас, це інтегроване особистісне утворення, що забезпечує можливість використання майбутнім педагогом системи психолого-педагогічних знань та вмінь у професійній діяльності для розв'язання проблемних ситуацій, що її складають, та забезпечують зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу [5].

Було розроблено методичну систему формування готовності майбутнього учителя математики до контрольно-оцінювальної діяльності з використанням комп'ютерних технологій та з урахуванням специфіки підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, яка передбачає визначення мети у плануванні навчання й здійснення педагогічної діагностики знань учнів і студентів. Набуття контрольно-оцінювальних умінь майбутніми учителями відбувається у процесі навчання за методичних дисциплін і базується на особистісному потенціалі, на якому вибудовуються нові знання і досвід, формується та набуває подальшого розвитку бачення власної діяльності, спрямованої на досягнення особистісних цілей як кінцевого результату навчально-виховного процесу у ЗНЗ. Забезпечено готовність майбутніх учителів оволодівати методами і прийомами контрольно-оцінювальних дій засобами тестового контролю. Водночас, застосування сучасних КТ у навчанні розглядалося нами як одна з найважливіших і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу. У вітчизняній загальноосвітній школі в останні роки комп'ютерні технології все частіше використовуються при вивченні більшості навчальних предметів, що дає можливість: розширювати межі творчої діяльності учнів, учителям здійснювати діагностику знань учнів в комп'ютерному середовищі, зокрема, засобами тестового контролю. В цій діяльності головну роль відіграє учитель математики.

Завдяки розробленій методичній системі майбутні учителі ма для математики здійснення контрольно-оцінювальної діяльності готові використовувати різні програмні продукти, мови програмування, навчальні системи, навчальну платформу MOODLE на різних етапах педагогічної діагностики.

Не залежно від змісту навчального матеріалу, учитель здійснює всі види контролю (вхідний, поточний, тематичний, підсумковий).

За допомогою підручників і посібників учитель складає тестові завдання, що відповідають змісту предмета та алгоритму методики здійснення навчання. Тим самим підручник слугує для учителя організатором щодо проведення контрольно-оцінювальної діяльності, використовуючи засоби комп'ютерних технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Блинова О.Є. Психологічні особливості педагогічної оцінки. Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з природничо-математичних дисциплін. З досвіду роботи: посібник для вчителів / за ред. В.Д. Шарко. – Херсон: Олді-Плюс, 2001. – С. 1–18.
2. Бычик С.А. Некоторые подходы к организации контрольно-оценочной деятельности педагогов в образовательном учреждении / С.А. Бычик // *Проблемы подготовки научных и научно-педагогических кадров: опыт и перспективы*: сб. науч. тр. молодых ученых УралГУФК. – Вып. 10. – Челябинск: УралГУФК, 2011. – С. 70–74.
3. Завалевський Ю. Педагогічні технології підготовки конкурентоспроможного вчителя: навч. посіб. / Ю. Завалевський. – Чернівці: Букрек, 2011. – 304 с.
4. Колечинцева Т.С. Диференційований підхід до контролю і оцінювання навчальних досягнень з фізики учнів 8-х класів загальноосвітніх шкіл: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.01.02 Теорія та методика навчання(фізика) / Т.С. Колечинцева. – Кіровоград, 2009. – 20 с.
5. Таточенко В.І., Шипко А.Л. Контрольно-оцінювальна компетентність майбутніх вчителів математики. *Information Technologies in Education*. – 2016. – №1 (26). – С.126–147.

УДК 151.93-053.2:372

*Олександр Козинець, Анастасія Сіденко
(Київ, Україна)***СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ
НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ**

Стаття присвячена вивченню проблеми використання сенсорної інтеграції в процесі навчання читанню дітей з порушеннями мовлення. Визначено поняття сенсорної інтеграції, проаналізований вплив використання сенсорної інтеграції на розвиток дітей, окреслені варіанти застосування сенсорно-інтегративної терапії в роботі з дітьми. Також запропоновано напрямки та методи використання сенсорної інтеграції як засобу навчання читанню дітей з порушеннями мовлення; охарактеризовано можливості застосування в роботі з дітьми сенсорної кімнати та сенсорної коробки як практичних варіантів застосування сенсорної терапії.

Ключові слова: діти з порушеннями мовлення, навчання читанню, сенсорна інтеграція, сенсорно-інтегративна терапія, сенсорна кімната, сенсорна коробка.

The article is devoted to the study of the problem of using sensory integration in the process of reading learning to children with speech disorders. The article defines the concept of sensory integration, analyzes the impact of the use of sensory integration on children's development, identifies options for the use of sensory-integrative therapy in working with children. According to the results of the research, directions and methods of using sensory integration as a means of teaching reading to children with speech disorders are proposed. The article also briefly describes the possibilities of using a sensory room and a sensory box in working with children as practical options for the use of sensory therapy.

Key words: children with speech disorders, reading learning, sensory integration, sensory-integrative therapy, sensory room, sensory box.

Серед усіх навичок, якими повинна оволодіти дитина на початкових етапах навчання, особлива роль належить навичці читання. При цьому дуже важливим є навчання дітей читанню, в яких є порушення мовлення. Причиною цього, зазвичай, є те, що наявність порушень мовлення в дітей поєднується з іншими органічними порушеннями дитини, які можуть ускладнювати процес формування цієї навички. Тим паче, що в дітей із порушеннями мовлення зазвичай відзначаються й збіднення словникового запасу, звукового аналізу та інших сторін мовлення, що може перешкоджати процесу навчання їх читанню. Тож робота з дітьми з порушеннями мовлення вимагає спеціально розробленого систематичного підходу до роботи як з розвитку їхнього мовлення загалом, так і з навчання їх навичкам читання [2; 4].

Слід зазначити, що важливим в процесі навчання читанню дітей із порушеннями мовлення може стати застосування *сенсорної інтеграції*, оскільки «поєднання та сполучення різних аналізаторів в процесі навчання дає змогу дитині засвоїти максимальну кількість інформації, переробити її на внутрішньому рівні, опрацювати у відповідності до наявних в дитини сенсорних еталонів та зразків. При цьому порушення в роботі одного сенсорного аналізатора можуть бути скомпенсовані іншими, що сприяє процесу навчання та розвитку дитини» [3, с. 24].

Проблема застосування сенсорної інтеграції в даний час широко вивчається багатьма науковцями, зокрема Е. Айрес, Н. Антохіною, Н. Бурикіною, М. Козак, М. Лінською та іншими. В останніх зарубіжних наукових дослідженнях розвитку дітей з психофізичними порушеннями поруч з поняттями «сенсорний розвиток» та «сенсорне виховання» широко використовують термін «сенсорна інтеграція», під яким розуміють здатність сприймати інформацію за допомогою органів чуттів, поєднувати цю інформацію з іншими відомостями, що зберігаються в пам'яті та фізично діяти відповідно до одержаної інформації [1, 6].

Поняття «сенсорна інтеграція» вперше вжив британський учений у галузі фізіології і нейробіології сер Чарлз Скотт Шеррінгтон у 1902 році відносно функцій нейронів. На сьогодні існує ряд різноманітних підходів та пояснень процесу та явищ сенсорної інтеграції [4].

За твердженням Джин Айрес, «сенсорна інтеграція – це впорядкування відчуттів, які потім будуть будь-яким чином використані» [1, с. 11].

Метою терапії сенсорної інтеграції є посилення, балансування і розвиток обробки сенсорних стимулів центральною нервовою системою. Завдання сенсорно-інтегративної терапії в рамках комплексної нейрореабілітації полягає в тому, щоб навіть діти з пошкодженням нервової системи пройшли усі рівні сенсорної інтеграції в максимально можливому обсязі. Тоді і результати реабілітації (абілітації) будуть максимально наближеними до природних можливостей здорових людей [5].

Сенсорна інтеграція орієнтована на роботу з базовими сенсорними системами: вестибулярною, пропріоцептивною, тактильною з додатковим включенням слуху, зору і нюху. Застосовується в основному з дітьми, але в цілому досить ефективна і при роботі з дорослими, наприклад, при відновленні після черепно-мозкових травм [6].

Існують наступні напрямки сенсорно-інтегративної логопедичної роботи за М.І. Лінською [8]:

1. сенсорно-інтегративна артикуляційна гімнастика;
2. логопедичний масаж, заснований на використанні мультисенсорних інструментів, наприклад, щітками аметиста, каменями кругляка, масаж черепашкою, поплескування розмарином по щоках;
3. сенсорно-інтегративна логоритміка, інтеграція мовлення і руху;
4. лексико-граматична робота на основі сенсорної стимуляції [6; 8];
5. корекція складової структури в сенсорних іграх;
6. сенсорно-інтегративні інтенсиви для дітей з батьками, це курс занять, для дітей з батьками, що сполучає у собі відпочинок, лікування на курорті й інтенсивній роботі з дитиною в сучасних видах занять і ігор. інтенсиви дозволяють спровокувати значимий «стрибок» у розвитку дитини, піднявши окремі навички на якісно новий рівень [8].

Елементи сенсорної інтеграції можуть бути використані на різних етапах роботи: розвитку функціонального базису читання (розвитку звуковимови, словникового запасу, лексичної, фонетичної та граматичної сторін мови та ін.) та безпосередньо навчання буквам та читанню по складам та читання слів.

Сенсорна інтеграція з успіхом може бути використана в процесі роботи з використанням різних методів навчання читанню дітей з порушеннями мовлення, зокрема [5]:

1. Для складового методу з використанням кубиків:

- повільний спів по таблиці й по кубіку, для кращого запам'ятовування всіма дітьми;

- прокручування кубика логопедом біля свого рота з одночасним співом і перебільшеною артикуляцією;

- викладання слів з кубиків дорослим і дітьми;

- сполучення співу з ритмічними рухами;

- акцентування уваги дітей на червоному кінчику вказівки для кращої фіксації погляду на те, що читається;

- виключення з проспівування складів з порушеними звуками.

2. Для аналітичного методу [5]:

- запам'ятовування букв через картинку і жест з озвучування;

- відпрацьовування слів з важко засвоюваними йотованими голосними;

- обведення шорстких букв пальцем, обмацування вирізаних по контурі букв;

- розвиток фонематичного сприймання з використанням комплектів дрібних предметів;

- складові таблиці (злиття букв у склад за допомогою руху пальців і простежування очима);

- прочитування слів із пропущеною буквою в словах, із пропущеними словами в реченнях, тексти-«нісенітниця» тощо.

3. Для глобального методу [2; 6]:

- швидке читання карток, що чергуються, зі словами і картинками під ними з наступним «вгадувальним» читанням слів, без картинок;

- підбір потрібного предмета (картинки) до підпису і навпаки – підпису до предмета (картинки);

- використання слів-плакатів (слова вітання і прощання), що засвоюються глобально [6].

Сенсорна інтеграція може бути використана на різних етапах роботи з розвитку первинних навичок читання. То ж охарактеризуємо можливості використання сенсорно інтеграції на різних етапах роботи [7]:

1. формування вербальних компонентів функціонального базису;

2. формування невербальних компонентів функціонального базису;

3. формування безпосередніх навичок читання.

Для розвитку різних видів чутливості у дітей з порушеннями мовлення необхідно створити спеціальне предметно-просторове розвиваюче середовище. Прикладом такого розвиваючого середовища можуть бути кабінети сенсорної інтеграції, чи так звані «сенсорні кімнати», які функціонують у більшості спеціальних дошкільних закладів для дітей з порушеннями розвитку. Ці кімнати мають типові обладнання для стимулювання систем відчуттів: гойдалки, гамаки, «сухі» басейни, наповнені кульками, наповнені водою матраци, наповнені грубоподрібненим пінопластом м'ячі, різнокольорові освітлювачі, озвучені іграшки, камертони, інше обладнання [2].

Сенсорна кімната – спеціально обладнане приміщення, що використовується для проведення лікувально-профілактичних сеансів, необхідних дітям і дорослим з різними відхиленнями в розвитку, а також для покращення емоційного стану людини. Сенсорна кімната спрямована на вирішення таких напрямів у роботі з дітьми дошкільного віку [3]:

- проведення релаксаційних тренінгів для дітей, що зменшують тривожний стан, агресію, вчать саморегуляції;
- використання стимулюючих вправ, спрямованих на активізацію та розвиток у дітей сенсорних функцій: зорового, слухового, просторового сприйняття;
- організація безпосереднього спілкування, що має дуже велике значення для загального психологічного розвитку особистості, розвитку її самооцінки і становлення як особистості.

Також для розвитку навичок читання дітей з порушеннями мовлення доцільно створити сенсорні коробки з різними матеріалами, ігри в яких сприяють розвитку зорового, слухового, тактильного сприйняття, нюху, смакових відчуттів [2].

Сенсорна коробка – ємність з наповнювачем, головне призначення якої – дати дитині можливість торкати, пересипати, переливати, досліджувати і вивчати те, що знаходиться усередині. Сенсорна коробка розвиває в дітях увагу, цікавість, сприяє нормалізації психічного й емоційного стану, зниженню агресивності і занепокоєння, зняттю нервового порушення і тривожності, а також активізує мозкову діяльність. Паралельно вирішуються мовленнєві задачі, збагачується словниковий запас і удосконалюється граматичний лад. Наприклад: потрібно діставати із сенсорної коробки предмети з ознаками якості (дерев'яного, скляного, кольору, форми, супроводжувати пересипання чи переливання префіксальними дієсловами, відмінково-прийменниковими конструкціями) [8].

Висновки. Особливо актуальним напрямком сучасної корекційної роботи вважають сенсорну інтеграцію чи сенсорно-інтегративну терапію. Під нею розуміють застосування в процесі корекції різних видів сенсорних стимулів в їх поєднанні для корекції різних видів порушень. В процесі такої роботи для розвитку окремих навичок використовують різні сенсорні системи - зорову, слухову, вестибулярну, нюхову, смакову, пропріоцептивну та ін. В досить значній мірі даний вид роботи може допомогти і в процесі надання дітям логопедичної допомоги.

Сенсорну інтеграцію слід також вважати важливим фактором сприяння розвитку навичок читання дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Обумовлено це загальним позитивним впливом сенсорної інтеграції на розвиток дитини, її позитивною дією на рівень мотивації дітей до навчання й ін. В процесі роботи можуть бути використані різні види сенсорної інтеграції. Це може бути використання сенсорних коробок, піскотерапії, різних сенсорних посібників та ін. Сенсорна інтеграція може бути включена в різні етапи роботи з розвитку читання. Переважно включення сенсорної інтеграції в логопедичну роботу повинно здійснюватися в вигляді різних ігрових завдань та вправ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Айрес Э. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития / Э. Айрес. – Теревинф. – 2017. – 277 с.
2. Гудим І. Напрями сенсорної інтеграції дошкільників із порушеннями зору. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/5594/>.

3. Кислинг Улла. Сенсорная интеграция в диалоге: понять ребенка, распознать проблему, помочь обрести равновесие / Улла Кислинг; под ред. Е.В. Клочковой; [пер. с нем. К.А. Шарп]. – М.: Теревинф, 2010. – 227 с.
4. Костромина Е.Г. Метод сенсорной интеграции в логопедической работе с детьми со сложной структурой дефекта. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://infourok.ru/metod-sensornoj-integracii-v-logopedicheskoy-rabote-s-detmi-so-slozhnoy-strukturoy-defekta-2988504.html>.
5. Кузнецова Н.А. Использование приемов сенсорной интеграции в коррекционной работе с детьми с ОВЗ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://logopedy.ru/portal/logoped-work/logoped-raznoe/476-ispolzovanie-priyomov-sensornoj-integraciyi.html>.
6. Миненкова И.Н. Обеспечение сенсорной интеграции в коррекционно-развивающей работе с детьми с тяжёлыми и или множественными нарушениями психофизического развития. – Мн: УО БГПУ им. М. Танка, 2007. – С. 86–92.
7. Самсонова Ю.А. Использование сенсорной комнаты в коррекционной логопедической работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://xn--j1ahfl.xn--p1ai/library/ispolzovanie_sensornoj_komnati_v_korrekcionnoj_lo_112831.html.
8. Трезинская Г.Н. Использование элементов сенсорной интеграции в работе логопеда. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://infourok.ru/masterklass-elementi-sensornoj-integracii-v-rabote-logopeda-sensornie-korobki-2607121.html>.

УДК 378.4:004.771

*Андрій Кравцов, Андрій Щербак, Олександр Богосєсов
(Харків, Вовчанськ, Україна)***АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті розглядаються актуальні проблеми в дистанційному навчанні сьогодні. Аналізується вплив пандемії коронавірусу на організацію освітнього процесу в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Наводиться аналіз нових можливостей для педагогічних та науково-педагогічних працівників в умовах впровадження змішаного та дистанційного навчання. Спостерігається трансформація процесу навчання в більш гнучкий і динамічний процес.

Ключові слова: дистанційне навчання, проблеми дистанційного навчання, нові формати навчання, онлайн-ресурси, онлайн-курси.

The article considers current problems in distance learning today. The impact of the coronavirus pandemic on the organization of the educational process in institutions of higher and professional higher education is analyzed. The analysis of new opportunities for pedagogical and scientific-pedagogical workers in the conditions of introduction of blended and distance learning is given. There is a transformation of the learning process into a more flexible and dynamic process.

Key words: distance learning, problems of distance learning, new learning formats, online resources, online courses.

У березні 2020 року в Україні було прийнято рішення про переведення освітніх установ на дистанційний формат роботи в зв'язку з необхідними заходами щодо запобігання поширення коронавірусної інфекції. Але те, що відбувається сьогодні, можна назвати екстреною доставкою контенту слухачам в умовах самоізоляції. У цей період в інформаційному просторі розгорнулася активна дискусія на тему – чи готова система вищої та фахової передвищої освіти до цього переходу. З труднощами організації роботи у віддаленому режимі зіткнулися всі учасники освітнього процесу. Особливе навантаження в цей період лягло на викладачів, які були змушені за короткий період перенести звичні їм заняття в онлайн-середовище. Виникли різного роду проблеми, в тому числі пов'язані з відсутністю у студентів і викладачів комп'ютерів або смартфонів з виходом в інтернет. У той же час не всі викладачі виявилися готові виробити нові моделі комунікації зі студентами і проведення занять через різні засоби для дистанційної роботи.

До переходу на дистанційне навчання лише 43% викладачів коледжу користувалися освітніми онлайн-платформами регулярно або час від часу. В основному вони зверталися до онлайн-платформ, коли виникала необхідність відпрацювання складних тем зі свого предмета і для виконання домашніх завдань. Також близько половини викладачів час від часу застосовували різні онлайн-ресурси під час лекційних занять.

Навіть саме поняття дистанційного навчання виявилось досить невизначеним. Виявилось, що всі розуміють його по-своєму. При цьому багато хто сходиться на тому, що необхідний прямий відео- і аудіоконтакт студента і викладача. Однак в деталях починаються розбіжності. Частина викладачів щиро вважають, що студент читає методичні матеріали і вирішує завдання по складеній задалегідь програмі, а викладач в ефірі лише консулює. Хтось

записав і виклав в інтернеті відеозаписи своїх лекцій, зробив на них посилання на своїй персональній сторінці викладача. А хтось вважає, що онлайн – це звичайні лекції та семінари, але тільки за допомогою комп'ютерів, які замінюють всім аудиторію з дошкою. Останній спосіб, найбільш цікавий і привабливий для студентів, виявився неймовірно енергоснимим.

За час дистанційного навчання виник ряд гострих проблем:

- необхідність придбання за свій рахунок різних пристосувань (штативів, документ-камер і планшетів зі стилусами).
- повільний інтернет і гальмуючі старенькі комп'ютери;
- перебої в роботі відеоплатформ через перевантаження. Ця проблема була найбільш актуальна на початку переходу університету та коледжу на дистанційне навчання і торкнулася не тільки відеозв'язку, а й інших освітніх сервісів;
- складність в підключенні всіх студентів до відеотрансляції, технічні проблеми;
- проведення практичних і лабораторних занять, що вимагають спеціального обладнання. Вирішення цього завдання нам ще належить знайти. Цілком ймовірно, частина курсів, що включають лабораторні заняття, необхідно буде перенести;
- дистанційний захист випускних кваліфікаційних робіт. Потрібно розробляти величезну кількість особливих регламентів, кожен крок в такому режимі роботи повинен бути обґрунтований і зафіксований документально;
- це одна проблема – це зміна поколінь. Літні викладачі і раніше відчували все зростаючі труднощі в роботі з комп'ютером. Тепер вони відчули майже шок: їм треба було абсолютно самостійно і дуже швидко освоювати масу новітніх програм та засобів.

Зміна звичних практик викладання і роботи зі студентами є стресом для всіх учасників освітнього процесу. 80% викладачів вважають, що їх навантаження збільшилося з переходом на дистанційне навчання.

Це може бути пов'язано, в першу чергу, з тим, що викладачам довелося швидко освоювати нові формати навчання, до занять тепер потрібно готуватися по-іншому, порушилися звичні практики проведення занять та взаємодії з колегами по коледжу, зі студентами та батьками. У другу, з тим, що далеко не всі з них знають і вміють користуватися всіма можливостями, які надають освітні платформи і різні цифрові сервіси, які можуть допомогти викладачу в роботі.

Багато викладачів говорять про те, що користуються онлайн-ресурсами. Однак більше половини розміщують домашнє завдання або необхідні матеріали в електронному щоденнику або на інших платформах, а студенти освоюють матеріали самостійно. У деяких випадках викладачі спілкуються зі студентами через месенджери: записують голосові повідомлення і пояснюють матеріал текстом.

Комунікація виключно через електронну пошту або месенджери багатьма викладачами сприймається як робота в дистанційному форматі через електронні ресурси. Однак, якщо педагог не використовує інші форми навчання, студенти не отримують зворотного зв'язку, що ускладнює засвоєння навчального матеріалу.

Ключовим в онлайн-навчанні є педагогічний дизайн як інструмент проектування онлайн-курсу. А при переході на дистанційне навчання, який ми

зараз спостерігаємо, він відсутній. Проектуючи онлайн-курс, необхідно продумати темп освоєння матеріалу, форму подання інформації, а також врахувати кількість майбутніх слухачів курсу. При проєктуванні вивчається цільова аудиторія, формується структура навчального матеріалу, визначаються типи контенту, формати взаємодії зі слухачами, типи завдань і планується все – аж до здачі іспиту та зворотного зв'язку.

Онлайн-курси, призначені для справжнього дистанційного навчання, знімаються в професійних студіях з командою експертів. Матеріал в програмі заздалегідь відпрацьований і вивірений до слова, доповнений графіками, моделями, картинками, анімаціями, прикладами, формулами тощо. Створення онлайн-курсу – це величезна праця. Мало просто сісти перед камерою і розповісти студентам аудиторний матеріал – потрібно адаптувати весь контент.

Онлайн-освіта і нинішня екстрена комунікація викладачів зі студентами – абсолютно різні речі. Якщо ви чуєте від студента або викладача, що онлайн-навчання – це нецікаво, не вистачає живого спілкування або ефективність такого навчання низька, знайте: все це не має нічого спільного зі справжнім онлайн-навчанням.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України / В.Ю. Биков // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: кол. Монографія / В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук, Ю.О. Жук та ін. / Академія педагогічних наук України, Інститут засобів навчання. – К.: Атіка, 2015. – С. 77–140.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.).
3. Кудрявцева С.П. Міжнародна інформація: навчальний посібник / С.П. Кудрявцева, В.В. Колос. – К.: Видавничий дім «Слово», 2005. – 400 с.
4. Положення про дистанційне навчання (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 25.04.2013 №466). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.
5. Осадчий В.В. Сучасні тенденції використання інформаційних технологій у навчальному процесі вищої педагогічної школи / В.В. Осадчий // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. – К.: Видавництво П/П «ЕКМО», 2009. – Вип. 2. – С. 190–207.

УДК 796.011.3

*Альона Піскоха, Дмитро Спірінцев
(Мелітополь, Україна)***КОМПЕТЕНТІСНО - ОРІЄНТОВАНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ
В КУРСІ АЛГЕБРИ ТА ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ**

Компетентнісно-особистісний підхід у навчанні на сьогоднішній час є провідним та забезпечує широкі можливості для інтелектуального розвитку молоді. Він базується на розумінні міжпредметності знань, посиленні самостійності та активності учня, залучення в освітній процес його особистісної сфери. Його реалізація вимагає формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальний досвід успішних дій у різноманітних ситуаціях. Саме тому компетентнісно-особистісний підхід у навчанні на сьогоднішній час є провідним та забезпечує широкі можливості для інтелектуального розвитку молоді.

Ключові слова: навчання, компетентнісно-особистісний підхід, курс алгебри та початків аналізу, методична система.

Competence-personal approach to learning is currently leading and provides ample opportunities for intellectual development of young people. It is based on understanding the interdisciplinary knowledge, strengthening the independence and activity of the student, involvement in the educational process of his personal sphere. Its implementation requires the formation and development of students' ability to act in practice, to apply individual experience of successful actions in various situations. That is why the competence-personal approach to learning is currently leading and provides ample opportunities for intellectual development of young people.

Key words: learning, competence-personal approach, course of algebra and the beginnings of analysis, methodical system.

Питання впровадження компетентнісного підходу в системі освіти досліджувались багатьма українськими і зарубіжними педагогами та методистами (В.М. Авдєєвою, О.В. Бондаревською, В.В. Красівським, С.Є. Лебедєвою, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, І.В. Родигіною).

Нинішні освітні реформи в Україні визначаються зміною знанневої освітньої парадигми на компетентнісну. В освіті компетентнісний підхід розуміють як спрямованість навчального процесу на формування і розвиток основних компетентностей особистості [1; 4]. Це вимагає відходу від традиційної інформаційно-накопичувальної спрямованості навчання, у тому числі навчання математики, і перенесення акценту із засвоєння нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування і розвиток у школярів здатності самостійно практично діяти, застосовувати індивідуальний позитивний досвід та досягнення у нестандартних, творчих, життєвих ситуаціях, тобто на формування ключових компетентностей, необхідних для життя в суспільстві та швидкозмінному світі.

Згідно [1], компетентнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності. Формування ключових компетентностей відбувається на основі компетентностей галузевих та предметних. Серед галузевих компетентностей

важливе значення мають математичні компетентності, оскільки математичні поняття, аксіоми, теореми і теорії мають своїм джерелом реальність і, разом з тим, призначені для дослідження реальності за допомогою математичних моделей. Оволодіння математичним методом пізнання дійсності становить підґрунтя для формування математичної компетентності. У контексті компетентнісного навчання змінюються також підходи до оцінювання навчальних досягнень учнів як складової навчального процесу.

Актуальність нашого дослідження обумовлена об'єктивно існуючими суперечностями між: суспільними вимогами до якості знань і вмінь випускників шкіл з математики та низьким рівнем їхньої математичної підготовки; наявністю індивідуальних пізнавальних відмінностей учнів у межах профільного класу і недостатнім їх урахуванням у процесі навчання; необхідністю забезпечення умов для досягнення кожним учнем компетентностей та слабким відображенням у процесі навчання алгебри та початків аналізу прикладної складової змісту; варіативністю інтересів, нахилів, здібностей суб'єктів учіння й недостатньою особистісною орієнтацією змісту, організації навчання матеріалу з математики; розвивальним потенціалом матеріалу алгебри та початків аналізу і формально-алгоритмічними підходами до його вивчення; значним вітчизняним досвідом щодо розробки й упровадження ідей компетентнісного підходу в навчальний процес і недостатнім рівнем його впровадження у навчання алгебри та початків аналізу.

Здійснення зазначеного переходу до компетентнісної моделі навчання у контексті шкільної математичної освіти, перш за все, передбачає: принципово нове цілепокладання у педагогічному процесі; оновлення структури та змісту навчання математики; визначення та оцінювання результатів навчання через ключові та математичну компетентності учня (на відміну від традиційних знань, умінь та навичок).

1. Цілепокладання в методичній системі компетентнісного навчання посідає особливе місце. Воно має пронизувати весь процес навчання та виконувати функції мотивації діяльності учнів. Організація цілепокладання включає діяльність школяра, діяльність учителя та їхню спільну діяльність, оскільки неможливо реалізувати нові освітні цілі, якщо учень пасивно засвоює навчальний матеріал. Необхідно спрямовувати його навчально-пізнавальну діяльність до самостійного пошуку, в процесі якого здобувається досвід цілепокладання, рефлексивної самоорганізації і самооцінки, досвід комунікативної взаємодії.

2. Зміст освіти – система наукових знань, навичок і вмінь, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток здібностей учнів, формування їх світогляду, набуття соціального досвіду, підготовку до суспільного життя і до професійної діяльності. У традиційній, знаннєво орієнтованій освітній системі, яка характеризується абсолютизацією знань, наперед визначеною однозначністю трактувань та висновків, які вчитель доносить до учнів, пріоритетна акцентуація робиться на першій частині (знаннях, навичках і вміннях) наведеного визначення. У контексті компетентнісного підходу, зміст освіти передбачає досвід здійснення відомих способів діяльності, що втілюється разом із знаннями, вміннями і навичками в досвід творчої, пошукової діяльності з вирішення нових проблем, у перетворення раніше засвоєних знань в нові способи діяльності. Компетентнісний підхід базується

на розумінні динамічності (міжпредметності) знань, посиленні самостійності та активності учня, залучення в освітній процес його особистісної сфери.

3. Компетентнісний підхід до навчання передбачає формування вмотивованої компетентної особистості, здатної швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, приймати обґрунтовані рішення й вирішувати проблеми на основі отриманих знань, умінь і навичок. Його реалізація вимагає формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальний досвід успішних дій у різноманітних ситуаціях, а отже — переорієнтації процесу навчання на його результат, виражений в діяльнісному вимірі. Проте, як свідчить аналіз державних вимог до рівня математичної підготовки учнів, діялісну складову результатів навчання не відбито в діапазоні усіх її складників. Поза увагою залишаються мотивація, способи організації навчальної діяльності, навчання учнів рефлексії й оцінюванню власних досягнень, креативні здібності тощо. Це означає, що вимоги до навчальних досягнень учнів, які мають бути визначені у новій програмі з математики, повинні орієнтувати не лише на суто предметне їх нормування (в сучасних умовах такий базовий контекст уже недостатній), але й враховувати аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, інформаційний, інтелектуальний, загальнокультурний, комунікативний, світоглядний компоненти результату навчання математики. Всі названі компоненти входять до складу математичної та ключових компетентностей, які формуються освітньою галуззю «Математика».

Об'єктивною проблемою впровадження компетентнісного підходу до навчання математики є необхідність технологічної адаптації навчально-виховного процесу відповідно до нових вимог [2,3]. Традиційними педагогічними технологіями, розробленими для знаннєвого підходу, неможливо продуктивно формувати компетентності учнів. Отже, постає завдання оновлення арсеналу педагогічних технологій, якими володіють вчителі математики, як процесуальної умови реалізації компетентнісного підходу до навчання. Забезпечення готовності вчителя до реалізації нових завдань в особистісному та професійному вимірі виступає обов'язковою умовою впровадження компетентнісного підходу до навчання.

Розроблено й науково обґрунтовано методичну систему навчання алгебри та початків аналізу учнів, спрямовану на формування математичної компетентності:

- визначено цілі навчання алгебри та початків аналізу, що відповідають загальним цілям підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів;
- побудовано структурно-функціональну модель формування математичної компетентності учнів;
- розроблено наочний супровід процесу навчання алгебри та початків аналізу;
- запропоновано засоби, методи, організаційні форми, а також інформаційні технології навчання алгебри та початків аналізу, що сприяють формуванню математичної компетентності школярів.

Структурними компонентами методичної системи навчання алгебри та початків аналізу на засадах компетентнісного підходу є: цільовий (цілі), змістовий (зміст), процесуальний (засоби, методи та форми навчання) та результативний (результат).

У процесі проведення дослідження створено комплекс візуалізованих прикладних задач, що дозволило полегшити сприйняття учнями зв'язків між об'єктами задачі.

Варто зазначити, що сучасна освіта потребує змін, пов'язаних з методикою викладання. Насамперед, молоді люди повинні вміти застосовувати навчальний матеріал в практичній діяльності, ставити перед собою завдання та розв'язувати їх. Саме тому компетентісно-особистісний підхід у навчанні на сьогоднішній час є провідним та забезпечує широкі можливості для інтелектуального розвитку молоді.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Компетентісно орієнтована методика навчання математики в основній школі: Метод. посібник / О.І. Глобін, М.І. Бурда, Д.В. Васильєва, В.В. Волошена, О.П. Вашуленко, Н.Д. Мацько, Т.М. Хмара. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 245 с.
2. Корнійчук Н. Особистісно-орієнтована система навчання математики / Н. Корнійчук. – Математика, 2011. – №25. – С. 6–9
3. Компетентностный подход в образовательном процессе. Монография / А.Э. Федоров, С.Е. Метелев А.А. Соловьев, Е.В. Шлякова. – Омск: Изд-во ООО «Омскбланкиздат», 2012. – 210 с.
4. Штиба О.М. Компетентнісний підхід у навчанні математики. Навчально-методичний посібник. Великопільська філія опорного закладу Кам'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів. – Березне, 2018. – 122 с.

УДК 378.018.43:009(477)

*Ксенія Юдіна, Марина Жукова
(Полтава, Україна)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ У ВНЗ УКРАЇНИ

Студенти медичних вузів в процесі дистанційного навчання повинні надбати всебічні знання, необхідні в майбутній практиці. Велика частина знань не може бути знайдена в підручнику. Щоб повністю осягнути предметну область вивчення, студент покладається на різні додаткові ресурси. Сьогоднішня дистанційна технологія дозволяє проектувати і створювати інформаційні інструменти, які зможуть полегшити ці труднощі при підготовці будь-якої дисципліни.

Ключові слова: дистанційне навчання, студентів, стоматологів, Україна.

Medical students in the process of distance learning must acquire the comprehensive knowledge needed in future practice. Much of the knowledge cannot be found in the textbook. To fully understand the subject area of study, the student relies on various additional resources. Today's remote technology allows you to design and create information tools that can alleviate these difficulties in the preparation of any discipline.

Key words: distance learning, students, dentists, Ukraine.

Дистанційна освіта є альтернативою і додаткової освіти лікарів. Особливо доцільним віддалений доступ до інформації виявляється для сільської медицини. У сільських районах електронна медична бібліотека може стати одним з найбільш ефективних шляхів використання інформаційного прогресу в клінічній медицині [3].

Однак виникає питання: Чи можливо дистанційне навчання в медицині? Чи можливо забезпечити розвиток клінічних умінь в дистанційному курсі без інтегрованого аудиторного навчання?

При вивченні будь-якої медичної спеціальності, на відміну від гуманітарних дисциплін, візуалізація відіграє ключову роль в придбанні знань майбутніми лікарями. Неможливо уявити отримання знань з анатомії без роботи в секційній, вивчення гістології без роботи з мікропрепаратами, вивчення хірургії - без спостереження за операціями і т.д. Можна безліч разів прочитати в підручнику опис рентгенологічної картини пневмонії, але не запам'ятати його. Але досить один раз побачити рентгенограму і запам'ятати її на все життя.

Дистанційна освіта дозволяє скоротити час навчання завдяки швидкості комунікації викладача і студента, а також завдяки можливості використання майже всіх форм навчання (в тому числі самостійної роботи в електронній бібліотеці) за допомогою комп'ютера. При дистанційному навчанні студенти навчаються самі, регламентують час що необхідний для засвоєння навчального матеріалу, контрольних робіт та іспиту в межах [3].

Віддалений доступ до інформації виявляється дуже доцільним для сільської медицини. У сільських районах електронна медична бібліотека може стати одним з найбільш ефективних шляхів використання інформаційного прогресу в клінічній медицині.

Проведення навчання можливо здійснювати різними способами:

- on-line, з використанням цільової аудиторії за допомогою обладнання телемедичних центрів;
- of-line, де кожен працівник індивідуально може сформувати свій графік навчання самостійно як в робочий час, так і в будь-який вільний;
- змішаний - спосіб з використанням цільових аудиторій для лекційних та ознайомчих курсів і індивідуальне закріплення практичних навичок.

Разом з тим існують певні труднощі, які необхідно враховувати при введенні в процес навчання дистанційної форми [2].

По-перше, дистанційне навчання вимагає значних кваліфікованих трудовитрат для розробки і виробництва програм, які гарантують високу якість навчання, по-друге, на наш погляд найголовніше, забезпечення контролю клінічного досвіду. При дистанційному навчанні важко забезпечити розвиток клінічних умінь без інтегрованого навчання «обличчям до обличчя», «з рук в руки». Тому потрібне ретельне планування для забезпечення належного змішування можливостей навчання, відповідних тимчасовим можливостям учнів. Ефективність і необхідність даного напрямку в медицині зажадали подальшого вдосконалення і розширення діапазону використання.

Одним з можливих методів, що забезпечують ефективність дистанційного навчання в медицині, є телемедицина (відеоконференції, відеоконсультації і т.д.). Сьогодні телемедицина стала невід'ємною частиною високопрофесійного уявлення в хірургії, акушерстві, терапії, кардіології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника як важлива складова якості вищої медичної освіти / О.В. Коковська, І.В. Міщенко, Г.П. Павленко, К.Є. Юдіна // Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 березня 2018 р. – Полтава, 2018. – С. 125–127.
2. Сучасні підходи до організації самостійної роботи студентів / І.В. Міщенко, О.В. Коковська, Г.П. Павленко [та ін.] // Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 23 березня 2017 р. – Полтава, 2017. – С. 99–101.
3. Формування професійних компетенцій студентів стоматологічного факультету вищих медичних навчальних закладів як компонент якості освіти / К.Є. Юдіна, І.В. Міщенко, М.Ю. Жукова [та ін.] // Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 березня 2018 р. – Полтава, 2018. – С. 258–259.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 378.1:7.011

*Ніна Атаманчук
(Полтава, Україна)***МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ
ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ПРАКТИК**

У статті розкрито проблему використання арт-практик у роботі зі студентською молоддю. Схарактеризовано доречність включення мистецтва в освітній процес закладів вищої освіти.

Ключові слова: студент, арт-практики, заклад вищої освіти, освітній процес.

The article reveals the problem of using art practices in working with student youth. The relevance of the inclusion of art in the educational process of higher education institutions is characterized.

Key words: student, art practice, institution of higher education, educational process.

Включення мистецтва до освітнього процесу вищої школи – важлива складова формування мотивації до навчання у студентів ЗВО, зацікавленості навчальною діяльністю завдяки внесенню елементів новизни. Виконання арт-практик формує культуру особистості, зокрема культуру мовлення, поведінки, спілкування, міжособистісних стосунків; навчає студентів розв'язувати різнопланові творчі завдання, художньо самовиражатися й розвивати приховані таланти, розуміти себе та інших, долати бар'єри в емоційному спілкуванні, знизити почуття тривоги. Тому проблема використання арт-практик у роботі із здобувачами вищої освіти є досить актуальною в теоретичному, методологічному та практичному аспектах.

Під арт-практиками ми розуміємо поєднання прийомів, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва [1, с. 9].

С.П. Яланська, наголошує: арт-практики – потужний засіб психокорекційної роботи зі студентською молоддю, адже в їх основі лежить мистецтво – діяльність, що розкриває дійсність у конкретно-чуттєвих образах [2].

Автором розроблено програму роботи щодо успішної адаптації студентів-першокурсників до навчання у ЗВО.

Тема: «Адаптація студента-першокурсника до навчання у ЗВО засобами арт-технік»

Мета: підвищення адаптивності студента-першокурсника у новому освітньому середовищі; подолання тривожності; покращення стосунків з одногрупниками.

Завдання: 1. Вирішити наявні проблеми. 2. Можливість знизити прояв агресії та негативних емоцій. 3. Допомога у встановленні соціальних контактів.

Цільова аудиторія – студенти-першокурсники.

Термін реалізації – 1 семестр

Очікуваний результат: позбавлення комунікативного бар'єру; можливість вільного самовираження та самопізнання; підвищення адаптаційних здібностей, зниження втоми, напруги; отримання позитивного емоційного настрою.

Наші спостереження показують, що казко-техніка, доповнена ізо-технікою є пошуком інформації студентом про себе самого та оточення.

Рекомендуємо викладачам ЗВО використовувати у роботі зі студентами арт-практику, опис якої подаємо нижче.

Арт-практика. «Слово заняття»

Індивідуальна робота.

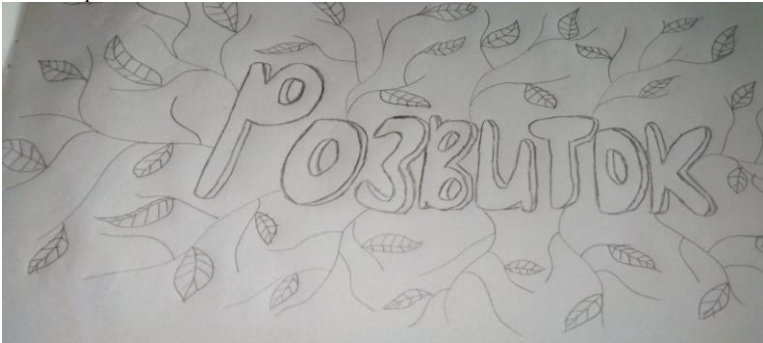
Мета: *розвиток творчого потенціалу, активізація уяви, зняття емоційних напружень.*

Студентам пропонують виділити слово лекційного, практичного заняття (психологія, емоції, особистість, самовизначення тощо). Слово заняття намалюйте, до нього придумайте вірш, оповідання або казку.

Презентація отриманого результату.

Як приклад представляємо результат творчої діяльності студента.

«Слово розвиток»



Іще не сніг і навіть ще не іній,
 Ще чути в полі голос череди.
 Здрігнувся засьць – ліс такий осінній,
 Куди не ступиш, щось шарудить усе!
 Чи може, це спинається грибочок?
 Чи може, це скрадається хижак?
 То пролетить березовий листочок,
 То пробіжить невидимий їжак...

Отже, арт-практики це – дієвий метод психологічної роботи зі студентською молоддю, який сприяє: розвитку творчої уяви; свідомій творчій взаємодії зі світом; підвищенню рівня прояву унікальності; усвідомленню можливостей та цінностей власного життя; пізнанню власних емоцій та переживань; внутрішньому відчуттю сили та гармонії; знаходженню способів вирішення певних проблем; розширенню можливостей самовдосконалення; знаходженню шляхів досягнення поставлених цілей майбутніми фахівцями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Атаманчук Н.М. Розвиток творчості в дітей: психологічний ресурс арт-технік. *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір*: тези доповідей Х наук.-практ. семінару, 23 квіт. 2020 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. С. 9. <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/7632>.
2. Яланська С.П. Арт-технології у професійній та дослідницько-інноваційній діяльності психолога. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Університет «Україна», 2018. С. 146–149.

УДК 37.015.3:159.942.3

Олена Білик-Шиманко, Ганна Афuzова
(Київ, Україна)

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ПІДЛІТКІВ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

У статті розглянуто феномен емпатії як складової соціальної перцепції в контексті соціалізації особистості, визначено важливість підліткового віку для соціального і особистісного становлення індивіда. Подано особливості емоційно-вольової сфери і формування особистості підлітків з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) у їх співвідношенні із внутрішніми і зовнішніми чинниками, які обумовлюють низький рівень соціальної адаптації при даному варіанті дизонтогенезу. Підкреслено важливість розвитку емпатійності у підлітковому віці при ДЦП для успішної соціальної адаптації та інтеграції у макросоціум.

Ключові слова: підліток, емпатія, емоційно-вольова сфера, дитячий церебральний параліч, соціальна адаптація.

The article considers the phenomenon of empathy as a component of social perception in the context of socialization of the individual. The importance of adolescence for the social and personal development is also determined. Peculiarities of the emotional and volitional sphere and personality formation of adolescents with cerebral palsy (CP) in their relation to internal and external factors that cause a low level of social adaptation in this variant of dysontogenesis are presented. The importance of the development of empathy in adolescence in cerebral palsy for successful social adaptation and integration into the macro-society is emphasized.

Key words adolescent, empathy, emotional and volitional sphere, cerebral palsy, social adaptation.

У сучасному світі одним з ресурсів соціальної адаптації є соціалізація особистості. Соціалізація розуміється як процес розвитку особистості, в ході якого формуються різноманітні взаємозв'язки особистості і суспільства, відбувається засвоєння суспільних норм, ціннісних орієнтацій, установок, розвиваються особистісні якості, здобувається досвід. Однією з важливих умов успішної соціалізації і інтеграції у соціум виступає соціальна перцепція як психологічний феномен, що забезпечує сприймання, пізнання й розуміння

людьми соціальних об'єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот (Г. Андрєєва, О. Бодальов, Т. Гаврилова, Т. Лабунська) [5, с. 7]. Одним з механізмів соціальної перцепції виступає емпатія як відгук на переживання людей, які знаходяться поруч, як афективне явище, суть якого полягає у проникненні в афективні орієнтації іншої людини, у співчутті переживанням цієї людини, у здатності долучитися до її емоційного життя, розділити її емоційний стан. Емпатія дає можливість осмислити необхідність дотримання норм, що регулюють відносини людини з іншими людьми, активно реагувати й усвідомлювати результати своїх вчинків [1, с. 30-31].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень особливостей емпатії у дитячому віці показав, що переважна їх більшість стосується дошкільного та молодшого шкільного віку (А. Айнсворз, Дж. Боулбі, У. Голдфарб, Й. Лангмейер, Р. Ліптон, З. Матейчик, К. Прінгл, С. Прованс, Р. Спітц, А. Фрейд, С. Хант, Дж. Хілтон). Значний внесок у розробку теорії емпатійності у дитячому віці зробили вітчизняні науковці А. Рузська, Л. Галігузова, І. Залисіна, Т. Землянухіна, М. Лісіна, С. Мешерякова, Т. Фінашина, Е. Фрухт, Л. Царегородцева, В. Абраменкова, Л. Петровська та інші. Разом з тим, найбільш виражені емоційні реакції та переживання виникають у критичні моменти розбалансованості динамічного процесу взаємодії особистості і суспільства, що найчастіше спостерігається у період нормативних вікових криз і особливо загострюється при переході дитини у підлітковий вік. Підлітковий вік – найважчий і найскладніший з усіх дитячих вікових періодів, оскільки у цей час відбувається становлення особистості. Разом з тим, це відповідальний період, тому що тут закладаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, до суспільства. Крім того, в підлітковому віці стабілізуються риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки. Головні мотиваційні лінії цього вікового періоду, як зазначає Т. Пономаренко, пов'язані з активним прагненням до особистісного самовдосконалення – це самопізнання, самовираження і самоствердження [6].

Надзвичайно значущим в умовах реформування сучасної української освіти у бік інклюзії є дослідження особливостей переживання емпатії дітьми, розвиток яких відбувається в особливих умовах через вплив порушень психофізичного розвитку, в тому числі – і дитячого церебрального паралічу (далі – ДЦП). У вітчизняній психології більш або менш поглиблено вже розглядалися особливості розвитку емпатії дітей з інвалідністю. Так, проблема формування соціальної перцепції при порушеннях психофізичного розвитку найчастіше висвітлювалася в контексті соціально-комунікативної активності (О. Агавелян, С. Тарасюк, І. Некрасова, Л. Савчук, І. Гудим, В. Кобильченко тощо). Н. Щелованов, Н. Аксаріна, М. Ковригіна та інші вивчали проблему впливу дитячого церебрального паралічу на розвиток емоційної сфери особистості; Л. Ханзерук досліджувала формування досвіду спілкування у дошкільників із церебральним паралічем, а І. Омельченко науково обґрунтувала особливості формування соціальної перцепції у дітей старшого дошкільного віку з ДЦП. Разом з тим, актуальним залишається питання розвитку емпатійності у підлітковому віці при ДЦП, оскільки це не тільки сприятливо відобразиться на особистісному розвитку підлітків з ДЦП, але й стане запорукою оптимізації їх міжособистісних взаємин, що призведе до більш успішної соціальної адаптації та інтеграції у макросоціум.

Дитячий церебральний параліч розглядають як захворювання, яке виникло в результаті ураження мозку, перенесеного в пренатальному періоді або в періоді незавершеного процесу формування основних структур і механізмів мозку, що обумовлює складну комбіновану структуру неврологічних і психічних розладів. Спостерігаються не тільки рухові розлади й уповільнений темп психічного розвитку в цілому, але і нерівномірний, диспропорційний характер формування окремих психічних функцій [2]. При цьому, як правило, внутрішні передумови, які погіршують соціальну адаптацію (вторинна інтелектуальна недостатність внаслідок порушення оптико-просторового гнозису і конструктивного праксису, що обумовлює обмеженість знань про довкілля, себе і оточуючих; превалювання афективної детермінанти над когнітивною, що обумовлює неадекватність реакцій на оточення і провокує розвиток стійкої системи невротичного захисту; пасивно-захисна позиція в ситуаціях міжособистісної взаємодії через недостатній розвиток мотивації тощо), часто обтяжуються зовнішніми обставинами (дисгармонійний стиль сімейного виховання (частіше по типу гіперопіки або емоційного відторгнення), соціальна депривація через рухові, психічні і мовленнєві порушення, сегрегацію від нормотипових однолітків у закладах спеціальної освіти або на індивідуальній формі навчання в інклюзивних закладах освіти, що обмежує соціальні зв'язки дитини з ДЦП, тощо) [5].

Відповідно, формування особистості у підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату відбувається в умовах обмеженого життєвого простору і комунікації, іноді в повній залежності від сторонньої допомоги в самообслуговуванні. Відсутність умов, при яких виникають і розвиваються здібності, цілеспрямованість, активність і життєстійкість, впливає на формування навичок самостійності, адекватних взаємин з оточуючими, без яких неможлива гармонійна взаємодія довкілля (соціального світу) з внутрішнім світом індивідуума. Це викликає невпевненість в собі, комплекс неповноцінності, орієнтує на споживчу свідомість і утриманство, тобто призводить до синдрому соціального інфантилізму. В результаті – потенціал особистості втрачається, а витрати на соціальну допомогу практично не приносять «дивідендів» для суспільства [3]. Дитина з ДЦП відчуває тривогу, пов'язану як з відділенням, так і з поглинанням. Симбіотичні відносини ілюзорно дають можливість подолати безпорадність, але підсилюють тривогу. У підлітків з ДЦП можна говорити про невротичну тривогу, тому що вона неадекватна об'єктивній небезпеці, включає в себе витіснення; підлітки обмежують свої активні дії і звужують поле свідомості за допомогою невротичних захисних механізмів, в тому числі і такого як «розвиток симптому» [7].

Для дітей з церебральним паралічем також характерні різноманітні розлади емоційно-вольової сфери, які проявляються у вигляді підвищеної емоційної збудливості, дратівливості, загальмованості, сором'язливості, боязкості. Схильність до коливань настрою у них часто поєднується з інертністю емоційних реакцій [5]. Підвищена емоційна збудливість нерідко поєднується з плаксивістю, дратівливістю, примхливістю, реакцією протесту, які посилюються в новій для дитини обстановці і при втомі [3]. Іноді відзначається радісний, піднесений, благодушний настрій зі зниженням критики до свого стану. Порушення емпатійності зустрічаються досить часто і можуть проявлятися у вигляді рухової загальмованості, агресії, реакції протесту по відношенню до оточуючих [4]. У деяких дітей можна спостерігати

стан повної апатії, байдужого ставлення до оточуючих. Як зазначають дослідники, у підлітків з порушеннями здоров'я при переході до старшого шкільного віку відсутні навички соціальної адаптації та самореалізації. Більшість таких підлітків не володіє навичками конструктивної комунікації і умінням відповідально організовувати своє життя. Ймовірно, при формуванні особистості дітей з обмеженими можливостями порушується принцип єдності суб'єктних і об'єктних компонентів [7]. Так, спостерігається значний розрив між високим оцінюванням підлітками з ДЦП власної успішності у соціальному житті (за критерії було обрано відповідальність, міжособистісні стосунки, життя громади, освіта, працевлаштування/зайнятість та відпочинок) і їх реальними соціальними досягненнями [8].

Емпатійність є важливим особистісним ресурсом, який, на нашу думку, сприятиме підвищенню ефективності самореалізації та соціальної адаптації підлітків з ДЦП. Відповідно, розвиток емпатійності у підліткової віці при ДЦП має бути першочерговим психолого-педагогічним завданням, вирішення якого має важливе психопрофілактичне значення в плані попередження дезадаптації дітей з патологією опорно-рухового апарату.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балашов Е.М. Психологічні особливості соціальної емпатії студентів як засобу самореалізації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 28. С. 28–39
2. Детский церебральный паралич: хрестоматія / сост.: Л.М. Шипицина, И.И. Мамайчук. Санкт-Петербург: Издательство «Дидактика Плюс», Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2003. 520 с.
3. Кукушкин И.И. Классификация нарушений развития детей в структуре виртуального каталога исследований. *Дефектология*. 2015. №1. С. 32–41.
4. Єгорова Г.А. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» (корекція емоційно-вольової сфери) для 5-6 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Київ, 2016. 71 с.
5. Омельченко І.М. Особливості формування соціальної перцепції у дітей з дитячим церебральним паралічем: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2010. 17 с.
6. Пономаренко Т.О., Волинець Ю.О. Розвиток емпатії у підлітків. *Молодий вчений*. 2018. №11 (63). С. 256–262.
7. Саморокова Л.А. Особенности психического развития детей с ДЦП. *Международный студенческий научный вестник*. 2015. №6. С. 4–9.
8. Smits D.-W., Wely L., Verheijnd J., Voorman J. & ect. Participation in Social Roles of Adolescents With Cerebral Palsy: Exploring Accomplishment and Satisfaction. *Archives of Rehabilitation Research and Clinical Translation*. 2019. 1(3-4). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.arrct.2019.100021>.

УДК 159:371

*Анастасія Висоцька, Ольга Лосієвська
(Сєвєродонецьк, Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Юнацький вік – це переломний вік між дитинством та дорослістю. Цей вік розпочинається приблизно з 15-17 років та продовжується до 23 років. Правова свідомість являє собою особливий процес, що містить у собі, зодного боку, засвоєння людиною правового досвіду шляхом входження в соціально-правове середовище й систему соціальних зв'язків (правова соціалізація), а з іншого боку, процес активного відтворення людиною соціальних зв'язків за рахунок її активної діяльності, життєвої позиції й активного включення у правове життя держави. Правосвідомість – це сфера свідомості, що відображає правову дійсність та правову культуру. Формування правової свідомості не може проходити тільки через правову галузь, вона охоплює усі складові соціалізації особистості та виступає невід'ємною частиною існування суспільних відносин.

Ключові слова: особистість, правосвідомість, правова культура, соціалізація, юнацький вік, цінності, «Я-концепція»

Juvenility is the pivotal moment between childhood and adulthood. The beginning of this age is about 15-17 years and continue up to 23 years. Legal awareness is a distinctive process that consists of two components. The first one is the acquisition of legal experience by entering the social and legal environment and the system of social relationships (legal socialization). The second one is the process of active reproduction of social connections by the individual through his dynamic activity, life stance and active inclusion in the legal life of the state. Legal consciousness is an area of awareness which expresses legal reality and legal culture. Legal consciousness cannot be formed only through the legal branch, it encompasses all the components of socialization of the personality and is an indispensable part of the existence of social relationships.

Key words: adolescence, «I-concept», legal culture, sense of justice, socialization, personality.

Юнацький вік – це переломний вік між дитинством та дорослістю. Цей вік розпочинається приблизно з 15-17 років та продовжується до 23 років. Цей вік називають сенситивним для формування життєвих цінностей, світогляду, релігійних поглядів людей на правовій обізнаності.

Правосвідомість – сфера свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оцінних ставлень до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значущих ситуаціях. Дослідження феномену правосвідомості її розвитку та ранньої профілактики різноманітних деформацій, дасть змогу підвищити загальний рівень розвитку права в суспільстві. Розвиток правосвідомості активізується у ранньому підлітковому віці, коли закладаються також основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей та суспільства. Вони мають нестійкий, пошуковий характер. Тому юнацький вік розглядається як один із найбільш небезпечних для формування протиправної поведінки. Та водночас, він є і

найсприятливішим для перевиховання юнаків, схильних до правопорушень [1].

Аналіз літератури з проблеми вивчення правосвідомості в юнацькому віці на теперішній час займає велике місце в області правової психології. Значну кількість наукових праць присвячено проблемі правового виховання, його ролі у становленні та розвитку правосвідомості як надійного засобу профілактики правопорушень. Це роботи А.К. Долгової, О.І. Дулова, Л.М. Зюбіна, К.Є. Ігошева, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, Д.П. Котова, О.Р. Ратінова, В.О. Татенка, Н.О. Ткачової. У працях Г.К. Валіцкаса, О.М. Губаря, Н.Ю. Дюмідової, О.В. Землянської, В.В. Луньова, І. Парфановича, А.Р. Ратінової, М. Раттера, Е.Т. Соколової представлено результати досліджень розвитку та формування правосвідомості підлітків. Формування правової свідомості є невід'ємною складовою соціалізації особистості. Соціалізація – це процес, під час якого людина вивчає та засвоює правила поведінки відповідний стиль, що притаманні культурі певної країни. Це довготривалий процес, який охоплює пізнання та оволодіння соціальними та культурними нормами, відношеннями, віруваннями. Соціалізація може відбуватися як в умовах стихійного впливу на особистість у різних життєвих обставинах, які мають характер різноспрямованих факторів, так і в умовах виховання тобто цілеспрямованого формування особистості. У вітчизняній психології домінував підхід до розуміння соціалізації як до виховання в інституціонізованих навчально-виховних системах. Аналіз різних даних показує, що соціалізація особистості реалізується переважно в діяльності самосвідомості та спілкуванні, які тісно пов'язані між собою [1]. Соціалізація особистості у сфері спілкування пов'язана з множенням міжособистісних контактів (переважно у бік збільшення бажаних), домінуванням діалогічних форм спілкування, освоєнням нових форм спілкування. Соціалізація у сфері самосвідомості особистості відбувається у процесі становлення образу «Я».

Правова свідомість являє собою особливий процес, що містить у собі, з одного боку, засвоєння людиною правового досвіду шляхом входження в соціально-правове середовище й систему соціальних зв'язків (правової соціалізації), а з іншого боку, процес активного відтворення людиною соціальних зв'язків за рахунок її активної діяльності, життєвої позиції й активного включення у правове життя держави [3].

Правосвідомість – це сфера свідомості, що відображає правову дійсність та правову культуру. В юнацькому віці виникають безліч новоутворень, які проявляються на психологічному рівні. Вважається, що загальні розумові здібності в основному оформлюються наприкінці підліткового віку. Протягом юнацького віку вони удосконалюються: збагачується науковий понятійний апарат, відбувається оволодіння складними інтелектуальними операціями, більш продуктивною стає розумова діяльність. Розумові здібності виявляються як індивідуальні властивості сприймання, пам'яті, мислення, уяви, вони визначають індивідуальний стиль пізнавальної діяльності старшокласника та її продуктивність. У цьому віці продовжується розвиток теоретичного мислення, розвивається здатність до зв'язного логічного міркування, до високого рівня узагальнення та систематизації знань; підвищується самостійність, гнучкість та продуктивність мислення, його рефлексивність. Зростає продуктивність логічної пам'яті, що пов'язана з операціональним мисленням. Збільшується обсяг уваги, здатність до її концентрації, переключення. В той же час увага стає більш вибірковою: вона залежить від спрямованості інтересів

особистості, від її потреб. Формування професійної орієнтації юнака сприяє розвитку спеціальних здібностей (математичних, літературних, лінгвістичних тощо). У дівчаток в цьому віці спеціальні інтереси менш визначені, у порівнянні з хлопцями, хоча успішність у навчанні у цілому вища. Також зростання інтелектуальних можливостей робить перехід від дорослості періодом змін цінностей та настанов. Зміст юнацьких цінностей значною мірою залежить від культурного контексту та історичного періоду. Усвідомлення своєї унікальності, власного світосприймання, оформлюється «Я-концепція» в трьох компонентах, як суб'єктивне уявлення про самого себе, настанова по відношенню до себе (або емоційно-ціннісне ставлення) та поведінковий компонент, що характеризує виявлення «Я-образу» та ставлення до себе в поведінці серед оточуючих людей. Самовизначення набуває дієвого характеру: юнак починає діяти, реалізовувати плани, стверджуючи той чи інший образ життя, починає активно готуватись до засвоєння обраної професії (факультативи, гуртки, репетитори, самоосвіта тощо). Самооцінка набуває більшої стійкості у відношенні своєї цінності як особистості, але вона може змінюватись при оцінці своїх здібностей, нахилів, можливостей [2].

Формування правової свідомості не може проходити тільки через правову галузь, вона охоплює усі складові соціалізації особистості та виступає невід'ємною частиною існування суспільних відносин. На думку Л. Єфименко, вкрай низький рівень правосвідомості у особистості знижує рівень відповідальності та впливає на формування протиправної поведінки. Така поведінка пов'язана із зневагою до кримінально - правових заборон, зневагою до закону, втратою страху перед покаранням. Відсутність або деформація знань про норми права, правових установок, переконань виражається у правовій неграмотності, у неправильному ставленні до права, невиконанні правових приписів [4]. В структуру правової свідомості входить її правова культура – це знання, система цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності даного суспільства. Правова культура вважається важливішим компонентом правосвідомості, завдяки таким цінностям які формуються з дошкільного віку проводиться оцінка закону з позицій справедливості, прав людини. Такі знання дають окремі поняття до певних вчинків. Так люди з однаковим соціальним станом в однакових ситуаціях можуть поступати по різному, або навпаки. Правова свідомість вона не виступає тільки в системі права, вона охоплює увесь спектр життя. Чим вище наші знання, розвинута ерудованість, тим краще ми розуміємо та не піддаємося впливу емоцій, необдуманих вчинків, та чужим переконанням. Тому так важливо розвивати правову правосвідомість з малого віку та розвивати не тільки до юнацького віку (15-23 роки), а й в подальшому житті також.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Муж В.В. Юридичні засоби формування колективної правосвідомості: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / В.В. Муж; Міністерство внутрішніх справ України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2016. – 205 с.
2. Овчаренко А.І Змістові характеристики правосвідомості підлітків / А.І. Овчаренко. – Львов. – 2011. – С. 177–188.

3. Чабикін О.Я. Психологічні основи правової культури та умови корегування: монографія / О.Я. Чабикін, В.О. Булгакова. – Одеса: 2019. – 162с.

4. Юрченко-Шеховцова Т.І. Правосвідомість особистості: Теоретичний аналіз / Т.І. Юрченко- Шеховцова. Київ :Психологічний часопис №4(8), 2017. – С. 134–144.

УДК 159.0

*Надія Гончарова, Ольга Лосієвська
(Сєвєродонецьк, Україна)*

ПОТРЕБА В СПІЛКУВАННІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто потребу людини в спілкуванні як чинник соціального розвитку особистості. Спілкування відіграє важливу роль у житті й діяльності кожної людини. Завдяки спілкуванню утворюються товариства людей, в яких налагоджується взаємодія і виробляються соціальні норми поведінки. Потреба в спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти в процесі навчання, спільної діяльності або вирішення будь-яких повсякденних питань.

Ключові слова: спілкування, потреба в спілкуванні, особистість, розвиток, соціальний інтелект, внутрішнє мовлення, взаємодія.

This article considers the necessity of human communication as a part of social development of personality. Communication plays an important part in every person's life and activity. Thanks to communication people make the communities where they can improve public relations and produce the social norms of behavior. The necessity of communication is caused by need of interection while studing, doing common activity or solving any usual question.

Key words: communication, necessity of communication, personality, development, social intellect, implicit speech, interection.

На сьогодні актуальним питанням взаємостосунків між людьми та групами людей є питання комунікації між ними. Зокрема, психологія спілкування займається дослідженням особистості взаємозв'язків людини з різними суб'єктами соціального середовища, допомагає їм якомога глибше пізнати світ і водночас самого себе, своє оточення та вміти ефективно взаємодіяти з ним. Процесу комунікації варто приділяти особливу увагу всім людям, а особливо тим, які відносять себе до професійного типу «людина – людина»: психолога, лікаря, педагога, медичної сестри, керівника та ін.[5, с. 5]

У сучасних психологічних та психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що важливим фактором впливу на розвиток особистості є потреба в спілкуванні. Спілкування відіграє важливу роль у житті й діяльності кожної людини. Завдяки спілкуванню утворюються різні товариства людей, в яких налагоджується взаємодія і виробляються соціальні норми поведінки.

Спілкування як діяльність є необхідною умовою формування й розвитку як суспільства, так і особистості. Знання сутності спілкування, його закономірності, функції, взаємного обміну і проблем є підґрунтям для реалізації та поліпшення стосунків з іншими людьми і задоволення вищих потреб особистості. Через спілкування (комунікацію) людина реалізує себе,

стверджує, вирішує питання, проблеми. Якщо взяти сферу моральності, то спілкування є цариною моральності (В. Малахов), тому що людська моральність виявляє себе не у свідомості і навіть не у діяльності, а саме в спілкуванні. Без спілкування особистість не може повноцінно розвиватися та взагалі без спілкування неможливе існування людини і людського суспільства.

Поняття «спілкування» вживається у психологічній літературі в різних значеннях:

- як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн)[3, с. 8];
- як один з різновидів людської діяльності (Б.Г. Ананьєв, М.С. Каган, О.О. Леонтьєв, І.С. Кон) [2, с. 6];
- як специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку (О.Д. Урсун, Л.О. Рєзніков) [3, с. 8];
- як взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г.М. Андрєєва, В.С. Соковін, К.К. Платонов)[2, с. 7].

Так у вузькому значенні поняття «спілкування» вживається – для характеристики безпосереднього ставлення людей між собою в умовах малої групи. Звичайно, це не розкриває повністю його змісту. У широкому розумінні – для позначення всіх форм зв'язків і відношень незалежно від їх конкретного змісту й умов.

Спілкування – це процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який продовжується потребою спільної діяльності і містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини [3, с. 9].

Спілкування – це вид комунікації, специфічний для людини. Під комунікацією розуміється зв'язок, взаємодія двох систем, у процесі якого від однієї системи до другої передається сигнал, що несе інформацію. Наукове визначення поняття комунікації, яке зафіксоване у Лінгвістичному енциклопедичному словнику: «Комунікація – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності» [5, с. 9].

Виходячи з аналізу науково-методичної літератури, можна сказати, що в психології є багато підходів до розуміння й визначення поняття спілкування. Одні вчені зводять процес спілкування до обміну інформацією, до повідомлення один одному відомостей, знань тощо. Інші ставлять як головний вплив однієї особи, яка спілкується, на іншу. У методологічному плані ці підходи дуже схожі, тому що всі вони ґрунтуються на положенні про єдність спілкування й діяльності, водночас характер цієї єдності тлумачиться по-різному.

Протягом життя кожен із нас постійно контактує, спілкується з різними людьми, всі вони по-різному до нас ставляться, вони не завжди стримані, часто в нас з ними виникають сварки або просто проявляється незадоволення. Спілкуючись, люди обмінюються інформацією, досягають взаєморозуміння, тим самим взаємно впливають один на одного. Без спілкування особистість не може повноцінно розвиватись. Потреба в спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти в процесі навчання, спільної діяльності або вирішення будь-яких повсякденних питань. Можна сказати, що вся історія людства є історія взаємодії людей [3, с. 8].

Одним з найважливіших умов функціонування людини в сучасному суспільстві, безумовно, являється достатньо високий рівень інтелекту. Як

необхідний компонент успішності в міжособистісних відносинах багатьма авторами виділяється «соціальний інтелект», який лежить в основі соціальної компетентності і служить фундаментом позитивної соціалізації особистості.

Незважаючи на те, що термін «соціальний інтелект» став використовуватися порівняно недавно, дослідження проблематики соціального інтелекту має давно історію.

Поняття «соціальний інтелект», введене в науковий обіг американським вченим Е. Торндайком в 1920 р. Вивченням проблематики інтелекту займалися (Г. Айзенк, Д. Векслер, Ф. Вернон, Дж. Гілфорд, Е. Клапаред, О. Конт, Г. Олпорт, М. Салліван, В. Штерн та ін.). А також педагоги і психологи, що спеціалізувалися на проблемах психосоціального розвитку особистості (П.П. Блонський, А.Ф. Лазурський, Е. Мейман, Л.Д. Росс, Д. Фребес, В. Штерн, В. М. Екземпларський, Е. Еріксон, П. М. Якобсон та ін.).

Різні аспекти цієї проблеми з використанням іншої термінології про зв'язок інтелекту і афекту вивчалися у вітчизняній науці (Л.С. Виготський, В.П. Зінченко, Е. Ільєнко, О.М. Леонтьєв, А.М. Матюшкін, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін та ін.)

На думку відомого філософа Григорія Сковороди, спілкуючись, людина реалізує свої природні обдарування, які можна реалізувати тільки через освіту та самопізнання. Пізнати в собі справжню людину – в цьому щастя, а корінь нещастя – в неправильному розумінні своїх здібностей, самого себе [3, с. 9].

Проаналізувавши потребу в спілкуванні як чинник соціального розвитку дає підставу розглядати її як важливий структурний компонент особистості. Слід підкреслити, що спілкування людини є не стільки «розкішню», скільки потребою, інколи навіть неусвідомленою. В основі продуктивного спілкування лежить психологічний механізм емпатії (співпереживання).

Психологи, які намагаються дати точну класифікацію потреб, майже всі відносять сюди і потребу в спілкуванні. Так відома класифікація Гілфорда відносить її до соціальних потреб. Р. Кеттел говорить про «інстинкт спілкування». Потреба спілкування у концепції А. Маслоу трактується як основна, фундаментальна потреба людини. В. Маккола потреба в спілкуванні також вроджена і трактується як потяг до взаємодії. З іншого боку, О.Г. Ковальов, класифікуючи потреби на матеріальні, духовні та соціальні відносить потребу в спілкуванні до числа останні. А.В. Петровський вважає її духовною потребою (за походженням – культурною) [5, с. 18].

Спілкування є важливою духовною потребою особистості як суспільної істоти. Потреба людини у спілкуванні зумовлена суспільним способом її буття та необхідністю взаємодії у процесі діяльності. Будь-яка спільна діяльність, і в першу чергу трудова, не може здійснюватися успішно, якщо між тими, хто її виконує, не будуть налагоджені відповідні контакти та не буде існувати взаєморозуміння.

Дослідження психологів (Л.С. Виготський, М. .Жинкін, І.О. Зимня, Г.С. Костюк, Е. Леннеберг, О.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія, Ю.І. Пасов та ін.) засвідчили, що мовленнєвий розвиток дитини забезпечується такими психологічними чинниками, серед яких головними слід вважати такі, як: мотивація навчання, формування мислення, практичного інтелекту, становлення внутрішнього мовлення та ін.

Внутрішнє мовлення – це внутрішній беззвучний мовленнєвий процес, який не може бути засобом спілкування, це певна словесна оболонка мислення. Внутрішнє мовлення недоступне сприйняттю інших людей, воно

скорочене, згорнуте, своєрідне, майже ніколи не існує у формі повних, розгорнутих пропозицій [1].

Потреба в спілкуванні властива не лише людині, а й багатьом тваринам, які з'являються на світ безпорадними і потребують догляду. Спочатку ця потреба в маленькій дитини, можливо, має деяку подібність з тваринами. Але швидко набуває рис людського характеру. Тобто першочергово потреба в спілкуванні «тваринна», тобто не є соціальною – насправді це інша потреба. Стаючи «людською», вона перестає бути лише потребою в спілкуванні, але з самого початку стає з'єднувальною ланкою між особистістю дитини та оточуючим світом. Дитина вступає в кооперацію з дорослим для досягнення тих чи інших цілей [5, с. 18].

Отже, потреба в спілкуванні необхідна людині, щоб поділитися з іншими почуттями і переживаннями, спілкуючись, людина реалізує свої природні обдарування, які можна реалізувати тільки через освіту та самопізнання. Уміння будувати відносини з людьми, знаходити підхід до них складає основну життєву і професійну успіху кожної людини. Потреба людини у спілкуванні зумовлена суспільним способом її буття та необхідністю взаємодії у процесі діяльності. Будь-яка спільна діяльність, не може здійснюватися успішно, якщо між тими, хто її виконує, не будуть налагоджені відповідні контакти та не буде існувати взаєморозуміння. Фрустрація цієї базової потреби призводить до важких стресів, тому спілкування має особливу цінність для людини, яку не можна звести до спільної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Басв Б.Ф. Психологія внутрішнього мовлення / Б.Ф. Басв. – К.: Вища шк., 1966. – 193 с.
2. Кайдалова Л.Г., Плянка Л.В. Психологія спілкування: навчальний посібник / Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка – Х.: НФаУ, 2011. – 132 с.
3. Кайдалова Л.Г. Психологія спілкування: навчальний посібник / Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка, Н.В. Альохіна, В.С. Шаповалова. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х.: НФаУ, 2018. – 140 с.
4. Лосієвська О.Г. Психологічні засади розвитку комунікативних компетенцій професіоналізму майбутнього фахівця гуманітарного профілю: монографія / О.Г. Лосієвська. – К.: ПВТП «LAT&K», 2020. – 320 с.
5. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Підручник / М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

УДК 159.9:038

Людмила Комарніцька
(Кам'янець-Подільський, Україна)

БІБЛІОТЕРАПІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається бібліотерапія як психотерапевтичний метод, який може бути поміщений в екзистенційно-психологічний контекст і використаний як інструмент самодопомоги і самопізнання. Бібліотерапія дозволяє особистості розвивати діалогічність, рефлексивність і пізнавальні здібності, що необхідно для самостійного подолання труднощів психологічного характеру.

Ключові слова: бібліотерапія, психотерапевтична допомога, читач, художній текст.

The article considers bibliotherapy as a psychotherapeutic method that can be placed in an existentially psychological context and used as a tool of self-help and self-knowledge. This method allows the individual to develop dialogism, reflexivity and cognitive abilities, which is necessary for independent overcoming difficulties of a psychological nature.

Key words: bibliopsychology, bibliotherapy, psychotherapeutic assistance, reader, literary text.

З давніх часів відомо, що книги можуть впливати на наш емоційний стан. Вони можуть мотивувати нас, або навпаки, вводити в стан апатії, зцілювати «поранену душу». На жаль, в наш час людина все більше стає схильною до стресів, які негативно позначається на її психічному стані. Щоб позбутися проблем «реального світу», людина береться за книгу, створюючи таким чином свій особистий світ, в якому немає того болю і тих бід, які наповнювали її душу. В такому випадку читання книги відволікає людину, дає час подумати і все осмислити, допомагає їй не впадати у відчай і не здаватися, дає впевненість в собі і своїх діях. У цьому контексті книга стає тим «лікувальним» методом, який допомагає людині подолати усі негаразди. У психотерапії навіть сформувався метод лікування під назвою бібліотерапія.

Назва «bibliotherapy» походить від лат. «biblion» та гр. «therapia», книга і терапія, тобто дослівно «лікування книгою» [1]. В Українській бібліотечній енциклопедії термін «бібліотерапія» тлумачиться як: «комплексна наукова дисципліна, що вивчає закономірності смислового та емоційного сприйняття текстів і розробляє методи психологічної корекції особистості за допомогою читання (або прослуховування) спеціально підібраних текстів з книг та інших носіїв інформації» [1].

Бібліотерапія дає можливість за допомогою книг, фрагментів книг, аудіо-та відеозаписів здійснювати вплив на проблеми, що виникають у спілкуванні, навчанні, соціалізації, адаптації особистості. Нажаль, в епоху тотальної віртуальної комунікації, потенціал бібліотерапії лишається поза увагою багатьох вітчизняних досліджень, однак європейський та американський досвід виявляє їх високу ефективність.

Людина, відсторонюючись від реалій нашого світу, на якийсь час стає самою собою, отримує нові сили. Іноді читання – це єдиний рятувальний круг для людини. Книги допомагають зрозуміти себе, пізнати свою віру,

сформувати свою думку та світогляд. О. Коваленко зазначає, що «бібліотерапія спрямована на розвиток у людини навичок і здібностей протидіяти хворобам, стресам, депресії, на зміцнення сили волі, підвищення інтелектуального і освітнього рівня, створення можливостей для духовного зростання; та ґрунтується на впливі на особистість художньої, емоційної і психологічної майстерності письменника, який показує шляхи вирішення притаманних їй конфліктних, невротичних ситуацій» [2].

Говорячи про світогляд, не можна не згадати казки. Адже це ті самі книги, які мама нам читала в дитинстві, ті книги, які навчили нас відрізняти чорне від білого, добро від зла. Казки «направляють» наш дитячий розум в правильне русло, закладаючи вже в такому ранньому віці фундамент моральних цінностей. У казках добро завжди перемагає зло. Таким чином, ми запам'ятовуємо і в майбутньому саме ці пригадування не дають нам опускати руки, дають надію на справедливість.

В іншому випадку, читання книги дає нам один з варіантів подальшого розвитку подій. Чим більше книг прочитала людина, тим більше у неї буде в запасі моделей поведінки в тій чи іншій ситуації.

Книги – це історична цінність, це скарб, що зберігає в собі пам'ять багатьох років. Вони не дозволять нам «здицавіти», а дають можливість побути наодинці з собою, не обмежують нашу свободу, а навпаки – відкривають величезний всесвіт фантазій. Книги мають величезну владу над людиною. Вони можуть наділяти нас силою, допомагати усвідомлювати наше «я», мотивувати нас на заняття спортом, вивчення мов, навчання або на дії, які здатні змінити наше життя.

Кожен жанр літератури має свій вплив на людину, наприклад:

Філософська література – допомагає зрозуміти сутність світу, те, яким ми його бачимо і те, яким його бачать інші люди.

Духовна література – концентрує любов людини до всього живого, визначає сенс людського існування.

Класична література – має колосальний вплив на людей, саме ці книги описують життєві ситуації, найбільше схожі на реальність. У них показана справжня сила духу людини, непідробна любов і непокірність негараздам, що встають на її шляху.

Драматургія – драма найкраще вчить веденню діалогу і правилам спілкування. Читаючи драму, люди найчастіше представляють себе на місці героя. Книжки подібного жанру часто дають сили людям.

Детективи і пригоди – займають не останнє місце в бібліотерапії, тому що такі книги легкі в читанні, захоплюючі, розвивають інтуїцію. Вони показують, що не завжди в гарному фантику загорнута смачна цукерка. Такі книги дають людині здатність ризикувати, рухатися далі, скидати певні окови.

Як висновок, варто зазначити що книги не врятують від смерті хворого на рак, вони не зцілять душу матері, яка втратила дитину. Однак саме книги допоможуть нам рухатися далі, знайти в собі сили і бажання жити далі!

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібліотерапія. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/Бібліотерапія> (дата звернення: 15.11.2020).

2. Коваленко О. Бібліотерапія як засіб оптимізації міжособистісного спілкування осіб похилого віку. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. 2011. Вип. 2. С. 176–184.

УДК 159.9

Валентина Марченко
(Київ, Україна)

ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В ТОТАЛІТАРНОМУ ТА ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядається сутність понять: «особистість», «соціалізація», «індивідуальність», «тоталітаризм», «демократизм» та їхню роль у формуванні особистості з обмеженими можливостями. Розглядаються види допомоги людям з обмеженими можливостями в демократичному суспільстві.

Ключові слова: особистість, індивідуальність, людина з обмеженими можливостями, тоталітаризм, демократія, соціалізація.

The article considers the essence of the concepts: «personality», «socialization», «individuality», «totalitarianism», «democracy» and their role in the formation of personality with disabilities. Types of assistance to people with disabilities in a democratic society are considered.

Key words: personality, individuality, person with disabilities, totalitarianism, democracy, socialization.

Демократія й тоталітаризм два суспільних устрої. Різняться вони рівнем суспільного розвитку людей. Наша держава будує демократичне суспільство, у якому іноді з'являються ознаки тоталітаризму. Тоталітаризм – це державна політична система, яка прагне встановити цілковитий контроль над усіма сферами життя та діяльністю людини.

Тоталітарна держава має певні ознаки:

- наявність монополюючої партії, що злилася з поліцією й державним апаратом у єдине ціле;
- присутність у суспільстві єдиної ідеології, що нав'язувалася засобами державної пропаганди, освіти, літератури та мистецтва;
- блокування небажаної інформації за допомогою органів цензури і правопорядку, навчальних закладів, громадських організацій, творчих спілок та ін.;
- проголошення великої мети на перспективу (створення нового суспільства, нового порядку) і використання будь-яких заходів для її досягнення;
- державний контроль за життям суспільства, починаючи від сім'ї;
- централізоване планування виробництва й розподілу матеріальних благ;
- створення ілюзії цілковитої згоди населення з діями держави [2].

Сьогодні деякі ці ознаки проявляються й у нашому демократичному суспільстві.

Проблема надання допомоги людям з обмеженими можливостями життєдіяльності, є актуальною вже багато століть. Постійні зміни, що відбуваються в розвитку суспільства, у соціально-економічних відносинах, змінювали напрямки і підходи до допомоги людям з інвалідністю [1]. Проаналізувавши бібліографічні джерела, що узагальнюють тему поняття особистості людини з обмеженими можливостями в тоталітарному суспільстві, ми дійшли висновку, що в історичному ракурсі, незалежно від назви держави,

Російській імперії/СРСР була властива соціальна підтримка, тим хто її потребує з даної категорії громадян. Ще в слов'янської громаді, у період язичництва була закладена традиція турботи про слабких і немічних. Піклуванням таких людей повинні були займатися родичі. Якщо особи з обмеженими психофізичними можливостями не мали родичів, тоді соціальне піклування покладалося на селянську громаду. Ця позиція турботи про людей з обмеженими психофізичними можливостями прослідковувалася під час існування Київської Русі та Великої Російської імперії, але постала особливо гостро в роки після Великої Вітчизняної війни. За часів існування СРСР переформувалася в складну й об'ємну правову й соціальну систему державної допомоги. Проблема відновлення працездатності людей з інвалідністю, їхнє навчання, перекваліфікація та інтеграція в суспільне життя стало важливим завданням для держави [1].

Кожне демократичне суспільство розкриває перед людиною різноманітні можливості для її становлення, як особистості. Особистість у демократичному суспільстві повинна розглядатися, як цінність, заради якої розвивається це суспільство.

Особистість – це свідомий індивід, який виконує різноманітні соціальні функції. Особистістю не народжуються, а стають. Особистість кожної людини в тому числі з обмеженими можливостями, має свою сукупність рис і характеристик, які властиві лише їй, та розкривають її індивідуальність. Індивідуальність – це поєднання психічних особливостей людини, що утворюють її неповторну своєрідність, та відмінність від інших людей. Соціалізація особистості проходить такі стадії: раннє дитинство, дитинство та отрочество, юність, зрілість, старість. Кожна з цих стадій має свої особливості і відіграє важливу роль у формуванні людини [3].

Соціалізація кожної людини з обмеженими можливостями залежить від умов виховання в спеціальних закладах, отримання інклюзивної освіти в школах, коледжах, ВНЗ. Завдання спеціального психолога полягає в тому, щоби людина з обмеженими можливостями відчувала себе в суспільстві вільною, освіченою, необхідною суспільству, матеріально забезпеченою, працевлаштованою, мала гарантії на майбутнє. Тоді ми зможемо стверджувати, що такі люди живуть не в тоталітарному, а в демократичному суспільстві.

Особистісне зростання людини з обмеженими можливостями, відбудеться лише коли будуть поважатися її права, потреби, бажання самоактуалізовуватися й саморозвиватися, влада повинна створювати всі необхідні умови для цього. Демократичне суспільство повинно створювати соціальний, медичний та психолого-педагогічний супровід людини з обмеженими можливостями для її становлення, як рівноправної особистості в суспільстві.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Байда Л. Інвалідність та суспільство: навч. посібник / Л. Байда, О. Красюкова. – К.: 2011. – 184с.
2. Бондар Ю.М. та ін. Основи правознавства: Практикум. – К.: Атіка, 2004. – 204 с.
3. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь 2005 С. 464.

*Науковий керівник: **Огороднійчук Зоя Василівна**,
професор кафедри спеціальної психології та медицини НПУ
імені М.П. Драгоманова.*

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 361.42+72

*Бабахан Алланазаров, Гулчехра Турымбетова, Жанабай Ибрагимов
(Нукус, Узбекистан, Каракалпакстан)*

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНІНГ ТУПРОҚ СТРУКТУРАСИНІ ЯХШИЛАШНИНГ МУХИМ ОМИЛЛАРИ

Амударёнинг тошиб кетиши ер ости сувларининг Орол денгизига ҳаракатланишига мажбур қилганлигини биламиз. Афсуски, дарё оқимини йўқотганда, эр ости сувлари тўхтаб, тупроқ таркибига таъсир қилади ва тажриба натижалари шуни кўрсатадики, тупроқнинг иўрланиши йилдан-йилга кўпаймоқда, бу эса ўз навбатида тупроқдаги микроорганизмларга таъсир қилади. Шуни таъкидлаш керакки, бизнинг тупроқдаги азот миқдори 0,07 дан 1,15% гача, баъзи ҳолларда у 0,03% гача камаяди ёки 0,2-0,25 гача кўтарилади. Мамлакатнинг аксарият суғориладиган ерларида микрофлоранинг бойлиги ва унинг мавжудлиги учун жуда қулай шароитларнинг мавжудлиги тупроқ чириндиси миқдори ва сифатига катта таъсир кўрсатади. Тупроқдаги чиринди миқдори, яъни органик ўғитлардан фойдаланиш ёки табиий манбалардан фойдаланиш тупроқдаги микроорганизмлар сонини 1,5-2 барабар кўпайишига олиб келади. Илгари, Амударёнинг тошқини натижасида гектарига 16 тонна лой тупроқ бор эди, бу тупроқ таркибини анорганик моддалар билан бойитиш орқали тупроқ таркибини яхшилайди, афсуски, ҳозирда бу ҳолат такрорланмаяпти, шунинг учун яхшилашни учун имконият бор мавжуд табиий ресурслардан самарали фойдаланган ҳолда тупроқ флораси ва бошқалар.

Калит сўзлар: тупроқ, тузилиши, ер ости сувлари, иўрланиш, ўғит, омил.

We know that the overflow of the Amu Darya forced the movement of groundwater to the Aral Sea. Unfortunately, as the river loses its flow, groundwater stops flowing and affects the soil composition, and experimental results show that the salinity of the soil is increasing from year to year, which in turn affects the microorganisms in the soil. It should be note that the content of nitrogen in our soils is from 0.07 to 1.15%, in some cases it decreases to 0.03% or increases to 0.2-0.25. The richness of the microflora in most of the irrigated lands of the country and the availability of very favorable conditions for its existence have a profound effect on the quantity and quality of soil humus. The amount of humus in the soil, ie the use of organic fertilizers or the use of natural sources will increase the number of microorganisms in the soil by 1.5-2 times. In the past, the flooding of the Amudarya River resulted in 16 tons of muddy soil per hectare This would improve the soil structure by enriching the soil composition with inorganic substances, Unfortunately, this situation is not repeated now, so there is an opportunity to improve the soil flora with the effective use of existing natural resources and others.

Key words: soil, structure, groundwater, salinity, fertilizer, factor.

Республикамиздаги экологик муҳитни бўзилаётганлиги, атмосферадаги чанг тузонларни пайдо булиши, иқлимнинг кескин ўзгариши. Биосферадаги

хозирги ҳолати кескин ўзгариш ҳаммаси бориб Орол денгизининг кўриши оқибатида пайдо бўлмоқда.

Бизга маълумки Амударё тўлиб оқиши ер ости сувларини ҳаракатини Орол денгизи томон ҳаракатланишга мажбур қилар эди, афсуски дарё ўз оқиш ўзанини йўқатганлиги сабабли ер ости сувлари ҳаракати тўхтаб, тупроқ таркибига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда, тажриба натижалари шуни кўрсатадики тупроқнинг шўрланиш даражаси йилдан-йилга ошиб бормоқда, бу эса ўз навбатида тупроқлардаги микроорганизмларга ўз таъсирини кўрсатмоқда. Шуни айтиш керакки бизнинг тупроқларимизда азот миқдори 0,07 дан 1,15% атрофида бўлиши айрим ҳолларда 0,03% гача камайиб кетади ёки 0,2-0,25 га ошиб туради.

Ишнинг мақсади. Республикаимизнинг суғориладиган ерларининг аксариятида микрофлоранинг бойлиги ҳамда унинг яшаш учун ғоятда қулай шарт-шароит мавжудлиги тупроқ гумусининг миқдори ва сифат ҳолатига чуқур таъсир этади. Тупроққа қанчалик гумус яъний органик ўғит солиш ёки табиий манбалардан фойдаланиш тупроқ таркибидаги яъни ҳайдалма қатламдаги микроорганизмларни 1,5-2 баробар оширишига имкон яратади.

Органик ўғит солинган тупроқларда умумий азот миқдорининг 1-2% оширишни ва минерал шаклга киришиши ва ўсимликлар томонидан ўзлаштириш қобилияти кескин ошади бу эса ерларимизнинг шўрланиш даражасини кескин камайтириб юборади. Олдинги даврларда Амударёни тўлиб оқиши ҳар бир гектар майдонга 16-тонналаб лойқа тупроқ массасини олиб келар эди, бу эса тупроқ таркибини анорганик моддалар бойитиб тупроқ структурасини яхшилар эди, афсуски бу ҳолат ҳозир такророланмаяпти.

Шунинг учун ҳозир ўзимизда мавжуд бўлган табиий манбалар ва бошқалардан унумли фойдаланганда тупроқ флорасини яхшилаш имконияти мавжуддур.

Маълумот ва методлар. Бу илмий ишни ёзишда асосан агрокимёвий ва тупроқни анализ қилиш, тупроқ таркибидаги C_1 , SO_4 тузларининг йиллар давомида кузатиш, аниқлаш методларидан фойдаланилди. Янада бир-қатор олимларнинг изланишлари шуқур ўрганилди.

Натижалар. Олиб борилаётган илмий натижалар шуни кўрсатадики Республикаимиз ўзининг юқори нитрофикация қобилияти билан характерли хусусиятга эга Тупроқнинг озик режими жумладан суғориладиган яъни шўри яхши ювиладиган тупроқлардаги азотнинг нитрат формадаги етарли даражада бўлиб уларни ўсимликларга қабул қилиш даражасини ошириш учун дуқакли экинларни экиш орқали Қорақалпоғистон тупроқларини яхшилашимиз ҳозирги экологик муҳитни енгишимизга имкон яратиб беради.

Қорақалпоғистон Республикаимизда тупроқларида олиб берилган илмий тажрибалар шуни кўрсатадики ҳаракатчанг формадаги азот асосан нитратлардан иборатдир, ёзги ойларда тупроқда бўладиган аммиакли азот миқдори ҳар $1 < 2$ тупроқ ҳисобига 1-2 мг дан ошмайди. Бунинг сабаби суғориладиган тупроқларнинг юқори биологик хусусияти бўлиб, амид, амин ва аммиакли формадаги азотлар тезда минераллашиб нитратларга айланиб қолади [1].

Нитратли бирикмалар сувда яхши эрувчанлигини туфайли ҳаракатчан бўлади. Шунга кўра нитрат формадаги азот сув билан тупроққа 1-2 м чуқурликгача ювилиб тушиш ва капиллярлар орқали юқорига чиқадиган сув билан ер юзасига кўтарилиш қобилиятига эга бўлиб, бу жараёни нормаллаштириш учун тупроқ намлигини 60% миқдориди тутиб туриш ёки

дуккакли донли экинларни экишимиз орқали алмашлаб экишни жорий этиш мумкин [2].

Хозирги замон талаби тупроқ қатламидан сувга осон эрувчан тузлар ювилиб кетгандан кейин тупроқнинг биологик фаолияти ошади, бу эса тупроқ унумдорлиги самарадорлигининг асосий белгиларидан бири ҳисобланади. Шуни қайд қилар эканмизки тупроқнинг пастки қатламларида аэроб микрофлоранинг фаолияти суғ боради, чунки бунда кислород ва энергетик материаллар етишмайди охири ўсимлик учун лаёқатли формадаги азот ва фосфор танқислиги сезилиб қолади [2].

Тажриба натижаси шуни қўрсатадики тупроқнинг 0-20 см қатламида ўстирилган ўсимликларнинг баландлиги фарқ қилиб ғўза мисолида тажриба ўтказилган ўртача 48,6 см гача 20-40 см ли қатламда ўстирилганда 29,8 см 40-60 см ли қатламда ўстирилганда 25,6 см гача бўлган. Бу эса шу қатламларда микроорганизмларни яшаш ва уларнинг сонига боғлиқ бўлиб шу сабабли Республикамизда тупроқ биологиясини яхшилаб ўрганишимиз зарурдир. Қорақалпоғистон Республикаси пахтачилик районлари тупроқлари чўл зонасига қириб автоморф, ярим гидроморф ва гидроморф тупроқларга қиради [5].

Хулоса:

1. Амударё сув оқимларининг кескин пасайиб кетиши ер ости сувларининг ҳаракатига уз таъсирини курсатиб, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларида тупроқнинг структурасига ва шўрланиш даражасининг йилдан-йилга маълум миқдорда ошиб бормоқда.

2. Ер ости сувлари Орол денгизи томон ҳаракатланиши секинлашмоқда, бу Орол денгизининг қуришида асосий сабаблардан бири ҳисобланади. Амударё катта коллектор вазифасини бажарар эди, лекин унда сувнинг камлиги, саёзлиги, қумлар билан қўмилиб қолганлиги асосий сабаб бўлмоқда.

3. Тупроқнинг шўрланиш даражаси йилдан-йилга секин ошиб бориши натижасида, тупроқдаги микроорганизмлар турлари ва сонига ҳам таъсир қилиши натижасида камайиб бориш ҳолатлари кузатилмоқда.

4. Бу ҳолатларни камайтириш тупроқ структурасини яхшилайдиган микроорганизмлар фаолиятини жадаллаштирадиган, қўп майдонларга дуккакли-донли экинлар экиш орқали тупроқ флорасини яхшилаш мумкин бўлади.

5. Тупроқ қатламларида микроорганизмларнинг сонини ўзгаришлари, ўсимлик ҳосилдорлигига ўз таъсирини кўрсатмоқда, яъни ғўза усимлигини 0-20см қатламдаги тупроқда устирилганда бўйи 48,6 см бўлса, 40-60 см қатламда 25,6 см бўлган.

6. Ер юзасидан сувнинг ҳавога бўғланиши, йиллик ёғингарчиликка нисбатан олганда 6 баробар қўп, яъни 200 мм ёғин ёғса 1200 мм сув бўғланади. Буни олдини олиш учун ер бағирлаб ўсадиган, соявор ўсимлик турларини купроқ экиш орқали тупроқнинг микрофлорасини ва шўрланиш даражасини камайтириш мумкин.

REFERENCES

1. Дала тажрибаларини ўтказиш услублари – Ташкент. УзПИТИ 2007.
2. Protasov P.V., Qodirxojaev F.K. Use of fertilizers in cotton growing. – Toshkent, 1981.
3. Chembarisov I.I., Baxriddinov B.A. Feature of the effect of irrigation on the mineralization of river waters of the Amudarya basin. – Nukus, 1998.
4. Steyner R., Idelberg I., Ingrem Dj. Microbial world. – Moscow, 1979.
5. Sattarov J. Agrochemstriy. – Toshkent.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 371.39

Сніжана Князюк
(Новоград-Волинський, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ОСВІТИ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

У статті висвітлено визначення основних понять дослідження. Розкрито сутність, елементи та форми STEM-освіти. Окреслено особливості використання STEM на уроках інформатики. Перераховано переваги та недоліки застосування STEM-освіти вчителями.

Ключові слова: ліцей, STEM, STEM-освіта, технологія, учень.

The article highlights the definition of the basic concepts of the study. The essence, elements and forms of STEM-education are revealed. Peculiarities of STEM use in computer science lessons are outlined. The advantages and disadvantages of using STEM education by teachers are listed.

Key words: lyceum, STEM, STEM-education, technology, student.

Сьогодні відбуваються процеси модернізації та реформування освітньої галузі, яка передбачає впровадження та використання нових методів і технологій навчання, спеціальних засобів та інструментів, що забезпечить підготовку учнів до успішного працевлаштування, до отримання майбутньої професії після закінчення ліцею, дасть змогу успішно себе реалізовувати при вирішенні поставлених завдань та можливість навчатися протягом життя.

Стрімка еволюція технологій веде до того, що незабаром найбільш популярними та перспективними на ринку праці фахівцями стануть програмісти, IT-фахівці, інженери, професіонали в галузі високих технологій тощо. У віддаленому майбутньому з'являться професії, які на даний момент навіть важко уявити, які будуть невід'ємно пов'язані з технологією та високо технологічним виробництвом на стику з природничими науками.

Проаналізуємо роботу в напрямку застосування STEM-освіти на уроках інформатики в ліцеї №4 міста Новограда-Волинського Житомирської області.

Коршунова О. стверджує, що одним із механізмів трансформації освітнього процесу є впровадження STEM-навчання, основою якого є проста та доступна візуалізація наукових явищ, що дає змогу легко охопити і здобути знання на основі практики та глибокого розуміння процесів [1].

STEM – це шлях до задоволення потреб суспільства, що зростають, практично в усіх сферах. Навчання за STEM повністю має змінити модель навчання, в центрі якої знаходиться проблемне питання, яке потребує рішення. Основна мета такого підходу базується на розумінні і застосуванні знань, а не на заучуванні чи запам'ятовуванні фактів. STEM-освіта – це новий підхід у навчанні, завданнями якого є розвиток критичного мислення учня, якостей творчої особистості, набуття практичних навичок, шляхом власних дій і можливих помилок, формування професійних компетенцій [2].

У нашому дослідженні притримуємося саме останнього тлумачення цієї дефініції.

Головною метою STEM-освіти є реалізація державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» задля посилення

розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях створення науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді й професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Повністю погоджуємося з думкою вчених, що підготувати сучасного випускника школи, який зможе швидко адаптуватися до змін в суспільстві, зуміє знайти шляхи вирішення проблеми, самостійно діяти у невизначеній ситуації є одним із ключових та пріоритетних завдань STEM-освіти.

Однією з форм STEM-навчання є уроки, які спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків і сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань тощо. Такі уроки можуть проводитися шляхом об'єднання схожої тематики кількох навчальних предметів або формування інтегрованих курсів чи окремих спецкурсів [4].

STEM-освіта передбачає інтеграцію природничих наук, технології, математики та інженерної творчості. Всі ці галузі тісно пов'язані між собою на практиці, тому, їх вивчення у спільній площині дуже важливе. Погоджуємося з Морзе Н., що незвичною для традиційної школи особливістю є те, що технології, математика та інженерія не вивчаються як окремі науки (навіть із урахуванням міжпредметних зв'язків), а сприймаються учнями як єдність наукових знань і практичних прийомів їх застосування [3].

У навчанні зі STEM вчитель перестає бути основним джерелом знань. У центрі уроку постає проблема чи практичне завдання, де учні мають самостійно знайти шляхи їх вирішення, застосувавши наявні знання, уміння й навички.

Успішний розвиток STEM-освіти здійснюється через залучення ресурсів та співробітництво у процесі навчання й викладання між педагогічними колективами міста та області, вищими навчальними закладами міста, підприємствами та іншими організаціями тощо. Також особлива увага приділяється залученню батьківського колективу.

У ліцеї № 4 міста Новограда-Волинського Житомирської області здійснюються заходи щодо впровадження STEM-освіти, а саме: проведення семінарів, вебінарів, тренінгів, круглих столів, конкурсів, спрямованих на популяризацію STEM-навчання, профорієнтаційна робота серед молоді, підвищення рівня фахової майстерності науково-педагогічних працівників і представлення педагогічного досвіду роботи, зокрема, у рамках STEM-школи [4].

Перевагами STEM-освіти є:

- інтегровані уроки/заняття (особлива форма наскрізного STEM-навчання, спрямована на встановлення міжпредметних зв'язків, які сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань);
- застосування отриманих знань у реальному житті (при проведенні розважальних експериментів, створення власними руками прототипу реального продукту учні легко починають розуміти складні формули, запам'ятовувати терміни, розпізнавати те, що донедавна було дуже складним);
- розвиток критичного мислення (учні на основі отриманого досвіду, аналогій та узагальнень здатні самостійно орієнтуватися у складних ситуаціях та вирішувати проблеми без сторонньої допомоги);
- впевненість у власних можливостях (створення цікавих проєктів, які

підвищують власну самооцінку, дають змогу ставати більш впевненими);

- робота в команді (учні працюють разом, висловлюють свої ідеї та пропозиції, дискутують, обґрунтовують власну позицію, роблять висновки тощо.)

- підвищення інтересу до технічних дисциплін (демонстрація переваг технічних та природничих спеціальностей, а саме: конструктори, робототехнічні системи, 3D-моделі, вимірювальні комплекси, лабораторні прилади, проекційні столики, оверхед-проектори і т. д.);

- інноваційність;
- прямий шлях від навчання до кар'єри;
- підготовка до технологічних інновацій життя;
- впровадження STEM в освіті (на законодавчому рівні проводиться широкий спектр робіт, який спрямований на поширення розвитку STEM-освіти у навчальних закладах).

Однак є ряд деяких труднощів та недоліків, які виникають при опануванні STEM-освіти вчителями:

- підготовка до такого уроку потребує багато часу;
- довготривалість проекту;
- недостатня матеріально-технічна база;
- неготовність вчителя до нових змін.

Отже, можна стверджувати, що переваг у STEM-навчанні значно більше, і це є вагомим аргументом щодо зародження нових STEM-ідей та реалізація їх у освітньому просторі

Основними елементами STEM-освіти на уроках інформатики є: вчитель здійснює супровід проекту і спонукає до пошукової діяльності вихованців, допомагає у визначенні мети, завдань проекту, орієнтовних методів/приймів дослідницької діяльності та пошуку інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних завдань; учні самостійно або разом з учителем обирають форму презентації, захисту отриманих результатів; оцінювання проектної діяльності здійснюється індивідуально, за довільною системою; реалізація STEM-проекту сприяє формуванню соціальних компетентностей, дозволяє пройти технологічний алгоритм від виявлення проблеми, зародження ідеї до створення продукту – стартапу, а також навчитися презентувати його [4].

Підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що сучасний вчитель перебуває у постійному пошуку ефективних форм та методів навчання, які б зацікавили учня, мотивували його до пошуку, пізнання, знаходження нестандартних способів вирішення завдання.

Отже, саме STEM-освіта сприяє формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань, що розглядаються на занятті. Основною із форм реалізації STEM-освіти на уроках інформатики є використання дослідно-проектної діяльності, проведення бінарних уроків, квестів, практикумів, розв'язування компетентнісних задач тощо.

STEM-освіта є не тільки способом допомоги учням, але й в майбутньому стати новаторами, цілеспрямованими, креативними, надійними ланками команди, суспільства, країни, вміти критично мислити, бути творчою особистістю та конкурентоспроможною особистістю на сучасному ринку праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коршунова О.В. STEM-освіта. Професійний розвиток педагога: збірник спецкурсів / О.В. Коршунова, Н.І. Гущина, І.П. Василяшко, О.О. Патрикеева. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. – 80 с.
2. Морзе Н.В. Презентація STEAM-освіта [Електронний ресурс] / Н.В. Морзе – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stemschool.com/>.
3. Морзе Н.В. Формування ключових і предметних компетентностей учнів робототехнічними засобами stem-освіти / Н.В. Морзе, М.А. Гладун, С.М. Дзюба // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2018. – Т. 65, №65, №3. – С.37 – 52. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_3_6_.
4. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти у закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2019/2020 навчальному році/ Лист ІМЗО № 22.1/10-2876 від 22.08.19 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.osvita.ua/>.
5. STEM-освіта // Інститут модернізації змісту освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>.

ТУРИЗМ

УДК 338.48

*Діна Євсєєва
(Ізмаїл, Україна)***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ**

Туристи в наш час уже не задовольняються традиційними подорожами, що поєднують оздоровлення та відпочинок із екскурсіями. Тому все більше їх звертаються до подієвого туризму, який істотно урізноманітнює туристичні послуги. Подієвий туризм дає змогу туристам стати свідками найважливіших подій у світі культури та мистецтва, спорту, розширити свій світогляд, здійснити заповітні мрії. У пам'яті такі поїздки залишаються як одні з найяскравіших моментів у житті, адже завдяки ним люди можуть побачити унікальні події, як то церемонії коронації та інавгурації голів держав, видатні спортивні змагання, покази мод, концерти світових зірок, фестивалі, карнавали, шоу та багато іншого. Проте подієвий туризм є ще не достатньо дослідженою галуззю туристичної діяльності, що й обумовлює актуальність цієї роботи.

Ключові слова: туристи, туризм, подієвий туризм, культурно - подієвий туризм, відпочинок.

Nowadays, tourists are no longer satisfied with traditional travel, which combines health and recreation with excursions. Therefore, more and more of them turn to event tourism, which has significantly diversified tourist services. Event tourism allows tourists to witness the most significant events in the world of culture and art, sports, expand their worldview, realize their cherished dreams. Such trips remain in the memory as one of the brightest moments in life, because thanks to them people can see unique events, such as coronation and inauguration ceremonies, outstanding sports competitions, fashion shows, concerts of world stars, festivals, carnivals, shows and much more. However, event tourism is not yet sufficiently researched in the field of tourism, which determines the relevance of this work.

Key words: tourists, tourism, event tourism, cultural and event tourism, rest.

Розповсюдженим видом подорожі сьогодні є подієвий туризм. Це є добра нагода поїхати кудись и водночас прийняти участі у цікавій події. Подієвий туризм за нетривалий час набув небувалу популярність і справжній інтерес, він виділяється серед інших різновидів туризму і відрізняється особливою унікальністю, а це в сукупності з його специфікою дозволяє говорити про масовість серед туристів.

Поняття «подієвий туризм», під яким розуміється туристська діяльність, пов'язане з різноманітними суспільними подіями, унікальними природними явищами, що приваблює безліч українських іноземних туристів.

Це дозволяє говорити про те, що подієвий туризм – це низка подій і заходів культурної, спортивної, етнографічної, виставкової спрямованості. Однак включати сюди всі заходи не можна, а лише ті, які приносять матеріальну вигоду, і, отже, можуть вважатися ресурсною складовою місця їх проведення.

З історичної точки зору подієвий туризм молодий напрям, тому дає широке поле для реалізації, дозволяє виділяти ще незайняті ніші в цій галузі. Туристи, що вибрали подієвий туризм для своєї поїздки, приурочують її до певної події. Такий стан пояснює зростаючу популярність подієвого туризму, адже поєднання традиційного відпочинку з участю в різних видовищних заходах створює унікальний у своєму роді туристський тандем. Це дозволяє говорити про те, що до ключових завдань подієвого туризму відносяться вміння зв'язати атмосферу свята з індивідуальними умовами відпочинку, з метою створення незабутніх вражень. На сьогоднішній день подієвий туризм можна вважати одним з найперспективніших напрямків туризму, який стрімко розвивається [5].

Аналіз літературних джерел, дозволяє сформулювати наступне визначення події як мету туристичного відвідання: під подією слід розуміти безліч явищ, що виділяються своєю важливістю для людства в цілому або даного суспільства, для малих індивідуумів або груп. Така подія може мати вигляд разового явища або періодично повторюваного, або спостережуваного щорічно або в певні періоди часу. На підставі цього, можна точно стверджувати, що в подієвому туризмі більшість туристичних продуктів приурочені до тих чи інших подій, що дозволяє зробити продукт унікальним і привабливим для туристів [5].

У цілому, узагальнивши різні точки зору з даного питання, можна запропонувати наступне визначення подієвого туризму: подієвий туризм – це вид туризму, пов'язаний з відвідуванням туристами і екскурсантами місця проведення події, відмінного від місця їх постійного проживання, в певний час, відповідне термінів проведення події. У даному визначенні враховані такі особливості:

1. подієвий туризм розглянуто як окремий вид туризму, а не як туристична діяльність;

2. у визначенні включені як туристи, так і екскурсанти, які також можуть перебувати в місці проведення події терміном менше 24 годин. Їх чисельність і витрати враховуються статистикою при підрахунку внеску подієвого туризму в економіку території;

3. у визначенні використаний термін «відвідування», а не «поїздки», оскільки вважається, що відвідати захід можуть люди з сусідніх територіальних утворень, не користуючись транспортом;

4. у визначенні термін перебування туристів відповідає термінам проведення заходу;

5. у визначенні не зазначені події певної тематичної спрямованості, оскільки в даний час тематика відвідувань є досить великою.

Дослідники виділяють різні риси подієвого туризму. Підсумувавши всі думки, можна отримати повну картину відмінних характеристик подієвого туризму (рис. 1.).

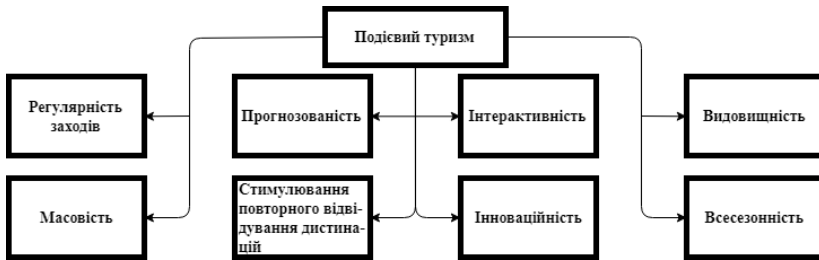


Рис. 1. Характеристики подієвого туризму

Термін «подієвий туризм» не використовувався широко до 1987 року, коли відділ туризму та реклами Нової Зеландії (1987) повідомив: «Подієвий туризм – це важливий і швидко зростаючий сегмент міжнародного туризму» [17]. Стаття Гетца в 1989 році в управлінні туризмом розробила основу для планування «подій туризму». Досить тривалий час говорили про спеціальні події, помітні події, мегаподії та конкретні види подій.

На сьогоднішній день, культурно-подієвий туризм не достатньо повно виділився в окремий вид туризму, особливо це стосується організації турів культурно-подієвого напрямку суб'єктами туристичної діяльності (туристичними операторами). Так як при проектуванні турів культурно-подієвого напрямку просліджується їх тісний взаємозв'язок з іншими видами турів: екскурсійними, мистецько-культурними та іншими, що передбачають пізнавальну складову. Якщо ж тур культурно-подієвого напрямку організовується самодіяльно, то звичайно більша імовірність концентрації уваги саме на турах культурно-подієвого туризму, тобто на самому культурному заході масового характеру [1].

Також виявляється і протилежний зв'язок, що при реалізації туру будь-якого іншого напрямку (пляжно-оздоровчого, гірськолижного, бальнеологічного та ін.) можливе його поєднання з культурними заходами масового характеру. Але в такому сенсі відвідання культурних заходів не можна назвати туром, оскільки в цьому випадку культурно-подієві заходи є додатковими послугами і не включаються у вартість туру [4].

На сьогоднішній день досить актуальне поєднання культурно-подієвого туризму з одним з цих двох типів. І таким чином, важко знайти тур культурно-подієвого напрямку, який би за мету ставив відвідування певного культурного заходу. Тому дуже чітко просліджується тенденція організації турів до вже відомих культурно-подієвих туристичних дестинацій.

В силу вищевказаних характеристик подієвий туризм має певні переваги для розвитку в регіоні в порівнянні з іншими видами туризму, які полягають у тому:

1. подієвий туризм здатний залучити до регіону великий потік туристів;
2. розвиток подієвого туризму допомагає вирішити проблему сезонності;
3. час перебування туристів в регіоні збільшується (якщо захід є тривалим);
4. подієвий туризм відображає інтереси різних цільових аудиторій;

5. даний напрямок не вимагає наявності на території природних ресурсів.

Крім того, на думку фахівців, подієвий туризм вигідний для розвитку на території, навіть якщо вона не володіє унікальними туристичними ресурсами [3].

Також подієвий туризм виступає ефективним інструментом розвитку в умовах економічної кризи [2].

До того ж, успішно проведені заходи позитивно впливають на імідж території за її межами. Крім того, на час проведення подій, які є метою туристичного відвідання, підвищується попит на всі об'єкти туристичної індустрії, а це призводить до перевищення споживчого попиту над пропозицією. Дана ситуація сприятливо впливає на розвиток місцевих культурних традицій, звичаїв і поживлення народної творчості.

Подієвий туризм можна класифікувати за напрямками, які наведені в рис. 2.



Рис. 2. Класифікація подієвого туризму

Подієвий туризм сприяє відродженню місцевих культурних традицій, звичаїв, розвитку народної творчості. Уряди різних країн проводять політику його підтримки, оскільки заходи подієвого туризму роблять позитивний вплив на розвиток регіону і всієї країни.

Подієвий туризм є дієвим інструментом формування позитивного образу країни в світі. Так, більшість іноземців, які відвідали Німеччину під час чемпіонату світу з футболу у 2006 р., сказали, що рекомендуватимуть країну своїм знайомим як місце відпочинку. Після проведення олімпійських ігор в Барселоні та Сіднеї кількість туристів, які приїжджають туди зі всього світу, зросла вже в наступні після олімпіад роки більш ніж на 30%.

Таким чином, подієвий туризм – це виняткова можливість стати одним з очевидців незабутньої події спорту, культури та мистецтва. Такі заходи залишаються в пам'яті як одні з найяскравіших моментів у житті.

У подієвому туризмі більшість туристичних продуктів приурочені до тих чи інших подій, що дозволяє зробити продукт унікальним і привабливим для туристів.

Отже, подієвий туризм – це вид туризму, пов'язаний з відвідуванням туристами і екскурсантами місця проведення події, відмінного від місця їх постійного проживання, в певний час, відповідне термінів проведення події.

Подієвий туризм здатний залучити до регіону великий потік туристів. Розвиток подієвого туризму допомагає вирішити проблему сезонності. Час перебування туристів в регіоні збільшується (якщо захід є тривалим). Подієвий туризм відображає інтереси різних цільових аудиторій. Даний напрямок не вимагає наявності на території природних ресурсів.

Крім того, на думку фахівців, подієвий туризм вигідний для розвитку на території, навіть якщо вона не володіє унікальними туристичними ресурсами.

Також подієвий туризм виступає ефективним інструментом розвитку в умовах економічної кризи.

До того ж, успішно проведені заходи подієвого туризму позитивно впливають на привабливість території та на імідж території за її межами.

Крім того, на час проведення подій, які є метою туристичного відвідання, підвищується попит на всі об'єкти туристичної індустрії, а це призводить до перевищення споживчого попиту над пропозицією. Дана ситуація сприятливо впливає на розвиток місцевих культурних традицій, звичаїв і пошуків народної творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабарицька В.К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: Навч. посібник / В.К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська. – К.: АЛТЕРПРЕС, 2004. – 288 с.
2. ДСТУ 4268:2003. Національний стандарт України «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги».
3. ДСТУ 4269:2004. Національний стандарт України «Послуги туристичні. Класифікація готелів».
4. Зорин И.В. Энциклопедия туризма / И.В. Зорин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
5. Тищенко П.В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/tyschenko.htm.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 796.011.3-057.874

*Влада Білогур, Оксана Ковальчук, Максим Голик
(Мелітополь, Україна)***ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

В умовах розбудови національної системи загальної середньої освіти важливого значення набуває інноваційна діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, яка характеризується системним експериментуванням, апробацією та застосуванням інновацій (нововведень) в освітньому процесі фізичного виховання.

Ключові слова: *інноваційні технології, освітній процес, фізична культура, інформаційні технології, автоматизовані системи.*

In the context of building a national system of general secondary education, the innovative activity of secondary schools, which is characterized by systematic experimentation, testing and application of innovations (innovations) in the educational process of physical education, becomes important.

Key words: *innovative technologies, educational process, physical culture, information technologies, automated systems.*

Низький рівень здоров'я і фізичного стану дітей і учнівський молоді актуалізує проблему зміни системи освіти в галузі фізичної культури. Складність цієї трансформації полягає, насамперед, у тому, що передбачаються не окремі часткові зміни, а перетворення системного й стратегічного характеру, розраховані на далеку перспективу. У цьому зв'язку потрібні змістовні моделі і відповідні інноваційні технології навчання [1].

За сучасними дослідженнями, з'явилось визначення поняття «інноваційні педагогічні технології», які поєднують в собі упорядковану сукупність дій, операцій та процедур, які забезпечують створення і поопераційне впровадження різних видів педагогічних нововведень, що викликають позитивні зміни в традиційному педагогічному процесі, модернізують і трансформують його.

Уроки фізичної культури містять великий обсяг теоретичного матеріалу, на який виділяється мінімальна кількість годин, тому використання сучасних інформаційних технологій дозволить ефективно вирішити цю проблему [2].

Так, навчальні інноваційні технології – такий добір операційних дій педагога з учнем, у результаті якого суттєво покращується мотивація учнів до навчального процесу. Серед них значне місце посідають технології особистісно-орієнтовані, інтеграційні, колективної дії, інформаційні, дистанційні, розвиваючі, модульно-розвиваючі тощо [3].

Навчання з використанням інноваційних технологій якісно перевищує класичну освіту. Воно інтегрує процеси, які не можна об'єднувати в межах класичної освіти і навчання, працевлаштування, кар'єри, безперервної освіти.

Але технології в освітній процес впроваджуються повільно. Головна причина затримки – бажання або звичка вчителя бути в центрі заняття: бути головним та ініціатором. Якщо ж вчитель відходить на другий план, керуючи

заняттям так, щоб школярі були ініціаторами, реалізаторами, тобто повноцінними діячами, заняття якісно перероджується. Найкраще це завдання виконують саме інтерактивні методи навчання.

Проблема підвищення ефективності уроку фізичної культури обумовлює реалізацію сучасних інноваційних педагогічних технологій, націлених на формування у школярів знань в галузі фізичної культури, що сприяє підвищенню інтересу дітей до занять фізичними вправами, активно розглядалася дослідниками в останні роки.

Одних тільки фізичних вправ недостатньо для виховання в дітей справжньої особистої фізичної культури з широким розумінням її суті та закономірностей. Саме на основі набутих школярами знань досягається усвідомлене опанування рухових дій, і навпаки, неусвідомлене виконання вправ — одна з основних причин, що не дає змоги зробити фізичну культуру супутником життя, сформувати звичку до щоденної рухової діяльності.

Формування знань на уроці фізичної культури найчастіше зводиться до механічної передачі готової інформації, а в більшості випадків навіть такий спосіб не використовується, і урок зводиться лише до оволодіння руховими навичками і мінімально до розвитку фізичних якостей. Передача теоретичної інформації не сприяє формуванню пізнавального інтересу школярів як спрямованості особистості на оволодіння всією сукупністю знань.

Сучасні дослідники пропонують методику формування знань, припускаючи, що сформованість в учня набору знань допоможе йому в практиці формування особистісної фізичної культури. У зв'язку з цим передбачено такі форми передачі інформації: бесіди на уроці з фізичної культури, домашні завдання, міжпредметні зв'язки, навчальні зошити, факультативні заняття та ін., що, як доведено в зазначених дослідженнях, має позитивний вплив на розвиток освітнього процесу в школі [5].

Важливе місце в системі фізичного виховання учнів займає усвідомлення інформації, тому що це мотивує дітей до самостійних занять фізичними вправами.

Найважливішим завданням для дітей підліткового віку є забезпечення загальної освіти у сфері фізичної культури, засвоєння знань, створення у школярів цілісного уявлення про це явище як елементу загальної культури людини і суспільства.

Проведення інтегрованих уроків фізичної культури на основі розвитку творчої активності особистості та прагнення до активної участі дитини у навчальному процесі для опанування теоретичних знань учнями молодшої школи. Запропоновано використання принципу розвиваючого навчання, що сприяє підвищенню ефективності формування знань з фізичної культури.

Для учнів старших класів пропонується формування загальних та спеціальних знань про фізичне здоров'я на теоретичному, методичному й практичному рівнях в системі самостійних занять з використанням традиційних і нетрадиційних видів фізичних вправ.

Урізноманітнення змісту занять особистісно-орієнтованою фізичною культурою дає можливість педагогові цілеспрямовано керувати процесом оволодіння дітьми знаннями, вміннями і навичками, тобто процесом їхнього самовдосконалення. Саме фізична культура передається через навички, вміння, знання, а засвоюється через зміст. Якісні характеристики знань, умінь і навичок — один із критеріїв особистісного розвитку дитини.

Основну ідею теоретичної підготовки учнів зводять на досягнення

ситуації «включення» самої особи школяра в цей процес на рівні свідомості, самосвідомості в комплексному прояві та сприйнятті «особистого я», «свого здоров'я», «здорового способу життя», «занять фізичними вправами».

Сучасне суспільство нерозривно пов'язане з процесом інформатизації. Відбувається повсюдне впровадження комп'ютерних технологій. При цьому один із пріоритетних напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства – інформатизація освіти. Ця тенденція відповідає зміненню цілям середньої освіти, які потребують оновлення методів, засобів і форм організації навчання. Це є одним зі шляхів формування теоретичних знань сучасних школярів.

Проблема створення електронних навчальних посібників з фізичної культури, до яких належать і навчальні презентації для опанування теоретичними знаннями, на сьогоднішній день дуже актуальна. Це створює умови для отримання та активізації теоретичних знань з фізичної культури на основі використання електронних презентацій та комп'ютерних тестів і збільшення динамізму та виразності викладання. Пропоновані форми призводять до підвищення мотивації, зростанню емоційної виразності уроку.

Використання автоматизованих систем, які представляють сукупність апаратних і програмних засобів, необхідних для автоматизації діяльності людини, відкриває нові можливості підвищення ефективності процесу фізичного виховання.

У сучасних умовах, є широке впровадження нових технологій автоматизації обробки інформації та створення на цій основі банку даних про фізичний стан дитини для планування фізичних навантажень, розробки індивідуальних програм для самостійних занять.

Для оцінки теоретичних знань використовуються комп'ютерні тести на теоретичних уроках фізичної культури. Вони дають можливість:

- здійснювати реальну індивідуалізацію і диференціацію навчання;
- вносити обґрунтовані зміни в процес викладання;
- достовірно оцінювати якість навчання і керувати ним.

Використання тестуючих комп'ютерних програм на уроках фізичної культури дозволяє об'єктивно оцінити теоретичні знання учнів. Комп'ютерна програма сама приведе безліч прикладів, порахує правильні відповіді і виставить об'єктивну оцінку.

Таким чином, інформаційні технології навчання дозволяють учням ефективно і самостійно освоювати теоретичний і методичний розділи навчальних дисциплін з фізичної культури.

Потребує вивчення питання формування теоретичних знань, які є передумовою виховання потреби у заняттях фізичними вправами, глибокого і стійкого інтересу. Важливо зазначити, що, на думку фахівців, знання сприяють якісному оволодінню руховими навичками, формуванню потреби у фізичному вдосконаленні, усвідомленого ставлення до свого здоров'я.

До важливих характеристик засвоєння знань належить готовність актуалізувати знання в їх повноті та системності, а також дії, характер яких свідчить про засвоєння знань.

Засвоєння системи знань у процесі навчання має поєднуватися з формуванням відповідних навичок. Найпоширенішим є трактування навички як дії, доведеної внаслідок багаторазових, цілеспрямованих вправ до досконалості виконання. Такій дії притаманні відсутність контролю з боку

свідомості, якісне та швидке виконання.

Специфіка предмета і уроку фізичної культури в загальноосвітньому закладі, особливості змісту і побудови навчальної програми обумовлюють ряд вимог до планування теоретичного розділу.

Слід починати з визначення змісту кожної програмної теми та уточнення обсягу цього змісту з урахуванням пізнавальних можливостей учнів конкретного віку та допустимого ліміту часу для викладу відповідної інформації в процесі визначених занять. Потім необхідно намітити можливі взаємозв'язки і наступність змісту однорідної і суміжних тематик, представлених у програмах кожного окремого і різних класів. Це дозволяє об'єднати всю сукупність пропонованого програмою теоретичного матеріалу в цілісну систему знань, якою повинні оволодіти учні в межах конкретної теми, розділу програми, річного циклу навчання в загальноосвітньому закладі [6].

При визначенні місця конкретних тем в навчально-виховному процесі необхідно враховувати терміни і освітню спрямованість змісту уроків з різних предметів. Це дозволить використовувати міжпредметну інтеграцію змістовного забезпечення теоретичної підготовки учнів, показати учням практичну значимість засвоєння теоретичного матеріалу, підвищити ефективність формування знань з предмету «Фізична культура».

Виклад теоретичного матеріалу за обсягом необхідно планувати такими частинами, які вписуються в структуру і зміст конкретного уроку без шкоди для рухової активності і які учні в змозі освоїти протягом наміченого часу. Це вимагає поділу об'ємних тем на логічно пов'язані з утримання підтеми. Виклад їх послідовно в серії уроків забезпечує системність знань і сприяє ефективності їх засвоєння.

Одна з головних ознак повноцінності системи теоретичної підготовки - чіткість визначення завдань. В їх формулюваннях повинно бути з якомога більшою визначеністю вказано, яку передбачається засвоїти інформацію, яке особистісне значення матимуть сформовані знання, яким чином отримані знання можна реалізувати в фізкультурній діяльності в сьогоденні і майбутньому.

Сучасний недостатньо високий рівень фізичної підготовки школярів пов'язаний із тим, що фізична культура, незважаючи на розмаїття практичних розробок, методичних рекомендацій, ще не стала, як показують відповідні дослідження, привабливою для їх індивідуального розвитку.

Практика показує, що відсутність у школярів теоретичних знань з фізичної культури різко знижує ефективність навчання і виховання, зменшує інтерес до занять фізичними вправами, заважає прищеплюванню учням позитивного ставлення і потреби в систематичних самостійних заняттях фізичною культурою. Значення теоретичного матеріалу обумовлено і тим, що він, хоча і не має прямого і безпосереднього впливу на фізичне вдосконалення людини, тим не менш, сприяє суттєвому підвищенню цілеспрямованості, мотивації та ефективності процесу фізичного виховання [4].

Разом з тим, практика показує, що викладання теоретико-методичного матеріалу, його активному і цілеспрямованому освоєнню учнями в даний час ще не приділяється належної уваги. Це обумовлено низьким рівнем навчально-педагогічного процесу, відсутністю сучасного навчально-методичного забезпечення, засобів та технологій навчання, які сприяють формуванню свідомого ставлення до процесу самовдосконалення засобами фізичної культури, створенню умов для розвитку особистості.

Саме тому виникає необхідність впровадження інноваційних технологій, які б сприяли формуванню теоретичних знань школярів, підвищенню мотивації до занять фізичною культурою та усвідомленому ставленню до свого здоров'я.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г.Л. Апанасенко. – СПб: Петрополис, 1992. – 123 с.
2. Грибан Г.П. Модульно-рейтингова система у фізичному вихованні / Г.П. Грибан. – Житомир: Рута, 2008. – 106 с.
3. Дичківська І. Інноваційна компетентність педагога / Ілона Дичківська // Дошкільне виховання. – 2010. – №1. – С. 7–11.
4. Зубаль М.В. Теоретична підготовка у фізичному вихованні школярів 1–11 класів загальноосвітньої школи / М.В. Зубаль // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми розвитку «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України». – 2004. – С. 258–260.
5. Кайдалова Л.Г. Теоретичні та методологічні аспекти особистісно орієнтованого навчання / Л.Г. Кайдалова // Педагогіка, психологія та медико – біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за ред. проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2008. – №3. – С. 74–78.
6. Король В.М. Аксіологічний підхід до особистісно-орієнтованого виховання / В.М. Король // Гуманітарні науки. – 2004. – №2. – С. 30–34.

УДК 371.241:378.22

*Влада Білогур, Оксана Ковальчук, Олександр Стрюков
(Мелітополь, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ТА СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Майстерність учителя фізичної культури багато в чому визначається його особистими якостями, які надають своєрідність його спілкування з учнями, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різноманітними уміннями і навичками в різних видах спорту.

Ключові слова: професійна діяльність, учитель фізичної культури, фізичне виховання, педагогічна майстерність, методи навчання.

The skill of a physical education teacher is largely determined by his personal qualities, which give the uniqueness of his communication with students, determine the speed and degree of mastery of various skills and abilities in various sports.

Key words: professional activity, teacher of physical culture, physical education, pedagogical skill, teaching methods.

Фізичне виховання, як складова частина загальної системи освіти в навчально-виховній сфері дітей та молоді концептуалізується на зміцненні фізичного й психічного здоров'я, тобто має комплексний підхід до формування розумових і рухових якостей особистості, сприяє вдосконаленню фізичної та психічної підготовленості до активного життя й професійної діяльності та ґрунтується на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних методів і форм фізичного вдосконалення [7].

Підготовка висококваліфікованих фахівців посідає особливе місце в системі фізичного виховання. Вона є стрижнем і водночас визначальною умовою ефективного функціонування системи.

Переорієнтація педагогічних цінностей, яка сьогодні існує в усьому світі, змушує відійти від вузькоспеціалізованої підготовки спеціаліста і розвивати здібності до творчої діяльності. Необхідність підготовки такого спеціаліста обумовлюється методологічними вимогами перебудови вищої педагогічної освіти, пов'язаної з підготовкою активного і висококультурного студента, який в майбутньому являтиметься носієм не тільки професійної, але й загальнолюдської культури. У творчій педагогічній діяльності такий спеціаліст проявлятиме пізнавальну активність, може реалізовувати отримані знання і вміння в творчих процесах, що створює передумови до фізичного самовиховання, самовдосконалення і самореалізації [1].

Аналіз розвитку педагогічної теорії і практики показує, що на всіх етапах становлення професійної освіти вчені здійснювали пошук нових підходів до підготовки учителя, адекватним існуючим соціокультурним вимогам.

Діяльність учителя фізичної культури являє інтегральний трудовий процес, що включає різноманітні види операцій. Так, ряд літературних джерел містять дані про органічне поєднання в професійній діяльності учителя фізичної культури різних форм знань [2].

Всі професійно важливі якості учителя фізичної культури можна розділити на чотири групи:

1. світоглядні, етичні, комунікативні (включаючи педагогічний такт);

2. вольові, інтелектуальні, включаючи перцептивні (якості уваги);
3. мнемічні (якості пам'яті);
4. рухові (психомоторні).

Світогляд учителя фізичної культури мотивує всю його педагогічну діяльність на виховання в учнів активної життєвої позиції. Віддзеркаленням суспільного світогляду учителя фізичної культури є такі якості, як відчуття відповідальності за майбутнє кожного учня як активного члена суспільства, відповідальність за долю суспільства в цілому [6].

Етичні якості відображаються в поведінці, у понятті мораль, – це форма суспільної свідомості, що виконує функцію регулювання поведінки людини.

Учитель фізичної культури повинен володіти цілим комплексом етичних якостей – гуманізмом, ввічливістю, чесністю, вимогливістю, оптимізмом і іншими, оскільки етичне виховання учнів повинно базуватися не лише на словесній формі дії на них, а перш за все на особистому прикладі. До того ж учитель фізичної культури зобов'язаний постійно стежити за собою, пред'являти до себе високі вимоги, пам'ятаючи, що вчитель – це людина, спеціальністю якої є правильна поведінка. Учні на прикладі учителя починають розуміти, що робота – це одна з головних цінностей в житті людини, що вона доставляє радість не лише тому, хто працює, але й всім, хто оточує. Тільки особистим прикладом учитель фізичної культури може спонукати учнів до занять [12].

Особливу роль в діяльності учителя фізичної культури відіграє оперативність мислення, що характеризує здатність швидко знаходити оптимальне вирішення виникаючих педагогічних завдань, а також антиципація, тобто передбачення результатів педагогічної дії на учнях. Особливу роль відіграє така якість, як розподіл уваги. Учитель фізичної культури одночасно повинен стежити за багатьма об'єктами і моментами в своїй діяльності: за вмістом і формою викладу ним матеріалу, якістю вправи, що показується, і доступністю пояснень, що даються, своєю позою, ходом, мімікою і одночасно спостерігати за усією групою учнів. При цьому він повинен чутливо реагувати на стан і настрої учнів (збудження, апатію, стомлення), бачити, чи розуміють учні його пояснення, помічати всі порушення дисципліни, виявляти помилки учнів при виконанні ними вправ. Недостатньо освічені учителі фізичної культури, захоплюючись викладом матеріалу, його показом, упускають з-під контролю учнів, а якщо ж намагаються уважно спостерігати за учнями, то втрачають послідовність викладу, роблять помилки і зупинки при показі вправи. У багатьох випадках, щоб не зупиняти хід показу, пояснення, виконання вправи, учитель фізичної культури, наприклад, може зробити зауваження порушникові дисципліни після закінчення виконання вправи, вказати на конкретні допущені помилки. Це також вимагає від учителя фізичної культури хорошої короткочасної пам'яті, щоб не забути, що він повинен сказати тому або іншому учневі, коли закінчиться виконання вправи або фрагмент уроку. Таким чином, успішна педагогічна діяльність учителя фізичної культури пов'язана із міцністю запам'ятовування.

Учитель фізичної культури в порівнянні з учителями інших спеціалізацій працює в специфічних умовах. В психології фізичного виховання їх поділяють на три групи: умови психічної напруженості, умови фізичного навантаження та умови, пов'язані з зовнішнім середовищем [3].

Низький рівень здоров'я всіх категорій людей, особливо дітей, поставили

перед людиною нові завдання й вимоги до педагогічних кадрів і їхньої професійної підготовки [8].

Ураховуючи сучасні вимоги, що ставляться до учителів фізичної культури, професійна діяльність фахівців з фізичної культури повинна будуватися таким чином, щоб істотно підвищити якість освіти, роль фізичної культури, яка формує здоров'я[4].

Що стосується проблеми здоров'я у системі освіти, яка є предметом професійного інтересу фахівців, що працюють не тільки у галузі медицини, а й психології, педагогіки, інших соціальних наук. Важлива роль у цьому, належить, висококваліфікованим учителям фізичної культури, які повинні володіти знаннями про здоров'язбережувальні технології, різні засоби і форми рухової активності, і які здатні не лише привабити учнів до занять фізичною культурою, а й організувати їх здорове дозвілля. Традиційні засоби фізичної культури дають можливість формувати у школярів перш за все інтерес до доступних видів фізичних вправ, організовувати педагогічно цілеспрямовану дію не лише в школі, але і в сім'ї, за місцем проживання, в середовищі однолітків[5].

Вчитель фізичної культури, повинен володіти різними психолого-педагогічними прийомами: приймати заходи щодо підвищення стійкості уваги на уроці, навчити дітей творчо мислити, розвинути у них зорову, слухову, словесно-логічну, рухову, тактильну і вестибулярну пам'ять, пробудити у дітей інтерес до занять фізичними вправами. У зв'язку з цим, учитель фізичної культури для забезпечення ефективності навчання на уроках повинен враховувати психоемоційний стан учнів. Успіхів у цій роботі учитель зможе досягти, забезпечуючи творчий підхід, різноманітність, інноваційність у виборі форм і методів навчання й виховання. Вчитель фізичної культури має займати провідну роль серед учителів школи з проблем формування здорового способу життя, виховання дабильового ставлення учнів та їх батьків до власного здоров'я дітей [10].

Основою педагогічної майстерності учителя є володіння методами навчання – дидактичними уміннями (це уміння передати знання і уміння в доступній і цікавій формі, на основі спільних закономірностей навчання [9]; це система педагогічних дій, спосіб реалізації учителем фізичної культури системних компонентів педагогічної діяльності в творчому вирішенні конкретних завдань навчання руховим діям і удосконалення фізичних якостей, формування яких і має бути головною метою професійної підготовки учителя [11].

На сьогоднішній день існує проблема підготовки такого учителя. Наразі, якісно професійно-підготовлений учитель може вважатись тоді, коли буде володіти великим багажем знань, умінь і навичок. Тобто, він повинен добре знатися в області психології, фізіології, біомеханіки; володіти уміннями і руховими навичками в різних видах спорту, уміти на високому професійному рівні застосовувати свої знання на практиці, а також орієнтувати свою діяльність на такі важливі компоненти, як виховання ціннісних орієнтацій на фізичне і духовне вдосконалення учня, формування потреб і мотивів до систематичних занять фізичними вправами, моральних і вольових якостей, гуманістичних стосунків, освоювати уміння і навички здоров'язбережувальної діяльності з метою свідомого ставлення учнів до свого здоров'я, формування здорового способу життя як умови збереження української нації, перспективи справжнього духовного і фізичного оновлення наступних поколінь.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонік В.І. Анатомія, фізіологія дітей з основами гігієни та фізичної культури: навч. посібник / В.І. Антонік, І.П. Антонік, В.Є. Андріанов. – К.: Видавничий дім «Професіонал», Центр учбової літератури, 2009. – 336 с.
2. Ведмеденко Б. Виховання в учнів інтересу до фізичної культури / Б. Ведмеденко // Фізичне виховання в школі. – 2003. – №4. – С. 46–49.
3. Гогунов Е.Н. Психология физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Е.Н. Гогунов, Б.И. Мартынов. – М.: Академия, 2002. – 288 с.
4. Карченкова М. Педагогічні умови покращення професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури / М. Карченкова. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 128 с.
5. Мартинюк В.Ф. Організаційно-педагогічні умови формування мотивації студентів до фізичного виховання / В.Ф. Мартиненко, О.Г. Федак, Я.О. Максим'як // Актуальні питання фізичного виховання спорту та здоров'я студентської молоді: всеукраїнська наук.-практ. конф., 15-17 червня 2011 р.: статті. – Бердянськ, 2011. – С. 50–54.
6. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посібник / Н.Є. Мойсеюк. – [5-е вид., доп. і перероб.] – К.: Вища школа, 2007. – 656 с.
7. Носко М.О. Вплив занять фізичною культурою на стан здоров'я та фізичну підготовленість студентської молоді / М.О. Носко, А.П. Кривенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць під ред. С.С. Єрмакова – Харків: ХХІІ, 2002. – №22. – С. 14–18.
8. Остапенко О. Виховання в учнів 8-9 класів інтересу до занять фізичною культурою / О. Остапенко // Фізичне виховання в школі. – 2002. – №2. – С. 19–23.
9. Педагогічна майстерність: підручник / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
10. Пристинский В.Н. Здоровый образ жизни, духовное и физическое здоровье, долголетие и работоспособность человека во всемирном кросс-культурном информационном пространстве / В.Н. Пристинский, К.К. Краснолуцкий // Педагогічні, психологічні і медико-біологічні проблеми диференціації навантажень у фізичному вихованні та спорту: матеріали І Міжнар. електронної наук.-практ. конф.: 30 квіт. 2010 р.: тези доп. – Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2010. – С. 10–14.
11. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посібник / В.М. Теслюк, П.Г. Лузан, Л.М. Шовкун. – К.: ДАККиМ, 2010. – 244 с.
12. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / Вибр. тв: в 2 т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т.1. – С. 192–472.

УДК 004.796.07

*Батима Тажигулова, Клара Базарбаева, Дархан Жумаев
(Нур-Султан, Казахстан)*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИТНЕС-ИНДУСТРИИ В ГОРОДЕ НУР-СУЛТАН

В данной статье рассмотрены следующие вопросы и понятия: история развития и становления фитнес-индустрии в современном его понимании, категории фитнес клубов, их конкурентоспособность в фитнес индустрии, как залога современного культа здорового образа жизни. В зависимости от месячного абонемента, материальной и технической оснащенности, качества сервиса, дизайна интерьера и качества ремонта помещения, а также от профессионального уровня подготовки фитнес инструкторов. По всем этим параметрами фитнес клубы, конкурируют за клиентов. По итогам изученной информации в данной области, автором излагаются перспективы развития фитнес-индустрии.

Ключевые слова: *фитнес, фитнес-индустрия, здоровый образ жизни.*

In this article the following questions and concepts are considered: history of development and formation of the fitness industry in its modern understanding, categories of fitness clubs, their competitiveness in the fitness industry as a pledge of the modern cult of a healthy lifestyle. Categories of fitness clubs are divided into 3 main groups. Economy, budget and premium, depending on their pricing policy, material and technical equipment, quality of service, interior design and quality of repair of the premises, as well as the professional level of fitness instructors. For all these parameters, fitness clubs compete for customers. Based on the results of the studied information in this area, the author outlines the prospects for the development of the fitness industry.

Key words: *fitness, fitness industry, healthy lifestyle.*

Введение. В настоящее время фитнес становится популярным среди населения. Это отличный способ удовлетворить психологические и физические потребности, а также помогает снять стресс после тяжелого рабочего дня. Упражнения в фитнесе рассчитаны с учетом состояния здоровья, возраста, индивидуальных особенностей.

В современном мире по темпам развития фитнес-индустрия находится на втором месте после отрасли высоких технологий. Инвестиции в здоровье и красоту являются одними из самых серьезных и финансово выгодных, их мировой оборот в мире достигает сотен миллиардов долларов. Даже в кризисный период, как показывают результаты исследований, население которые привыкли регулярно посещать фитнес-клубы, скорее соглашаются экономить на других статьях личных расходов.

Происхождения слова «фитнес» английское: «fitness» означает «соответствие», «приспособленность», «пригодность». Начало зарождения фитнеса можно отнести во времена второй мировой войны, когда американские солдаты в свободное время занимались простыми упражнениями на перекладине и брусьях, упражнения со своим весом и отягощениями. Со временем, закладываются основы фитнеса.

Цель исследования- определить перспективы развития фитнес – индустрии в городе Нур-Султан.

Задачи исследования:

1. Изучить место и развитие фитнес-индустрии в Казахстане;
2. Сравнить разные категории фитнес-клубов в г. Нур-Султан;
3. Обосновать перспективу развития фитнес-индустрии в г. Нур-Султан.

Фитнес – это оздоровительная методика, позволяющая изменить формы тела и его вес и надолго закрепить достигнутый результат. Она включает в себя физические тренировки в сочетании с правильно подобранной диетой. И упражнения, и диета в фитнесе подбираются индивидуально – в зависимости от противопоказаний, возраста, состояния здоровья, строения и особенностей фигуры.

Термин «фитнес» означает «быть в хорошей форме» (от англ. to be fit – пребывать в хорошей форме, вести здоровый образ жизни). Данное понятие включает четко разработанные физические тренировки в сочетании с правильно подобранной диетой [1, с. 28].

Здоровый образ жизни – образ жизни человека, направленный на сохранение здоровья, профилактику болезней и укрепление человеческого организма в целом.

Восстановление организма – это возвращение физических параметров организма в норму, а также повышение адаптационных возможностей после выполнения физической работы [2, с. 32].

В 70-е годы по результатам тестирования выяснилось, что большинство американских школьников и студентов не могут сдать нормативы по физической культуре, а также имеют проблемы со здоровьем. В целях решения данной проблемы, правительство США принимает закон о создании так называемого «совета по фитнесу» главной целью которого пропаганда здорового образа жизни, его популяризацию в широкие слои населения [3, с. 23].

Первые фитнес-клубы в Казахстане появились 10-12 лет тому назад, в виде тренажерных залов в полуподвальных помещениях. По оценкам специалистов одной из казахстанских сетей фитнес-клубов, средние темпы роста индустрии фитнеса составляли 15-20% в год, а в наиболее удачные для отрасли годы доходили до 30% [4].

Фитнес-индустрия – индустрия главной целью которой является получение прибыли.

Фитнес-клуб – это сооружения, в которых есть места для проведения оздоровительных и фитнес-тренировок при помощи силовых упражнений и оборудования для кардио-тренировок.

Методы и организация исследования: обзор литературных источников, сравнение, анализ, наблюдение.

На сегодня в городе Нур-Султан насчитывается приблизительно 100 фитнес клубов. Рынок фитнес-индустрии только начинает развиваться, с каждым годом появляются все больше фитнес-клубов, как отечественных, так и зарубежных. Основной сегмент представлен в Среднем и Бюджетном сегменте. Среди населения, пользуются большой популярностью из-за низкой цены эти два сегмента. Если со средний и бюджетный фитнес клубом все ясно, то стоит выделить Элитные фитнес-клубы в отдельную категорию, так как в них присутствует: Бассейны, SPA, фитнес кафе, магазины, консультации косметолога, спортивное тестирование у доктора, сауны, собственные парковки, детский клуб, уникальная атмосфера клуба, Танцы. И т.д. Целевая аудитория таких клубов, является потребители с высоким уровнем дохода, так

же проживающих в элитных районах. Такие фитнес-клубы размещаются на большой площади (табл. 1.).

Таблица 1.

Категории фитнес клубов

Общие требования к фитнес клубам по категориям	Премиум	Средний	Эконом
Набор услуг	Бассейн, spa, тренажерный зал, большой выбор групповых программ, массаж, услуги диетолога и т.д.	Тренажерный зал, ограниченный выбор групповых программ.	Тренажерный зал, очень ограниченный выбор групповых программ.
Качество оборудования, инвентаря	От лучших мировых производителей.	Среднего класса от известных мировых производителей.	низкого класса.
Качество сервиса	Высокий уровень сервиса и обслуживания.	Хороший уровень сервиса и обслуживания.	Стандартный уровень сервиса и обслуживания.
Дизайн интерьера и качество ремонта в помещениях	Авторский дизайн и премиальные отделочные материалы.	Привлекательный дизайн и отделочные материалы хорошего качества.	Не применимо к данной категории.

Из выше указанной таблицы, фитнес клубы подразделяются на следующие категории.

Эконом категория – услуги низкого качества, в фитнес клубе используются самые дешевое оборудование, тренерский состав состоит из самоучек и спортсменов, которые зачастую не обладают необходимыми теоретическими и практическими знаниями, а иногда и вовсе отсутствует.

Эконом – это самый доступный фитнес клуб. Сумма месячного абонемента составляет от 5-10 тысяч тенге. Главное отличие таких фитнес клубов является, популярность. В основном посещают студенты, школьники. Оснащенность оборудования и инвентаря: протертые скамейки, раздевалка где зачастую грязно, помещение требующие косметического ремонта, проблемы с вентилиции, плохое освещение.

Средняя категория – используется оборудование произведенные известными и не известными брендами, допускается тренерский состав обладающих необходимым уровнем знаний и подготовки в данной области, требования, предъявляемые к тренерам: кандидат мастера спорта, знание иностранных языков приветствуется, важным критерием является опыт от 1 года.

Средний – сумма месячного абонемента от 10-40 тысяч тенге. Сюда можно отнести такие фитнес клубы как Hammer Legend, Фитнес-центр Алау, StarGym. Клубы, которые ориентированные на близ лежащие бизнес центры, благоустроенные районы. Основные посетители занятые люди, которым удобно близко добираться дом, работа, фитнес клуб. Работает бесплатный wi-fi, телевизор. Так же отдельные помещения для занятий йогой, танцами и т.д. Наличие бесплатной воды кулера, небольшого бассейна, массажисты, spa салона.

Премиум категория- обслуживание на самом высоком уровне, оборудование используется от известных брендов как CYBEX, Kettler, Ison и другие. Требования предъявляемые к тренерам: мастера спорта, знание иностранного языка обязательно, сертификаты и категории, а так же опыт работы не менее 3-х лет [5].

Премиум– сумма месячного абонемента от 40 тысяч тенге и выше. К таким относятся World Class, Grand Prix Health Club Spa. В таких фитнес клуба, вы не увидите большого количества людей, в основном у каждого посетителя назначается индивидуальный тренер. Сервис, обслуживание клиентов находится на высоком уровне. Бесплатно выдаются полотенце, гель для душа. Фитнес клуб имеет свой бренд, дизайн оформления, так же персонал проходят курсы по повышению квалификации, следит за чистотой и уютной атмосферой. Наличие бассейнов, джакузи, сауны, огромным выбором Spa процедур, маникюр, педикюр и т.д.

Как свидетельствует практика, для индустрии фитнеса тоже характерны всплески моды на отдельные направления, и в соответствии с актуальными тенденциями формируется расписание программ в фитнес-клубах. Практически все клубы предлагают занятия по таким популярным направлениям, как аэробика, бодибилдинг, танцы.

Сегодня нет ни одного вида спорта, который бы не пострадал в результате пандемии COVID-19. Не стал исключением и самый массовый вид физической активности –фитнес.

По данным Ассоциации операторов фитнес-индустрии (АОФИ) Казахстана, объемы продаж казахстанской фитнес-индустрии в период двухмесячного карантина и запрета на деятельность в марте и мае снизились на 100%.

После карантина в октябре и ноябре 2020 года снизился спрос не только на индивидуальные посещения но и на корпоративные предложения: компаний, ранее закладывавшие в смету расходов приобретение для своих сотрудников абонементов в фитнес-клуб, в нынешних условиях предпочитают направлять эти средства в фонд заработной платы.

Результаты исследования и их обсуждение. Перспективы развития фитнес-индустрии:

- Фитнес индустрия, преследуя свои коммерческие цели, активно популяризирует здоровый образ жизни в обществе. Как следствие -это экономит государственные средства;
- Фитнес клубы совмещают в одном месте, тренировочные занятия, восстановление организма, развлекательные и оздоравливающие процессы;
- Город Нур-Султан занимает третье место по областям и городам республиканского значения со среднемесячной заработной платы 287 тысяч тенге (во первом квартале 2020 года).

Вывод. Перспективы развития фитнес индустрии в городе Нур-Султан выглядят многообещающими (в благоприятных эпидемиологических условиях) и носят приоритетный характер для столицы Республики Казахстан. Спортивный и здоровый образ жизни привлекает с каждым годом все большее количество жителей столицы. Развитие фитнес-индустрии находится на стадии развития, с каждым годом открываются новые спортивные клубы, происходит постепенный рост всей сферы фитнес-индустрии. Во всех трёх категориях эконо́м, бюджетный и премиум, происходят положительные улучшения, такие как увеличение клиентской базы, качества предоставляемых услуг и обслуживания клиентов, рост благосостояния всех жителей и заинтересованность в здоровом образе жизни. В ближайшие годы развитие фитнеса в столице, станет примером и для других городов и областей, как следствие обеспечит вовлеченность всех жителей Республики Казахстан.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хоули Э.Т., Френке Д.Б. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса. – Москва-Киев: Олимпийская литература, 2004. – С. 359.
2. Фак Фитнес. Ступени натурального бодибилдинга. Здоровье и красота. – Москва: АСТ, 2018. – 348 с.
3. Ричардсон М. Бизнес-фитнес. Как поддерживать вашу компанию в хорошей форме / Марк Ричардсон. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 867 с
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D1%84%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%81-%D0%BA%D0%BB%D1%83%D0%B1>
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fitcom.kz/places/astana/fitness-club/?cost=budget>.

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 811

*Лаззат Адилбекова
(Алматы, Казахстан)***АКАДЕМИЯЛЫҚ ХАТ ҚЫРЛАРЫ**

Мақала жоғары оқу орындары студенттеріне жүргізілетін «Академиялық хат» пәнінің қажеттілігіне, ғылыми жұмыс жазудың әдістері мен технологиясына арналады. Сонымен бірге, зерттеуші бойында академиялық жазу дағдыларын, жазылым әрекетін дамыту, академиялық мақсаттағы ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу үрдісінде академиялық жазылым қағидаттарын тиімді жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыру, ғылыми стиль мен ғылыми этика мәселелері жайында айтылады.

Кілт сөздер: академиялық хат, ақпарат, ғылым, мамандық, құзіреттілік.

The article is devoted to the needs of the discipline «Academic writing» for university students, methods and technologies for writing scientific papers. In addition, the researcher discusses the development of academic writing skills, writing skills, the formation of skills for the effective implementation of the principles of academic writing in the process of conducting research for academic purposes, issues of scientific style and scientific ethics.

Key words: academic writing, information, science, specialty, competence.

Жыл санап, уақыт ағымымен қоғамда замана қажеттілігіне орай жаңа мамандықтар, жаңа кәсіптер, жаңа ғылым салалары пайда болуда. Жиырмасыншы ғасырдың жиырмасыншы жылында әлемдік пандемияның өзі де қалыптасқан қызмет түрлеріне көз алдымызда өзгерістер алып келуде. Және де бұл үрдіс жалғаса бермек. Әлемдік ақпараттар ағымы арасында өз ісінді нақты, сауатты көрсете білу менеджменті қай маманға да, қай ғылым саласында да қажет-ақ. Елімізде қабылданған «Ғылыми қызметкерлер мамандықтарының номенклатурасында [1]» (ҚР Білім және ғылым министрлігінің 2001 ж. 16 наурыздағы №174 бұйрығымен бекітілген және ҚР Білім және ғылым министрінің 2004.25.05 №485 бұйрығымен тізімі өзгертілген) ғылым салалары философиялық, филологиялық, географиялық, құқықтық, педагогикалық, физика-математикалық, биологиялық, химиялық, геологиялық-минералогиялық, техникалық, тарихи, ауылшаруашылық, экономикалық, медициналық, фармацевтикалық, малдәрігерлік, өнертану, сәулет өнері, психологиялық, социологиялық, саяси, мәдениеттану, жер туралы ғылымдар болып келеді де, олар іштей бірнеше салаға бөлінеді. Мысалы, физика-математика саласын ғана алатын болсақ, математикалық логика, алгебра және сандар теориясы, дискретті математика және математикалық кибернетика, теориялық механика, деформацияланатын қатты денелер механикасы, сусымалы денелер, топырақ және тау жыныстары механикасы т.б. бірнеше салаға бөлініп кетеді. Яғни заман ағымы мен ғылымның дамуы, қоғамның дамуы жаңа ғылым салаларын, жаңа мамандықтарды тудырады. Қазірдің өзінде жүйелік дәрігер, балалардың психологиялық қауіпсіздігіне жауапты маман, science-суретші, медиаполицей,

космобиолог, блогер мамандарына таңдана қоймаймыз. Ғаламтор мен интернет жүйесінің өзі де жаңа кәсіп көздерін ашуда. Демек, бүгінгі жоғары оқу орындарын тәмамдап, білікті маман ретінде жұмысын бастағандар үшін алған білімдерін іске асыру құзіреттілігі нарықтық бәсекедегі маманның кәсіби дайындығы мен компетенттілігінің негізгі көрсеткіштердің бірі. Бұл турасында, «Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының» (Қазақстан Республикасы Білім және ғылыми министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына 7-қосымша) 1-тараудың (Жалпы ережелер) 9-тармағында: «Құзыреттілік – оқу процесінде алған білімді, шеберлік пен дағдыны кәсіби қызметте практикалық тұрғыда пайдалана білу қабілеті» – деп көрсеткен [2]. Осы құзіреттіліктің бір тетігі, бүгінгі мақала тақырыбына арқау болып отырған «Академиялық хат» пәніне қатысты.

Академиялық хат пәнін ізденушілерге жүргізе отырып, ғылыми ізденушілік тұрғысынан көптеген мәселелерге тоқталуға тура келеді. Соның бірі – оқытушы мен ғалым-зерттеушінің әдістемелік мәдениеті турасында болмақ. Жоғары оқу орнына түскен бірінші курс студентінен бастап ғылыми жұмыстың алғашқы табалдырығын аттайтындығы белгілі. Ол студентке белгілі бір пән аясында тапсырылатын реферат, курс жұмыстарынан, семинарда баяндама жасаудан бастау ала отырып, сауатты презентация жасай білу, конференцияларға қатысып мақала жазу, жобаларға тартылу, эссе жазу және соңғы курста орындалатын диплом жұмысын жазып шығу болып табылады. Ал, магистратура мен докторантурада міндетті орындалатын ғылыми жұмыстары – диссертациялары. Осы ретте, әлбетте, оқытушының, немесе ғылыми жетекші мен ізденушінің әдістемелік мәдениетіне тоқталар болсақ, ғылыми жұмысты ғылыми стильмен жазу мәдениетінен бастау алары анық. Белгілі бір тақырыпты ізденушіге ұсына отырып, бұл тақырыптың прогрессивті мүмкіншіліктерін түсіндіру ізденушіні алға ұмтылдыратын мотивация кілті екендігін, ұтымды, заманауи тақырыптың ғылыми жұмыстың табысты боларының 50%-дық кепілі болып табылатындығы шындық. Академиялық жазылымға қатысты әдістемелік құралдарда мотивацияның ізденуші үшін қажеттілігін түсіндіре отырып, оны биологиялық, әлеуметтік және идеалды (когнитивті) деп, үш топқа бөліп қарастырады [3-6]. Биологиялық қажеттілікті күнделікті тұрмыспен байланыстырсақ, шығармашылық ынталандырудың бір көзі болып табылатын материалдық сыйақы, қоғамда танылуға деген ұмтылыс тағы басқаларды әлеуметтік мотивацияға жатқызуға болады. Ал ғылыми жұмыстың адамның ой-санасы арқылы іске асатынын ескерсек, когнитивті мотивация немесе идеал ынталандыру барлық тіршілік иелеріне тән ақпаратқа деген қажеттіліктен туындайтын, бұрын белгісіз болған нәрсеге деген құштарлық ретінде қиялға жетелейтін, ал қиялдың ойлаудың шығармашылық түріне жетелейтіндігі мәлім. Жалпы ғылымда қиялды үш түрге жіктейді: логикалық (логикалық қайта құрулар арқылы болашақты бүгіннен шығару), сыни (жетілмеген әрі өзгертуді қажет ететін нәрсені іздеу) және шығармашылық (шындық элементтеріне негізделген, бірақ нақты әлемде прототиптері жоқ принципалды жаңа идеялар мен ұсыныстар тудыру). Сонымен қатар, ізденуші антиномиялық пікірлер мен антитезалық сөздерді сауатты қолдана білуі керек. Антиномия дегеніміз бір объект туралы логикалық тұрғыдан тең негіздемесі бар теориялардың қарама-қайшы тұжырымдарының арасындағы болатын ситуация болғандықтан, олардың ақиқаттығы немесе жалғандығы қабылданған парадигма шеңберінде ақтала алмайды, яғни бірдей ақиқат деп

танылған екі ереженің арасындағы қайшылық, немесе басқаша айтқанда, екі заң арасындағы қарама-қайшылық болып табылады. Ал антитеза термині, аты айтып тұрғандай, грек тіліндегі «теза» және «антитеза» сөздерінен шыққан және сәйкесінше «позициялық жайт» және «оппозициялық жайт» мағыналарын береді. Демек, антитеза, тезисті жоққа шығарады, егер тезисте белгілердің бір жиынтығы берілсе, онда антитезада қарама-қарсы немесе басқа белгілер болады. Мысалы: тебіліс-тартылыс, құлдырау-даму, жалқы-жалпы, шығыс-кіріс, теріс-оң, дедукция-индукция, қозғалыс-тыныштық, рухани-материалдық, уақыт-кеңістік, ауру-сау, қарапайым-көрнекті, табиғи-жасанды, теория-практика, сапа-сан, стратегия-тактика, бүтін-бөлшек, себеп-салдар, мазмұн-форма, бұзу-құру, шындық-өтірік т.б. сөздерді алар болсақ, бірі теза, екіншісі антитезасы болып табылады. Ізденушінің тақырып бойынша глоссарий жасай отырып, өз ойын немесе тұжырымын нақты жеткізе білу үшін жоспармен жұмыс жасап, күрделіні, қиынды жеңілдің алдынды бітіріп, уақытпен санаса жұмыс істеуді дағдыға айналдырғаны абзал. Күні бүгін кітапханалар мен ғаламтор желісінен ғылыми зерттеудің әдісі мен әдістемесі туралы әдебиеттерді молынан кездестіруге болады. Себебі, ғылыми зерттеулерде қолданылатын әдістер мен құралдарды білу – зерттеу нәтижелерін дайындауды, жүргізуді және өңдеуді едәуір жеңілдетеді.

Кез келген ізденуші үшін алғашқы баспалдақ, ол тақырыпты таңдаудан және зерттеу жоспарын құрудан, іздену үшін ең тиімді зерттеу әдістерін анықтаудан, тақырыпқа қатысты ғылыми ақпараттарды табу мен ол әдебиеттермен жұмыс жасаудан басталып, ғылыми фактілерді жинау, талдау және қорытындылаумен, соңыра зерттеліп отырған тақырыпты теориялық тұрғыдан пысықтай, дәлелдей отырып, қорытындылар берумен, ұсыныстар мен ұсыныстарды негіздеумен және ғылыми жұмыстың нәтижелерін рәсімдеумен аяқталады. Нақтылық, жоспарлы жұмыс жасау, уақыт пен кеңістік, мүмкіншілік ұғымдарын дұрыс пайдалану – тек көлемді ғылыми жұмыс жазу үрдісінде ғана емес, қызмет барысы мен күнделікті тіршілікте де қажет ұстанымдар болып табылады. Көпшілік алдында сөйлеу, жиналыстарда баяндама жасау, сұхбат беру немесе сұхбат ала білу де жоспарлаған ойды нақты жеткізе білу технологиясын меңгерумен тығыз байланысты. Бұл бағыттағы жарық көріп жатқан оқу құралдары да бұл мәселеде өз көмегін тигізбек [7].

Қорыта айтқанда, академиялық хат пәнінің ізденушілерге ғылыми жұмыс барысында қажеттілігін жоққа шығармай, кез-келген жоғары білімді маман үшін шағын мақаладан бастап көлемді ғылыми жұмыстарға дейінгі өзінің ізденіс еңбегін сауатты жеткізу, жариялау үшін ғылыми жұмыс жазу технологиясының қыр-сырын меңгерудің көмегі болары анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51025974#pos=13;-47.
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>.
3. Методы и средства научных исследований: учеб. пособие / Ю.Н. Колмогоров [и др.]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2017. 152 с. ISBN 978-5-7996-2256-5.
4. Сирина Н.Ф. Методология научных исследований: курс лекций / Н.Ф. Сирина. – Екатеринбург: УрГУПС, 2014. – 153 с.

5. Сабитов Р.А. Основы научных исследований: учеб. пособие / Р.А. Сабитов. Челябинск: Челяб. гос. ун-т., 2002. – 138 с.

6. Джахая Л.Г. Классификация наук как философская и науковедческая проблема / Л.Г. Джахая. Сухуми: Алашара, 1969. – 256 с.

7. Оспанов Е.Т. Академиялық жазылым негіздері: Оқу құралы / Е.Т. Оспанов. – Алматы: «Білік» баспасы, 2020. – 340 бет. ISBN 978-601-332-807-2.

UDC 811.111=111

*Indira Kalelova, Indira Betimbaeva, Nazgul Bayandinova
(Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ОЦЕНОЧНОЙ ФУНКЦИИ В ПИСЬМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ

В этой статье мы рассматриваем проблемы оценочной функции языка.

Лингвокультурный аспект межкультурного общения являются очень важным в письменной коммуникации. Жизнь общества и лексика языка, на котором оно говорит, всегда тесно связаны.

Ключевые слова: *аспект, практика, эмоциональный фактор, коммуникация, формирование, эмоция, сознание, восприятие.*

In this article, we investigate the evaluation function problems of the language. The linguocultural aspect of intercultural communication is very important in written communication. The society life and the vocabulary of the language in which it speaks are always closely related.

Key words: *aspect, practice, emotional factor, communication, formation, emotion, consciousness, perception.*

На сегодняшний день проблема оценочной функции языка является одной из наиболее широко обсуждаемых. Современное языкознание также отличается своей антропоцентричностью, то есть языковые явления рассматриваются в тесной связи с «творцом языка» (П.А. Флоренский), т.е. человеком, с его мыслями, эмоциями, переживаниями. Основанием для эмоциональной оценки является то, что выходит за рамки обыденного, привычного для человека, например, нестандартная ситуация или необычный предмет, вызывающие положительные или отрицательные эмоции. Рациональная же оценка основывается на качественных и количественных характеристиках объекта, эмоциональный фактор здесь не является определяющим. Для эмоциональной оценки одним из определяющих признаков является интенсивность, которая, однако, тесно связана с понятиями качества и количества.

Лингвокультурный аспект межкультурного общения являются очень важным в письменной коммуникации. Поскольку в основе мировидения и миропонимания каждого народа лежит своя система предметных значений, социальных стереотипов, когнитивных схем, всегда этнически обусловлено и сознание человека. Этносоциокультурный фактор выявляется, в частности, в национально-этнических особенностях способа формирования и формулирования мысли. Очевидно, что этот процесс носит во многом неосознаваемый характер, поскольку сама система сознания, скорее всего,

определяется этническими стереотипами поведения. Однако именно эта определенная системность сознания, или образы мира, влияет на поведение представителей того или иного сообщества и определяет его. Наличие сознания – один из дифференциальных признаков личности. Личность же формируется в процессе социализации. Следовательно, сознание не может не нести на себе отличительные черты того общества, в котором происходит становление личности.

Итак, с одной стороны, в языке находят отражение те черты вне языковой действительности, которые представляются значимыми для носителей данной культуры; с другой стороны, в процессе общения с окружающим миром носитель языка воспринимает его, соотнося с концептами, существующими именно в этом языке и характерными для данной культуры. Мы не можем полностью осознать действительность, не прибегая к помощи языка. «Реальный мир» в значительной степени бессознательно строится на основе языковых норм данной группы. Мы расчленяем природу в направлении, подсказанном нашим родным языком. Мир предстает перед нами калейдоскопическим потоком информации, и человек расчленяет этот поток, организует его и распределяет так, а не иначе потому, что является участником соглашения, предписывающего подобную систематизацию. Жизнь общества и лексика языка, на котором оно говорит, всегда тесно связаны. Одной из главных причин расхождения в семантических системах разных языков является неодинаковое отражение объективной действительности в сознании соответствующих носителей языка в ходе познавательной деятельности. Не менее яркое проявление специфичности восприятия окружающего мира можно найти, и анализируя слова, которые связаны с эмоционально-духовной сферой жизнедеятельности человека. Представители индивидуалистических западных культур больше внимания обращают на содержание сообщения, на то, *что* сказано, а не на то – *как*, их коммуникация в слабой степени зависит от контекста. Принадлежность к той или иной культуре предопределяет также уровень эмоциональности и ее интенсивность. Считается, что для коллективистской культуры с высоким уровнем избегания неопределенности характерна большая, чем для индивидуалистической, дифференциация эмоциональных категорий, и ее представители проявляют свои эмоции ярче. Внимание к контексту сообщений проявляется у них в богатстве языковых средств для выражения эмоций, в стремлении передавать все оттенки возникающих между людьми чувств.

Одним из конкретных примеров проявления особенностей культуры в письменной речевой коммуникации может служить употребление местоимений «I» (я) и «we» (мы) носителями английского языка и русскими авторами текстов на английском языке. Работа болгарского автора И. Васильевой содержит блестящий анализ такого рода. Она отмечает, что при поверхностном восприятии роль упомянутых местоимений может видаться в выражении отношений между автором и знанием, которое он представляет. Однако в ходе актуализации дискурса эти местоимения выражают отношения автора с аудиторией и являются культурно-обусловленными. Результаты статистической обработки текстов свидетельствуют о том, что число употреблений местоимения «я» в статьях на русском языке и местоимения «I» в статьях на английском составляет 0,5% и 69%, а местоимений «мы» и «we» – 95,5% и 31% соответственно. Совершенно очевидно, что местоимение «I» доминирует в статьях на английском языке носителей и практически

отсутствует в англоязычном дискурсе русских. Такие расхождения не могут быть объяснены исключительно лингвистическими причинами и особенностями жанра академического письма, поскольку оба языка имеют в своем арсенале пассивные и безличные конструкции. С привлечением материалов других исследователей И. Васильева убедительно доказывает, что такие тенденции отражают особенности культуры: особую значимость ценностей автономности личности в англоязычных культурах и коллективизма – в русской. Проявление этих глобальных тенденций состоит в усилении индивидуальной ответственности посредством употребления местоимения «I» и отстранении от таковой посредством употребления «we». Такое положение может также быть соотнесено с представлениями о личных обязательствах (commitment) автора по отношению к предмету обсуждения (причастности – в англоязычных культурах и отстраненности – в русской), а также с проявлением славянской риторической тенденции к скромности. Однако при чтении текста носителями англоязычных культур его деперсонализация и скромная оценка автором собственной роли вследствие употребления местоимения «we» могут вызвать прямо противоположный эффект: позиция автора воспринимается как высокомерная. С другой стороны, при восприятии английского текста русскими, доминирование местоимения «I» может показаться неуместным и даже оскорбительным, имплицитно нечто вроде «Я знаю все». Без знания описанных культурных особенностей дискурса трудности во взаимопонимании легко предсказуемы.

Способы выражения оценки могут быть представлены единицами разных уровней языка (начиная с аффиксов и заканчивая целыми высказываниями). Одним из наиболее распространенных и продуктивных способов выражения оценки в языке являются лексические средства. Основными средствами номинации внутри лексического уровня языка выступают имена прилагательные и наречия, среди которых по степени употребительности выделяются «хороший»/«плохой»; «хорошо»/«плохо» с их синонимичными рядами, а также все прилагательные, выражающие оценочное значение. Аналогичная ситуация наблюдается и в других индоевропейских языках, таких как, например, английский и испанский, которые, в свою очередь, являются разноструктурными языками.

Наиболее употребимыми средствами номинации оценочного значения здесь являются «good» – «bad». Также оценка содержится в наименованиях действий: *радоваться* – *огорчаться*, *be happy* – *be upset*. Наибольшую эффективность выражения оценки Т. В. Маркелова, а вслед за ней и другие авторы, приписывает именно лексическому составу языка, объясняя это тем, что «он непосредственно отражает те изменения, которые происходят в обществе». Также ученые отмечают, что лексические единицы указывают на признаки, которые ассоциируются с картиной мира. Одни лексические единицы могут содержать объективные данные о качествах денотатов, не обозначая оценочного значения, а другие кроме основного значения включают в себя и оценочное.

Обобщая вышесказанное, следует отметить, что основными классами слов, выражающих оценочные суждения, являются имена существительные, имена прилагательные, глаголы и наречия. Чуть менее активное участие в этом процессе принимают местоимения и числительные определенных групп, и, наконец, немалую роль в выражении оценки играют фразеологические обороты.

Таким образом, состав лексических средств выражения оценочных суждений в английском языке доказывает положения теории: прилагательные участвуют в процессе оценки чаще других частей речи, существительные являются вторыми по частоте использования; глаголы и наречия, хотя принимают активное участие в процессе выражения оценки, являются менее популярными, а дополнительным элементом системы лексических средств становятся причастия прошедшего времени.

Значение оценки может быть выражено и единицами синтаксического уровня – предложением, и его речевой реализацией – высказыванием. Система синтаксических моделей, представляющих высказывания с оценочной семантикой, чрезвычайно разнообразна. Такое взаимодействие можно наблюдать исходя из контекста, ситуации общения и социальной обусловленности употребления. Оценку могут выражать различные типы предложений. Неоспоримым является факт, что в основном для выражения эмоциональных оценок используются восклицательные предложения. В качестве восклицательных могут употребляться предложения всех коммуникативных типов, таким образом, эмоциональная оценка может выражаться повествовательными, вопросительными и побудительными предложениями. Основное назначение вопросительных предложений – получение информации от собеседника. В них формулируется вопрос по поводу неизвестных или не вполне известных говорящему ситуаций. В вопросительных предложениях оценочной семантики происходит функциональная транспозиция: коммуникативное задание вопроса о неизвестном трансформируется в запрос мнения о высказанной оценке, в местоименных вопросах мнение автора носит заявительный характер, а обращение к собеседнику направлено на уточнение какого-либо аспекта высказанного мнения. Назначение побудительных предложений – побуждение к действию того, к кому обращена речь. В них выражаются различные виды побуждения: приказ, требование, предупреждение, запрет, наказ, просьба, совет и т. д. Оценочное суждение данного типа предложений может распространяться на адресата, либо на предмет речи. Также необходимо отметить, что оценочное значение эмоционального характера передается при помощи конструкций усеченного вида, в отличие от рациональных оценок, для выражения которых в основном используются полные предложения, развернутые конструкции. Таким образом, оценочное значение эмоционального характера выражается самыми разными способами, отличными от способов выражения оценки рациональной, единицами разных языковых уровней.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 231 с.
2. Апресян, Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк). – М.: Высшая школа, 1966. – 162 с.
3. Баранов Л.А. Онтология английской письменной речи. – М.: Наука, 1998. – 216 с.
4. Блумфилд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. – 313 с.
5. Бодуэн де Куртене И.А. Об отношении русского письма к русскому языку // Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. Т. 2. – М., 1963. – 210 с.

6. Леонтьев А.А. Некоторые вопросы лингвистической теории письма // Вопросы общего языкознания. – М., 1964. – С. 70–71.
7. Вахек Й.К. проблеме письменного языка // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – 524 с.
8. Николаева Ж.В. Основы теории коммуникации. – Улан-Удэ, 2004. – 310 с.

УДК 373.3.016:81'243

*Олена Доманова
(Харків, Україна)*

АУДІОВАННЯ – ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ ВИДІВ РОБІТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Аудіювання – це процес сприйняття розуміння на слух усного мовлення, розвитку слухової пам'яті, який дозволяє вчити студентів уважно вслухуватися в звукову мову. У статті автор розкриває теоретичні, практичні аспекти навчання іспанської мови як засобу міжкультурного спілкування, репрезентує новітні методичні технології та сучасні підходи до навчання усіх видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: аудіювання, мотивація, практика говоріння, лексичний матеріал, лінгвістичний, мета, словниковий запас, мовленнєва діяльність.

Listening is the process of apprehension, understanding of oral speech by ear, as well as development of auditory memory, which helps to teach students to listen carefully to audible speech. In the article, the author reveals the theoretical and practical aspects of teaching Spanish as a means of intercultural communication, presents the latest methodological technologies and modern approaches and teaching of all types of speech activity.

Key words: listening, motivation, speaking practice, lexical material, linguistic, goal, vocabulary, speech activity.

Аудіювання – один із найскладніших видів мовленнєвої діяльності. Він характеризується одноразовістю викладу, що наближає його до реальних стилів спілкування, де повтори в більшості випадків неможливі. У реальному житті ми не можемо пристосувати мову того, хто говорить, до нашого рівня розуміння. Існує цілий ряд труднощів, які заважають розумінню іноземної мови з першого разу. Ми чудово розуміємо важливість аудіювання – виду мовленнєвої діяльності, яка є процесом сприйняття мовного матеріалу на слух та його повного розуміння.

Використання такого виду діяльності повинно керуватися рядом основних принципів. Розглянемо їх детальніше. Серед основних принципів аудіювання розрізняють: мотивацію студентів зосереджуватися на меті даного виду діяльності; підтримку теми і мети послідовними видами діяльності; забезпечення відповідними методами та засобами навчання; ретельний відбір матеріалів для прослуховування; використання оригінальних аудіоматеріалів та їх відповідність ряду технічних вимог і вимог до підбору носіїв мови.

1. Застосовуючи на заняттях з іноземної мови аудіювання – процес, відомий як сприйняття та розуміння мови на слух, слід керуватися таким важливим принципом, як мотивація студентів зосереджуватися на меті

даного виду діяльності, яку ми ставимо, використовуючи аудіювання. Наше завдання полягає в тому, щоб студенти розуміли мету аудіювання, адже це зробить можливим для них вдало поєднати граматичний, лексичний матеріал і прослуховування підготовленого матеріалу в єдиний вид діяльності і затрати на максимальну коротку кількість часу та якісно виконати його.

Розуміння мети діяльності забезпечить якість виконання завдання. Коли мета полягає в розумінні граматичних форм, поданих у матеріалі для прослуховування, то студенти не будуть зосереджуватися на запам'ятуванні лексики, на якій і побудовані граматичні форми, що вивчаються, а будуть намагатися вірно виконувати граматичні вправи. Специфіка мети аудіювання та її чітке розуміння буде орієнтувати студентів на успішне виконання того чи іншого завдання. Отже, аудіювання повинно базуватися на мотивації чіткого розуміння мети цього виду діяльності.

2. Підтримка теми і мети іншими послідовними видами діяльності є дуже важливим принципом використання аудіювання на заняттях з іспанської мови, який забезпечує опанування відібраного матеріалу високою результативністю. Та сама тема з метою вивчення може проходити через цілий ряд послідовних видів діяльності, а саме, якщо є певна тема і мета її засвоєння, то викладач може досягнути результату впродовж одного заняття через серію видів діяльності, що мають різну мету. Інший варіант заняття, на якому є тема і єдина мета, яка досягається через ряд послідовних кроків, а саме: спочатку розминка, що передує прослуховуванню і є підготовчим етапом до прослуховування, наступний крок – проміжна між контрольна практика і заключне прослуховування з практикою говоріння за прослуханим матеріалом.

Ми вважаємо, останній варіант є більш ефективним, тому що студенти в цьому випадку будуть підсилювати своє вивчення завдяки повторенню матеріалу в різних варіантах і продовженням асоціацій вправ з темою, яка червоним ланцюжком проходить через кожен крок аудіювання.

Зупинимося на кожному з них.

Розпочнемо з таких питань для розминки, що можуть націлити думки студентів на тему підготовленого для навчання матеріалу.

Потім запропонувати прослухати підготовлений матеріал та після прослуховування провести завдання, що дасть можливість перевірити рівень розуміння матеріалу після першого-другого прослуховування (навчальний матеріал рекомендується прослуховувати 1-2 рази залежно від складності).

Наступний крок – проміжна контрольна практика може бути у вигляді тренувальних вправ на поповнення словникового запасу за темою та на засвоєння важливих граматичних структур.

Підсумковий крок полягає в заключному прослуховуванні навчального матеріалу з обов'язковою наступною практикою говоріння за темою. Практика говоріння забезпечить студентів можливістю вільно поспілкуватися за темою шляхом запитань-відповідей, що допоможе їм окрім практики іншомовного говоріння отримати додаткову інформацію за темою.

Як бачимо, кожен крок діяльності впливає з попереднього, але всі вони об'єднані однією метою – спілкування повинне розширити знання студентів за запропонованою темою через серію послідовних видів діяльності, які допоможуть досягнути поставленої мети навчання, тому що вона об'єднує їх.

3. Принцип забезпечення відповідними методами та засобами навчання передбачає те, що викладачеві слід використати перелічені нижче методи та

засоби навчання, щоб зробити заняття ефективним і цікавим для студентів, та охопити їх усіх.

Важливо, щоб викладач удосконалював аудіювання та практику говоріння. Наприклад, завдання «Вставте пропущені слова» удосконалити таким способом: заготовити два варіанти карток з пропущеними словами в тексті, щоб студенти, які працюють у парі, мали можливість поставити один одному запитання, що допоможуть здобути інформацію про пропущені слова і, як результат, заповнити пропуски. Перевірити завдання можна, прослухав аудіозапис. Інший приклад, за допомогою відповідей на запитання, які записані на картках і прослуханого тексту (рекомендується прослуховувати матеріал декілька разів залежно від складності і здібностей студентів) скласти повну картину прослуханого. Запитання носять характер розуміння матеріалу аудіювання і охоплюють його повністю.

Викладач повинен використовувати ефективні засоби проведення завдань типу запитання – відповіді, що забезпечить подальше удосконалення навичок сприйняття матеріалу студентами на слух і можливість перевірити якість розуміння прослуханого матеріалу, особливо граматичних структур.

4. Принцип ретельного відбору матеріалу для прослуховування полягає в тому, що основним критерієм відбором матеріалу є забезпечення продуктивності. Відібраний матеріал повинен бути актуальним для студентів.

Добираючи матеріал, слід враховувати, наскільки він пов'язаний із сучасним життям студентів та з темою модуля, що вивчається, адже це забезпечить досягнення викладачем поставленої мети. Один крок досягнення мети буде полягати в тому, що слід враховувати захоплення, слабкі та сильні сторони студентів і пов'язати матеріал з реальною життєвою ситуацією. Такий крок націлений на забезпечення зацікавленості студентів та їхньої мотивації. Якщо при підборі матеріалу не будуть враховані всі фактори, то це вплине на продуктивність.

Викладач повинен зосередитися на зрозумілій структурі при підборі вправ для аудіювання. Студенти не повинні бути перевантаженими кількістю вправ і через це бути неспроможними досягнути доброго результату в даному виді мовленнєвої діяльності. Якщо студенти не розуміють завдань, у викладача складатиметься невірна картина щодо результатів роботи із прослуханим матеріалом.

Результативність у процесі аудіювання можна досягнути використанням правильно підбраного роздавального матеріалу, що допоможе студентам правильно розуміти навчальний матеріал, який буде прослуховуватися. Матеріал повинен допомогти передбачити зміст для прослуховування, добиратися відповідно до рівня знань студентів. Наприклад, нереально очікувати від студентів початкового рівня вирішення проблем, які закладені в структурі мовного матеріалу, підбраного для прослуховування (наприклад, прослухана розмова двох друзів про проблеми довілля). Але логічним буде запропонувати їм: дати короткі відповіді на запитання, поставлені до прослуханої розмови та завдання типу вставити пропущені слова, вирази. Такі завдання допоможуть початківцям розвинути свої лінгвістичні здібності та здобути нові знання.

5. Використання оригінальних аудіоматеріалів та їх відповідність ряду технічних вимог і вимог до підбору носіїв мови є важливим принципом використання аудіювання у процесі вивчення іспанської мови, бо використання аудіоматеріалів сприятиме подальшому розвитку

комунікативних навичок студентів. Грамотне використання аудіоматеріалів забезпечить готовність студентів до реальних життєвих ситуацій іншомовного спілкування поза межами навчальної аудиторії. Існує ряд вимог аудіозапису, а саме: аудіозапис повинен містити спілкування між носіями мови; необхідно використовувати розмови між носіями мови різної статі та віку, з різним тембром голосу; темп мовлення повинен залежати від рівня підготовки студентів; слід використовувати аудіозаписи високої якості та якісну апаратуру; необхідно, щоб записана розмова супроводжувалася природним звуковим супроводом зовнішнього середовища.

Аудіювання – це модель двостороннього мовного обміну інформацією, завдяки наявності посередника (викладача) з його методичним навчальним матеріалом. Модель, яка успішно тренує навички усного мовлення у студентів, що вивчають іноземну мову. Розвиток навичок усного мовлення, слухання та говоріння студентів є актуальним з погляду на питання підвищення мовної активності у студентів немовних вищих навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови. Результативність цього виду діяльності та його ефективність зумовлена структурою підбраного мовного матеріалу, його змістом, якістю аудіозапису та його відповідністю ряду технічних вимог і вимог до підбору носіїв мови, ретельного добору матеріалів для прослуховування, підтримкою аудіювання серією послідовних завдань, які взаємопов'язані єдиною метою, забезпеченням зрозумілої мети використаних завдань і може бути оцінена лише на практиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гурман О. Аудіювання – ціль та засіб навчання // Мова та історія: Періодичн. зб. наук. – К.: ЗАТ «Віпол», 2005. – Вип. 80. – С.100–106.
2. Скляренко Н.К. Як навчити сьогодні іноземних мов // Іноземні мови. – 1995. – №1. – С. 5–9.
3. Щукин А. Методика использования аудиовизуальных средств. – М., 1981.

UDC 373.3.016:81.2.9

*Дамегуль Сейтова, Арзайм Бердиханова, Байрамгуль Менгалиева
(Нукус, Узбекистан)*

GENERAL DEFINITION OF SYNONYMS AND THEIR CLASSIFICATION IN ENGLISH LANGUAGE

This article is devoted to the investigation of general definition of synonyms and their classification in English language.

Key words: word, meaning, absolute, semantic, style, general, stylistic, variety of words.

Данная статья посвящена исследованию общего определения синонимов и их классификации в английском языке.

Ключевые слова: слово, значение, абсолют, семантика, стиль, общее, стилистический, разнообразие слов.

Synonyms are words different in their outer aspects, but identical or similar in their inner aspects. In English there are many synonyms, because there are many borrowings, e.g. hearty / native/ – cordial/ borrowing/. After a word is borrowed it undergoes desynonymization, because absolute synonyms are unnecessary for a language. However, there are some absolute synonyms in the language, which have exactly the same meaning and belong to the same style, e.g. to moan, to groan; homeland, motherland etc. In cases of desynonymization one of the absolute synonyms can specialize in its meaning and we get semantic synonyms, e.g. «city» /borrowed/, «town» /native/. The French borrowing «city» is specialized. In other cases native words can be specialized in their meanings, e.g. «stool» /native/, «chair» /French/.

Sometimes one of the absolute synonyms is specialized in its usage and we get stylistic synonyms, e.g. «to begin»/ native/, «to commence» /borrowing/. Here the French word is specialized. In some cases the native word is specialized, e.g. «welkin» /bookish/, «sky» /neutral/.

Stylistic synonyms can also appear by means of abbreviation. In most cases the abbreviated form belongs to the colloquial style, and the full form to the neutral style, e.g. «examination», «exam».

Among stylistic synonyms we can point out a special group of words which are called euphemisms. These are words used to substitute some unpleasant or offensive words, e.g. «the late» instead of «dead», «to perspire» instead of «to sweat» etc.

There are also phraseological synonyms, these words are identical in their meanings and styles but different in their combining with other words in the sentence, e.g. «to be late for a lecture» but «to miss the train», «to visit museums» but «to attend lectures» etc.

In each group of synonyms there is a word with the most general meaning, which can substitute any word in the group, e.g. «piece» is the synonymic dominant in the group «slice», «lump», «morsel». The verb «to look at» is the synonymic dominant in the group «to stare», «to glance», «to peep». The adjective «red» is the synonymic dominant in the group «purple», «scarlet», «crimson».

When speaking about the sources of synonyms, besides desynonymization and abbreviation, we can also mention the formation of phrasal verbs, e.g. «to give up» – «to abandon», «to cut down» – «to diminish». Grouping of words is based upon

similarities and contrasts and is usually called as synonymic row. Taking up similarity of meaning and contrasts of phonetic shape we observe that every language has in its vocabulary a variety of words, kindred in meaning but distinct in morphemic composition, phonemic shape and usage, ensuring the expression of the most delicate shades of thought, feeling and imagination. The more developed the language, the richer the diversity and therefore the greater the possibilities of lexical choice enhancing the effectiveness and precision of speech.

The way synonyms function may be seen from the following example: Already in this half-hour of bombardment hundreds upon hundreds of men would have been violently slain, smashed, torn, gouged, crusted, and mutilated.

The synonymous words smash and crush are semantic-ally very close; they combine to give a forceful representation of the atrocities of war. Richness and clearness of language are of paramount importance in so far as they promote precision of thought. Even this preliminary example makes it obvious that the still very common definitions of synonyms as words of the same language having the same meaning or as different words that stand for the same notion are by no means accurate and even in a way misleading. By the very nature of language every word has its own history, its own peculiar motivation, and its own typical contexts. And besides there is always some hidden possibility of different connotation and which is feeling in each of them. Moreover, words of the same meaning would be useless for communication: they would encumber the language, not enrich it.

If two words exactly coincide in meaning and use, the natural tendency is for one of them to change its meaning or drop out of the language. Thus synonyms are words only similar but not identical in meaning-. This definition is correct but vague. A more precise linguistic definition should be based on a workable notion of the semantic structure of the word and of the complex nature of every separate meaning in a polysemantic word. The basis of a synonymic opposition is formed by the first of the above named components, i.e. the denotational component. It will be remembered that the term opposition means the relationship of partial difference between two partially similar elements of a language. A common denotational component brings the words together into a synonymic group. All the other components can vary and thus form the distinctive features of the synonymic oppositions.

Synonyms can therefore be defined in terms of linguistics as two or more words of the same language, belonging to the same part of speech and possessing one or more identical or nearly identical denotational meanings, interchangeable, at least in some contexts, without any considerable alteration in denotational meaning, but differing in morphemic composition, phonemic shape, shades of meaning, connotations, affective value, style, valence and idiomatic use. Additional characteristics of style, emotional coloring and valence peculiar to one of the elements in a synonymic group may be absent in one or all of the others.

The definition is of necessity very bulky and needs some commenting upon. By pointing out the fact that synonyms belong to the same part of speech the definition makes it clear that synonymic grouping is really a special case of lexicogrammatical grouping based on semantic proximity of words.

To have something tangible to work upon it is convenient to compare some synonyms within their group, so as to make obvious the reasons of the definition. The verbs experience, undergo, sustain and suffer, for example, come together because all four render the notion of experiencing something. The verb and the noun experience indicate actual living through something and coming to know it first

hand rather than from hearsay. Undergo applies chiefly to what someone or something bears or is subjected to, as in to undergo an operation, to undergo changes.

The denotational meaning is obviously the same. Synonyms, then, are interchangeable under certain conditions specific to each group. This seems to call forth an analogy with phonological neutralization. Now, it will be remembered that neutralization is the absence in some contexts of a phonetic contrast found elsewhere or formerly in the language, as the absence of contrast between final [s] and [z] after [t]. It appears we are justified in calling s e-m antic neutralization the suspension of an otherwise functioning semantic opposition that occurs in some lexical contexts.

And yet suffer in this meaning ('to undergo'), but not in the example above, is characterized by connotations implying wrong or injury. No semantic neutralization occurs in phrases like to suffer atrocities, to suffer heavy losses. The implication is of course caused by the existence of the main intransitive meaning of the same word, not synonymous with the group, i. e. 'feel pain'. Sustain as an element of this group differs from both in shade of meaning and style. It is an official word and it suggests undergoing affliction without giving way.

A further illustration will be supplied by a group of synonymous nouns: hope, expectation, and anticipation. They are considered to be synonymous because they all three mean 'having something in mind which is likely to happen'. They are, however, much less interchangeable than the previous group because of more strongly pronounced difference in shades of meaning. Expectation may be either of good or of evil. Anticipation, as a rule, is a pleasurable expectation of something good. Hope is not only a belief but a desire that some event would happen. The stylistic difference is also quite marked. The Romance words anticipation and expectation are formal literary words used only by educated speakers, whereas the native monosyllabic hope is stylistically neutral. Moreover, they differ in idiomatic usage. Only hope is possible in such set expressions as: to hope against, hope, to lose hope, to pin one's hopes on smth.

Taking into consideration the corresponding series of synonymous verbs and verbal set expressions: to hope, for anticipate, to expect, to look forward to, we shall see that separate words may be compared to whole set expressions. To look forward also worthy of note because it forms a definitely colloquial counterpart to the rest. It can easily be shown, on the evidence of examples, that each synonymic group comprises a dominant element. This synonymic dominant is the most general term of its kind potentially containing the specific features rendered by all the other members' of the group, as, for instance, undergo and hope in the above.

In the series leave, depart, quit, retire, clear out the verb leave, being general and both stylistically and emotionally neutral, can stand for each of the other four terms. The other four can replace leave only when some specific semantic component must prevail over the general notion. When we want to stress the idea of giving up employment and stopping work quit is preferable because in this word this particular notion dominates over the more general idea common to the whole group. Some of these verbs may be used transitively, e. g. He has left me... Abandoned me! Quitted me! (BENNETT) [1, p. 46].

In this synonymic series, therefore the dominant term is leave. Other dominants are, for instance, get, a verb that can stand for the verbs obtain, acquire, gain, win, earn; also ask, the most general term of its group, viz. inquire, question or interrogate. The synonymic dominant should not be confused with a generic term. A generic term is relative. It serves as the name for the notion of the genus as

distinguished from the names of the species. For instance, animal is a generic term as compared to the specific names wolf, dog or mouse (which are not synonymous). Dog, in its turn, may serve as a generic term for different breeds such as bull-dog, collie, poodle, etc.

To realize the significance of this, one must bear in mind that the majority of frequent words are polysemantic, and that it is precisely the frequent words that have many synonyms. The result is that one and the same word may belong in its various meanings to several different synonymic groups. The verb appear in ...an old brown cat without a tail appeared from nowhere (MANSFIELD) [2, p. 68].

On the other hand, when Gr. Greene depicts the far-off figures of the parachutists who ... appeared stationary, appeared is synonymous with look or seem, their common component being 'give the impression of. Appear, then, often applies to erroneous impressions.

Compare the following. Groups synonymous to five different meanings of the adjective fresh, as revealed by characteristic contexts: To begin a fresh paragraph – fresh::another::different::new.

Fresh air – fresh:: pure:: invigorating.

A freshman – fresh:: inexperienced::green::raw.

To be fresh with smb – fresh::impertinent::rude.

The semantic structures of two polysemantic words sometimes coincide in more than one meaning, but never completely.

REFERENCES

1. Arnold I.V. The English Word M. High School. 1986. 46.
2. Jespersen Otto. Growth and Structure of the English Language. Oxford, 1982 pp. 246–249.

UDC 373.3.016:81

Дамегуль Сейтова, Айзада Жумабаева
(Нукус, Узбекистан)

THE BASIC WAYS OF FORMING WORDS IN ENGLISH LANGUAGE

This article devoted to the investigation of the basic ways of forming words in the English language.

Key words: word, rule, relation, affix, derivational, stage, relationship, simple.

Данная статья посвящена исследованию основных способов формирования слов в английском языке.

Ключевые слова: слово, правило, отношение, аффикс, словообразовательный, этап, отношения простой.

Ushbu maqola ingliz tilida so'zlarni shakllantirishning asosiy usullarini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: so'z, qoida, munosabatlar, affiks, so'z hosil qilish, taqsimlash, sahna, munosabatlar oddiy.

Affixation is generally defined as the formation of words by adding derivational affixes to different types of bases. Derived words formed by affixation may be the result of one or several applications of word-formation rule and. Thus the stems of words making up a word-cluster enter into derivational relations of different degrees. The zero degree of derivation is ascribed to simple words, i.e. words whose stem is homonymous with a word-form and often with a root-morpheme (e.g. atom, haste, devote, anxious, horror, etc.). Derived words whose bases are built on simple stems and thus are formed by the application of one derivational affix are described as having the first degree of derivation (e.g. atomic, hasty, devotion, etc.). Derived words formed by two consecutive stages of coining possess the second degree of derivation (e.g. atomical, hastily, devotional, etc.), and so forth.

In conformity with the division of derivational affixes into suffixes and prefixes affixation is subdivided into suffixation and prefixation. Distinction is naturally made between prefixal and suffixal derivatives according to the last stage of derivation, which determines the nature of the immediate constituents of the pattern that signals the relationship of the derived word with its motivating source unit, e.g. unjust(un- + just), justify (just+- ify), arrangement (arrange+- ment), non-smoker (non-+smoker). Words like reappearance, unreasonable, denationalize, are often qualified as prefixal-suffixal derivatives. This classification is relevant only in terms of the constituent morphemes such words are made up of, i.e. from the angle of morphemic analysis. From the point of view of derivational analysis, such words are mostly either suffixal or prefixal derivatives, e.g. sub-atomic = sub - + (atom + - ic), unreasonable = un - + (reason + - able), denationalize = de - + (national + - ize), discouragement = (dis - + courage) + - ment.

A careful study of a great many suffixal and prefixal derivatives has revealed and essential difference between them. In Modern English, suffixation is mostly characteristic of noun and adjective formation, while prefixation is mostly typical of verb formation. The distinction also rests on the role different types of meaning play in the semantic structure of the suffixes as compared to prefixes which possess it in a lesser degree due to it. A prefix may be confined to one part of speech as, for example, enslave, overfeed, overestimation. Unlike prefixes, suffixes as a rule

function in any one part of speech often forming a derived stem of a different part of speech as compared with that of the base, e.g. careless – care; suitable – suit, etc. Furthermore, it is necessary to point out that a suffix closely knit together with a base forms a fusion retaining less of its independence than a prefix which is as a general rule more independent semantically, e.g. reading – ‘the act of one who reads: ‘ability to read’; and to re-read – ‘to read again’.

Prefixation is the formation of words with the help of prefixes. The interpretation of the terms prefix and prefixation now firmly rooted in linguistic literature has undergone a certain evolution. For instance, some time ago there were linguists who treated prefixation as part of word-composition (or compounding). The greater semantic independence of prefixes as compared with suffixes led the linguists to identify prefixes with the first component part of a compound word. Prefixation is the formation of words by means of adding a prefix to the stem. In English it is characteristic for forming verbs. Prefixes are more independent than suffixes. Prefixes can be classified according to the nature of words in which they are used: prefixes used in national words and prefixes used in functional words. Prefixes used in notional words are proper prefixes which are bound morphemes, e.g. un- (unhappy). Prefixes used in functional words are semi-bound morphemes because they are met in the language as words, e.g. over- (overhead) (cf. over the table).

The main function of prefixes in English is to change the lexical meaning of the same part of speech. But the recent research showed that about twenty-five prefixes in Modern English form one part of speech from another (bebutton, interfamily, postcollege etc.).

At present the majority of scholars treat prefixation as an integral part of word-derivation regarding prefixes as derivational affixes which differ essentially both from root-morphemes and non-derivational prepositive morphemes. Opinion sometimes differs concerning the interpretation of the functional status of certain individual groups of morphemes which commonly occur as first component parts of words. H. Marchand [1], for instance, analyses words like to to overdo, to underestimate as compound verbs, the first component of which are locative particles, not prefixes. In a similar way he interprets words like income, onlooker, outhouse qualifying them as compounds with locative particles as first elements. R.S. Ginzburg [2] states there are about 51 prefixes in the system of Modern English word-formation.

Unlike suffixation, which is usually more closely bound up with the paradigm of a certain part of speech, prefixation is considered to be more neutral in this respect. It is significant that in linguistic literature derivational suffixes are always divided into noun-forming, adjective-forming and so on; prefixes, however, are treated differently.

They are described either in alphabetical order or sub-divided into several classes in accordance with their origin, meaning or function and never according to the part of speech.

Prefixes may be classified on different principles. Diachronically distinction is made between prefixes of native and foreign origin. Synchronically prefixes may be classified:

According to the class of words they preferably form. Recent investigations allow one to classify prefixes according to this principle. It must be noted that most of the 51 prefixes of Modern English function in more than one part of speech

forming different structural and structural-semantic patterns. A small group of 5 prefixes may be referred to exclusively verb-forming (en-, be-, un-, etc.)

As to the type of lexical-grammatical character of the base they are added to into: (a) deverbal, e.g. rewrite, outstay, overdo, etc.; (b) denominal, e.g. unbutton, detain, ex-president, etc. and (c) deadjectival, e.g. uneasy, biannual, etc. It is interesting that the most productive prefixal pattern for adjectives is the one made up of the prefix un- and the base built either on adjectival stems or present and past participle, e.g. unknown, unsimiling, untold, etc.

Semantically prefixes fall into-and polysemantic.

As to the generic denotational meaning there are different groups that are distinguished in linguistic literature: (a) negative prefixes such un-, non-, in-, dis-, a-, im-/in-/ir- (e.g. employment unemployment, politician non politician, correct incorrect, advantage disadvantage, moral amoral, legal illegal, etc.); (b) reversative of privative prefixes, such as un-, de-, dis-, (e.g. tie untie, centralize decentralize, connect disconnect, etc.); (c) pejorative prefixes, such as mis-, mal-, pseudo- (e.g. calculate miscalculate, function malfunction, scientific pseudo scientific, etc.); (d) prefixes of time and order, such as fore-, pre-, post-, ex- (e.g. see foresee, war pre war, Soviet post- Soviet, wife ex-wife, etc.) (e) prefix such as super-, sub-, inter-, trans- (e.g. market supermarket, culture subculture, national international, Atlantic trans-Atlantic, etc.).

When viewed from the angle of their stylistic reference, English prefixes fall into those characterized by neutral stylistic reference and those possessing quite a definite stylistic value. As no exhaustive lexico-stylistic classification of English prefixes has yet been suggested, a few examples can only be adduced here. There is no doubt, for instance, that prefixes like un-, out-, over-, re-, under- and some others can be qualified as neutral e.g. unnatural, unlace, outgrow, override, redo, underestimate, etc.). on the other hand, one can hardly fail to perceive the literary-bookish character of such prefixes as pseudo-, super-, ultra-, uni-, bi-, and some others (e.g. pseudo-classical, superstructure, ultra-violence, unilateral bifocal, etc.).

Sometimes one comes across pairs of prefixes one which is neutral, the other is stylistically coloured. One example will suffice here: the prefix- over- occurs in all functional styles, the prefix super- is peculiar to the style of scientific prose.

prefixes may be also classified as to the degree of productivity into highly-productive, productive and non-productive.

In contrast to compounding, affixation links so-called prefixes and suffixes, which are not independent words, to words of all types. The type of affix determines the effect the affixation will have on the word. Here, we discuss supportive and opposing prefixes. They are used to express support for or disapproval of whatever is expressed by the word they're attached to.

This chapter classifies the en- prefixed Vs in English into four different groups. The first three ones contain the prefixed Vs according to the base on which they are built: (a) a V, (b) an A and (c) a N. The base from which the V is derived is given within parentheses after the prefixed V. The fourth group (d) contains a variety of Vs which do not fit into the previous ones (i.e. lexicalized forms). The last section (e) presents a classification of the deadjectival (b) and denominal (c) Vs into semantic paraphrases. The Vs in (a) have not been classified due to the lack of semantic regularity.

On the whole, all deadjectival Vs below follow the semantic pattern 'to make (something/somebody) A'. Regarding denominal Vs, they have been divided into four groups: location Vs, Vs which can have the two interpretations, and Vs of

creation. Each group includes subgroups where intermediate Vs have been listed. According to my analysis, in the formation of prefixed deadjectival and denominal Vs there is an intermediate stage in which the A and N have become a V, but the prefix is not present as yet. These intermediate forms have been grouped depending on whether they have the same meaning as that of the prefixes version or a related one. Note that in the group of locatum Vs, the locatum can either be a physical object (e.g. venom in envenom) or an abstract one (e.g. danger in endanger).

V-to-enV

Enact (act) 1 When a government or authority enacts a proposal, they make it into a law; a technical use. The authorities have failed so far to enact a law allowing unrestricted emigration. 2 if people enact a story or play, they perform it by acting. She often enacted the stories told to her by her father.

Enactment.

ORIGIN ME: from En-, In- + act. Act (v) 1 When you act, you do something for a particular purpose. The police acted to stop vandalism. 3 If someone acts in a particular way, they behave in that way. The gang acted suspiciously. The police acted to stop vandalism. 8 if you act, or act a part in a play or film, you have a part in it. Her husband was acting in Roberto's films. Act (n) 9 An act is a single thing that someone does; a formal use. Language interpretation is the whole point of the act of reading. 11 An Act is a law passes by the government. Until 1857 a woman could not sue for divorce except by an Act of parliament. 12 An act in a play, opera, or ballet is one of the main parts into which it is divided. Act II contained one of the funniest scenes I have ever witnessed. ORIGIN ME: from L. actus 'event, thing done', from act-, agree 'do, act' reinforced by Fr.acte.

Enclose (close) 1 if a place or objects in enclosed by something, the place or object is inside that or completely surrounded by it. The samples must be enclosed in two watertight containers. The surrounding land was enclosed by an eight foot wire fence. 2 if you enclose something with a letter, you put it in the same envelope as the letter I have enclosed a cheque for .10.

ORIGIN ME: from Ofr. Enclose, past participle of enclore.

Close(v.) 1 When you close something such as a door or lid or when it closes, it moves so that a hole, gap, or opening is covered. If you are cold, close the window. 4 When a shop or other public place closes or is closed, work or activity stops there for a short period, for example during the night or at lunchtime. Shops and New Year's Day. 6 To close a road or border means to block it in order to prevent people from using it. They were cut off from the West in 1948 when their government closed that border crossing.

REFERENCES

1. Marchand H. Studies in Syntax and Word-formation. Munich, 1974.
2. Ginzburg R. A course in Modern English Lexicology. Moscow, 1979. P. 115.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ/СВЕДЕНЬЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Абдрахманова Мейрамкул Турганбаевна – магістр, старший преподаватель, Аркалыкский педагогический институт им. И. Алтынсарина, г. Аркалык, Казахстан.

Адилбекова Лаззат Махайовна – кандидат филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан.

Алланазаров Бабахан – кандидат сельскохозяйственных наук доцент, Нукусский филиал Ташкентского государственного аграрного университет, г. Нукус, Узбекистан.

Андрійчак Ольга Василівна – магістр, ДВНЗ ЛННІ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна.

Атаманчук Ніна Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна.

Афузова Ганна Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології та медицини Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Базарбаева Клара Конаровна – кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан.

Бакумова Катерина – студентка, ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів», м. Боярка, Україна.

Бахытова Құндыз Бахытқызы – студентка, Аркалыкский педагогический институт им. И. Алтынсарина, г. Аркалык, Казахстан.

Баяндинова Назгуль Анатольевна – магистр педагогических наук, преподаватель английского языка кафедры иностранных языков ВКГТУ им. Д. Серикбаева. г. Усть-Каменогорск, Казахстан.

Бердиханова Арзайм Жалгасбаевна – ассистент преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

Бетимбаева Индира Бахтияровна – магистр педагогических наук, преподаватель английского языка кафедры иностранных языков ВКГТУ им. Д. Серикбаева. г. Усть-Каменогорск, Казахстан.

Боговесов Олександр Сергійович – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Голова циклової комісії професійно-практичної підготовки, Вовчанський фаховий коледж Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, м. Вовчанськ, Україна.

Болдовська Катерина Петрівна – студентка, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Бондарчук Ірина Павлівна – викладач економічних дисциплін, викладач вищої категорії, ВСП «Рівненський фаховий коледж НУБіП України», м. Рівне, Україна.

Боришкевич Алла Петрівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Новоград-Волинський медичний коледж Житомирської обласної ради, м. Новоград-Волинський, Україна.

Білик-Шиманко Олена Миколаївна – магістр, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, факультет спеціальної та інклюзивної освіти, м. Київ, Україна.

Білогур Влада – студентка, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Висоцька Анастасія Олександрівна – здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Психологія», Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, м. Сєверодонецьк, Україна.

Волошко Вікторія – студентка, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Голик Максим – студент, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Гончарова Надія Юрійвна – здобувачка вищої освіти II курсу спеціальності «Психологія», Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Сєверодонецьк, Україна.

Грига Оксана Михайлівна – студентка II курсу, освітній ступінь «магістр», спеціальність «Освітні, педагогічні науки», м. Мукачєво, Україна.

Гулчєхра Тольбаєвна Турымбетова – магістрантка, Нукусский филиал Ташкентского государственного аграрного университета, г. Нукус, Узбекистан.

Даценко Назар Сергійович – магістрант кафедри освітніх, педагогічних технологій ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права», м. Луцьк, Україна.

Дмитренко Алла Адамівна – кандидат історичних наук, доцент кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.

Доманова Елена Васильевна – старший преподаватель кафедры «Теория и практика перевода», Харьковский Гуманитарный университет «Народная Украинская академия», г. Харьков, Украина.

Ергєшова Гүлнұр Асылбекқызы – студентка IV курса, Аркалыкский государственный педагогический институт имени И. Алтынсарина, г. Аркалык, Казакстан/

Євсєєва Діна Вікторівна – викладач кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, Україна.

Жукова Марина Юрійвна – кандидат біологічних наук, доцент, Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава, Україна.

Жумабаєва Айзада Боранбаєвна – студентка II курса Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, г. Нукус, Узбекистан.

Жумаєв Дархан Рахимжанович – магістрант II курса специальности «Физическая культура и спорт», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан.

Ібрагімов Жанабай Ісакович – асистент, Нукусский филиал Ташкентского государственного аграрного университета, г. Нукус, Узбекистан.

Калєлова Індира Маулкановна – магистр педагогических наук, преподаватель английского языка кафедры иностранных языков ВКГТУ им. Д. Серикбаева. г. Усть-Каменогорск, Казахстан.

Калінкіна Анна – студентка, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Князюк Сніжана Іванівна – вчитель вищої категорії, старший вчитель, вчитель інформатики, Ліцей №4, м. Новоград-Волинський, Україна.

Ковальчук Оксана – студентка, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Козинець Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії та логопсихології НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Комарницька Людмила Миколаївна – кандидат філологічних наук, в.о. завідувача кафедри інформаційної діяльності, документознавства і фундаментальних дисциплін Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Кравцов Андрій Григорович – кандидат технічних наук, доцент, декан факультету технологічних систем і логістики Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків, Україна.

Куріна Анастасія Сергіївна – студентка II курсу, Вінницький технічний коледж, м. Вінниця, Україна.

Қожахмет Манат Сейдалықызы – магістр, Аркалыкский педагогический институт им. И. Алтынсарина, г. Аркалык, Казахстан.

Лосієвська Ольга Геннадіївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Лосієвська Ольга Геннадіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Малаковська Галина-Катруся Ярославівна – студентка II курсу, освітній ступінь «магістр», спеціальність «Освітні, педагогічні науки», м.Мукачево, Україна.

Марченко Валентина Сергіївна – магістрантка II курсу, НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Менгалиева Байрамгуль Тиркешовна – студентка I курсу Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, г. Нукус, Узбекистан.

Мовчан Катерина Миколаївна – студентка II курсу, освітній ступінь «магістр», спеціальність «Освітні, педагогічні науки», м. Мукачево, Україна.

Мухаровська Наталія Іванівна – завідувач навчально-методичного кабінету, Новоград-Волинський медичний коледж Житомирської обласної ради, м. Новоград-Волинський, Україна.

Мүбәрак Қуаныш Көшерұлы – студент, Аркалыкский педагогический институт им. И. Алтынсарина, г. Аркалык, Казахстан.

Проданюк Федір Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД, м. Київ, Україна.

Проць Богдан Юрійович – магістрант, ОП «Товарознавство та експертиза у митній справі», Торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна.

Пузир Таїсія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, викладач ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів», м. Боярка, Україна.

Піскоха Альона – студентка, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Розман Ірина Іллівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна.

Сейтова Дамегуль Утарбаєвна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійського мови та літератури Каракалпакський державний університет імені Бердаха, г. Нукус, Узбекистан.

Сербалюк Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Симонян Віталій Вікторович – аспірант, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна.

Спірінцев Дмитро – студент, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Стрюков Олександр – студент, МДПУ імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Сіденко Анастасія Іванівна – студентка 1мзлп СП2 групи заочної форми навчання спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія), НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Тажигулова Батима Мажитовна – кандидат педагогічних наук, доцент, Евразійський національний університет ім. Л.Н. Гумілова, г. Нур-Султан, Казахстан.

Уахитова Аружан Надірқызы – студентка, Аркалькський педагогічний інститут ім. І. Алтынсарина, г. Аркалык, Казахстан.

Філоненко Тетяна – студентка, ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів», м. Боярка, Україна.

Халабова Олена Олександрівна – студентка VI курсу, Навчально-науковий інститут економічних та соціальних відносин Університет банківської справи, м. Львів, Україна.

Цвях Наталія Василівна – молодший науковий співробітник, Національний заповідник «Замки Тернопілля», м. Збараж, Україна.

Шабельникова Катерина Андріївна – аспірантка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ, Україна.

Шумський Орест Васильович – кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства та експертизи у митній справі Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна.

Щербак Андрій Володимирович – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, директор фахового коледжу, Вовчанський фаховий коледж Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, м. Вовчанськ, Україна.

Юдіна Ксенія Євгенівна – кандидат історичних наук, викладач, Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава, Україна.

Збірник наукових праць

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. Матеріалів XXIX Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 2 грудня 2020 р. – Переяслав, 2020. – Вип. 29. – 194 с.

ВИПУСК 29

Враховуючи свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку публікації та статті тих авторів, думки яких не в усьому розділяє.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук і відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи».

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і скорочувати текст.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл., м. Переяслав,

вул. Сухомлинського, 30, (к. 221)

Тел.: +38(050) 0440-342

humanitarica@gmail.com

Матеріали конференції розміщені на сайті:

<http://humanitarica.webnode.com.ua/>

Укладачі: В.О. Вовкодав, І.В. Гайдаєнко

Підписано до друку 4.12.2020 р. Формат 60x84 1/16

Ум.друк.арк. 10.34

